

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 5 від 26.05.2022).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Brui O. — PhD of Social Communication, Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ihaneaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 5 from 26.05.2022).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму": від катакомбного періоду до Священної Римської імперії3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

ОЧЕРЕТЯНА Л. Книги України у дзеркалі державної бібліографії9

РЕЦЕНЗІЇ

ШВЕЦОВА-ВОДКА Г. Новий посібник із загального документознавства.....17

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ILGANAYEVA V. Communication and social interaction in conditions of increasing sociality as a factor in the development of society20

СЕНЧЕНКО О. Псевдонаукові дослідження на службі піар-компаній26

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

КОЛОСКОВА Г., КОБЄЛЄВ О. Формування бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону в умовах цифровізації.....33

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ЯКУБОВА Т., МАТВІЙШИН Я. Професор Львівського університету Шимон Ашкеназі та його книги.....41

СЛАВЕТНІ ВИДАВНИЦТВА УКРАЇНИ

МАЗНІЧЕНКО Є., ШАРАБАНОВА С., МАКЕДОН В., МІХАЛЬОВА Т. Деякі зауваги та рекомендації до побудови словникової статті у перекладному двомовному словнику47

C O N T E N T

EDITORIAL DIRECTOR'S PAGE

SENCHENKO M. Civilization project "Papal Empire of Rome": from the catacomb period to the Holy Roman Empire3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

OCHERETIANA L. Books of Ukraine in the mirror of the state bibliography9

REVIEWS

SHVETSOVA-VODKA G. A new guide to general document science17

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

ILGANAYEVA V. Communication and social interaction in conditions of increasing sociality as a factor in the development of society20

SENCHENKO O. Pseudoscientific research in the service of PR companies.....26

LIBRARIANSHIP

KOLOSKOVA G., KOBELIEV O. Formation of library and information potential of the region in terms of digitalization33

HISTORICAL INTELLIGENCE

YAKUBOVA T., MATVIYISHYN Ya. Szymon Askenazy, professor at the Lviv University and his books.....41

GLORIOUS PUBLISHERS OF UKRAINE

MAZNICHENKO Ye., SHARABANOVA S., MAKEDON V., MIHALIOVA T. Some remarks and recommendations for the construction of a dictionary article in a translated bilingual dictionary47

УДК 272-732.2(456.31)+271.4]-6/-7(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.5(310).3-9

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму": від катакомбного періоду до Священної Римської імперії*

У другій статті циклу, присвяченого цілеспрямованому й наполегливому прагненню Ватикану до світового панування, розглянуто період від зародження цивілізаційного проєкту "Папська імперія Риму" до створення германцями Священної Римської імперії [1—3].

Ключові слова: Ватикан; католики; уніати; єзуїти; конгрегації; орден; Ротшильд; цивілізаційні проєкти; світове панування; політика; гроші

Початок (64—313)

Шістнадцять століть претендує на світову гегемонію глобальний цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму", що сьогодні є одним із найсильніших. Він контролює територію у 23,5 млн кв. км, його прибічниками є понад 1,3 млрд католиків на усіх континентах. Від 1936 р. проєкт перебуває на стадії "великого єднання" шостого циклу свого цивілізаційного розвитку. Він входить до складу "Великої п'ятірки", оскільки має всі необхідні проєктуотворювальні ознаки:

— проєктуотворювальна територія: невелика за площею, але фактично безмежна за впливом на світові процеси територія Ватикану — хранителя мудрості й сакральних знань тисячоліть. Саме звідси папи керують понад мільярдом вірян, розосереджених планетою;

— проєктуотворювальний народ: прибічники Католицької церкви, парафії якої є майже на всіх континентах;

— проєктуотворювальна ідея: католицизм, який має всі риси глобального світогляду, релігії й ідеології, що спромоглася упродовж століть існування посісти провідну позицію;

— проєктуотворювальна еліта — наднаціональна група прибічників католицької ідеї світового панування, яка формується завдяки століттями вивіреним системі відбору кадрів. Гнучка система кадрового оновлення еліти сприяє її виживанню протягом тривалого періоду й адаптації до нових умов, що виникають внаслідок зміни епох.

Римські єпископи ведуть родовід від апостола Петра, який, за переказами, був першим главою Римської католицької церкви. Саме від нього вони нібито успадкували ключі від брам

раю та пекла, з якими цього сподвижника Ісуса Христа зображують художники й скульптори.

Незважаючи на високе заступництво, перші 200 років існування Християнської церкви було затьмарено репресіями з боку влади: послідовників віри Христової спалювали на вогнищах, кидали на поталу диким звірам під час святкових гладіаторських боїв, котрі влаштовували імператори чи заможні громадяни Вічного міста. Сумною була й доля першого Папи, власне Петра, який під час неронівських гонінь повернувся в Рим, щоб підтримати свою паству, засуджену до тяжкої страти. Найближче оточення апостола наполягло на тому, щоб він полишив місто й зберіг життя. Петро дослухався поради та вирушив з міста Аппієвим шляхом. Згодом зустрів людину, в якій визнав Учителя й Володаря свого — Ісуса Христа:

— Куди прямуєш, Господе? — поцікавився Петро. (Це запитання (лат. "Quo vadis, Domini?"; старослав. "Камо грядеши?") увійшло до всіх хрестоматій з історії релігії, надавши назву численним книгам і кінофільмам.)

— Іду я в місто Рим, щоб зміцнити духом дітей своїх і бути повторно розіпнутим, — відповів Спаситель.

Петро присоромився своєї легкодухості, повернувся в Рим, прийшов у цирк, де приречені на жахливу страту християни зі страхом чекали на арені, коли жорстокі служителі випустять хижаків, і проповіддю утішив та підбадьорив страждальців. Після цього його схопили й засудили до страти через розп'яття. Проте апостол попросив катів розіпнути його вниз головою, оскільки вважав, що не слід йому, смертному, в мучеництві рівнятися зі Спасителем. Його

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. 4. С. 3—12.

прохання виконали, й тепер над місцем сакрального вбивства височіє собор Святого Петра, що став символом могутності католицької віри й духовним центром глобального проєкту "Папська імперія Риму".

Після смерті апостола ситуація не поліпилася, й віряни вимушені були протягом майже двох століть сповідувати свою релігію у прямому розумінні слова в підпіллі та катакомбах, адже зазнавали жорстокого переслідування з боку імператорської влади. Саме тоді, в катакомбний період, стійкість та істинна віра adeptів нової ідеології допомогли виживанню проєкту, його експансії й, врешті-решт, прийняттю християнства як офіційної релігії Римської імперії. Саме в той час точилася богословська полеміка, формувалися догматизм й аксіоматика, що дедалі більше відходили від юдаїзму, вибудовуючи власний світогляд на основі євангельських текстів і християнської філософії, яка постала з найкращих традицій еллінізму.

Одним із найблискучіших богословів зазначеного періоду, який багато в чому зумовив спрямованість подальшої християнської думки, був Тертулліан, вчення якого ознаменувало вступ ватиканського проєкту в період "малого процвітання" у процесі першого циклу свого цивілізаційного розвитку.

Квінт Септимій Флоренс Тертулліан (155—220) народився в місті-державі Карфагені, знищеній за 300 років до описаної вище події. Зарозумілий Рим зрівняв Карфаген із землею, щоб на цьому місці більше ніколи й нічого не стало. Проте чи то з глузування над самовпевненістю "дітей вовчихи", чи то з іншої причини саме тут зародилася ідея, що незабаром призвела до падіння Риму язичницького й зародження Риму католицького. Філософ, який народився в Карфагені, уперше виклав концепцію Трійці, надавши християнському вченню трієстї гармонії.

Про те, наскільки сильною була віра цієї людини, свідчить сформульований ним парадокс: "Et mortuus est dei filius: prorsus credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit: certum est, quia impossibile" ("І Син Божий помер: це безперечно, бо безглуздо. І похований воскрес: це безперечно, бо неможливо"), що у скороченому варіанті звучить як "Вірую, тому що абсурдно". Тобто, на думку Тертулліана, віра існує всупереч, а не завдяки доказам: "Якщо щось може бути доведено, то це вже не предмет віри. Віра потребує зусилля прийняти саме Неможливе та Незбагненне — без цього прориву за межі повсякденності розуму та свідомості Бога не досягнути".

Геніальність його натури підтверджують не лише постійні пошуки істини, спочатку в Римі, згодом — у Карфагені, в середовищі малоазійських сектантів-монтаністів і, врешті-решт, серед власного кола прибічників, а й також коротка характеристика Блаженного Ієроніма, що написав біографію Тертулліана. Він назвав його *ardensvir* — "чоловік несамовитий".

Християнам знадобилося майже два століття для того, щоб нове вчення набуло письмової традиції, закріпилося на ритуальному рівні та в обрядовості. Папа Олександр I (105—118) запровадив звичай освячувати водою будинки вірян. З ім'ям Телесфора (125—136) пов'язують встановлення нічної служби напередодні Різдва й Великого поста, святкування Великодня в неділю. Гігін (136—140) остаточно визначив місця священнослужителів на ієрархічних сходах, ініціював обряд хрестин. Папа Віктор I (189—199) закріпив звичай святкувати Великдень після Пристрасної П'ятниці та латинізував богослужіння. Ініціаторами нових віянь часто ставали саме настоятелі Римської церкви, її єпископи, яких вдячна паства дедалі частіше називала "папами", бо бачила в них чадолюбних батьків, здатних захистити дітей від неправедної влади та жорстоких язичників, зокрема й ціною власного життя! Майже всі папи катакомбного періоду прийняли мученицьку смерть, що лише підтверджує факт істинності віри, відданості новому вченню й щирої любові до Христа!

Міланський едикт і розквіт (313—872)

Християнську церкву лише 313 р. легалізував імператор Костянтин, який видав так званий Міланський едикт про віротерпимість, що доволі швидко призвів до пригнічення й знищення решти вірувань та язичницьких культів. Упродовж наступних 30 років християнство стало головною релігією Римської імперії. Сталося це в період правління Папи Мільтіада (311—314), який обрав місцем перебування район Рима Латеран, що відтоді упродовж століть слугував притулком римських пап, і Папи Сильвестра I (314—335). Згідно з переказами, саме останньому Костянтин передав імператорський указ, що проголошував верховенство римських первосвященників не лише над рештою ієрархів церкви, а й над світськими владиками ("Костянтинів дар"). Він зробив це нібито з вдячності за те, що Папа Сильвестр I хрестив його і в такий спосіб врятував від прокази.

Багато дослідників вважають, що "Костянтинів дар" — це фальшивка, виготовлена папами в період раннього Середньовіччя, коли спадкоєм-

ці святого Петра боролися за гегемонію в Європі. А ось факт, що не має викликати сумнівів: 11 травня 330 р. сталася подія, що зумовила появу на світ нового унікального цивілізаційного проєкту під назвою "Папська імперія Риму". Цього дня імператорський двір переїхав із Вічного міста в Константинополь. Відтак римський первосвященник став цілком самостійною політичною фігурою: він був достатньою мірою віддаленим від невсипущого контролю з боку світської влади й водночас залишався духовним лідером офіційної імперської столиці. Щоправда, до кінця IV ст. імперію було розділено на Західну й Східну, проте можновладці Західної частини неохоче жили в Римі, віддаючи перевагу Равенні, що зміцнювало положення Папи як повноправного господаря Вічного міста.

У 384 р. Папа Сиріцій (384—399) офіційно встановив для єпископа Риму титул "Великий понтифік" (Pontifex Maximus) — найвище жрецьке звання римської державності, яке від часів Юлія Цезаря мали лише імператори. Так в умовах розпаду імперії папи задекларували право на необмежену владу.

Германський вождь Одоакр після того, як позбавив влади останнього імператора Ромула Августула й переслав його регалії в Константинополь, проголосив себе королем і 14 років керував містом. І невідомо, як довго тривала б його влада, але 493 р. в Італію, за намовою Візантії, вдерлися остготи на чолі з Теодоріхом. Одоакр намагався налагодити відносини з цим варваром, але за його наказом був убитий під час спільного бенкету. Так підступний Теодоріх захопив Рим, проте, виявився доволі розумним і далекоглядним політиком. Він мав настільки високий авторитет, що імператор Східної Римської імперії був вимушений повернути йому ті самі імператорські регалії, які бідолашний Одоакр передав Константинополю. Саме так Рим перетворився на принаду для пихатих авантюристів, які мріяли дістати імператорську корону, аби затвердити свою велич і перевагу над суперниками.

Теодоріх, як зазначалося, виявився здібним правителем: піклувався про Рим і його жителів, місто здобуло титул "щасливого", а на монетах карбували "непереможний Рим". Саме під час правління цього вождя, який, до речі, чудово знав латину, в місті було розв'язано першу битву за Папський Престол між Силімахом/Симмахом і Лауренцієм/Лаврентієм (498—514). За відомостями, що дійшли до наших часів, в цьому протистоянні переміг Силімах, який на радощах вирішив побудувати нову резиденцію на Ватикан-

ському пагорбі (до цього місцем перебування римського патріарха був Латеранський собор). У 526 р. Теодоріх помер, що відразу ж розв'язало руки Візантії у спробі підпорядкувати Італію. І небезуспішно: 536 р. у Рим вступили візантійські війська під командуванням Велизарія. Місто й Італія увійшли до складу Візантійської імперії на правах екзархату, який, однак, надто швидко перетворився на фікцію, оскільки Сходу бракувало сил на опір численним германським племенам, що нестримно поривалися в Рим за імператорським жезлом.

У 537 р. Вічне місто взяли в облогу готи на чолі з Вітігесом. Спроба виявилася невдалою, проте послужила ключем до перемоги 545 р., коли Рим завоював Тотіла. За роки правління (до 552) він не лише зруйнував місто, а й винищив видатних громадян, майже весь сенаторський стан, через що згодом чимало шляхетних сімей не змогли відновити родоводи. Рим було піддано такому варварському руйнуванню, що відтоді для його мешканців слова "гот" і "дикун" стали синонімами, а все варварське й вульгарне — "готським". Саме тому архітектурний стиль, що прийшов в Італію з Франції, назвали "готикою": на думку законодавців вишуканої естетики, його надмірна ажурність свідчила лише про поганій смак. У 552 р. Тотіла загинув у бою з візантійцями, і влада знову перейшла до Царгорода.

Зауважимо, що після фактичного поділу Римської імперії на Захід і Схід імператором Феодосієм Великим (395) римські єпископи позбавилися нав'язливої опіки світських владик. Останні перебували в Константинополі й Равенні та не заважали патріархам Вічного міста діяти на власний розсуд. Щоправда, й візантійські імператори, й вожді варварів, котрі майже одразу після цього линули в Італію, не залишали спроб підпорядкувати своєму впливові церкву. Утім, сидючи на двох стільцях та вправно використовуючи тактику "третьої дивиться", папам вдавалося, граючи на конфліктах світських владик, використовувати їхню енергію у власних інтересах.

У 554 р. відбулася найважливіша подія не лише в житті римської держави, а й у світовій історії: імператор Східної Римської імперії Юстиніан ухвалив так звану "Прагматичну санкцію", що допускала римських первосвященників до світської влади. Ця ухвала стала провісником появи на карті світового панування глобального проєкту "Папська імперія Риму", який негайно розпочав боротьбу за владу з іншим проєктом — "Священна Римська імперія", що в той час формувався.

І якщо духовний авторитет пап був поза конкуренцією й лідери решти проєктів на нього не претендували, то прагнення римських понтифіків втручатися в мирське життя викликало відторгнення. Це стало причиною численних змов та інтриг, жорстоких навал на Рим і кровопролитних воєн, метою яких було тільки одне: зміцнитися в Італії й захопити Вічне місто, що мало ключі від імперської могутності. Однак Рим очолювали папи, які зовсім не виявляли бажання ставати васалами вождів напівдиких племен, що претендували на світове панування. Відбувалася тривала й виснажлива боротьба, перипетії якої розглянемо далі.

Міжнародний авторитет пап та їхній вплив на загальнополітичні процеси багато в чому залежали від особистих характеристик того, хто мав ключі апостола Петра. Одним із перших видатних державників був Папа Григорій I (народився бл. 540 р., Папа — від 3 вересня 590-го, помер 12 березня 604 р.). Як нащадок на той момент найбагатшого римського сенаторського роду, він, по суті, став першим духовним і світським владикою Рима. Римський префект, а згодом папський нунцій у Константинополі, Григорій I добре знався на питаннях адміністрування та хитросплетіннях зовнішньої політики, виявивши в обох сферах надзвичайні здібності. У 594 р. очолив оборону міста від лангобардів, які насадили з усіх боків. Згодом світ ухвалив з ними угоду, що обмежувала ареал перебування германців в Італії північною частиною Апеннінського півострова, що відтак стала називатися Ломбардія.

Григорій Великий став свідком неймовірної події, що відбулася в Римі під час епідемії чуми. Процесія вірян церкви Санта-Марія-Маджоре, яка прямувала до храму, побачила на куполі мавзолею римського імператора Адріана ангела, який вклав меч у піхви, що свідчило про заступництво Богоматері (Цариці Ангелів) і пробачення Всевишнього, який відпустив гріхи римському народові. Після цього епідемія зійшла нанівець, а усипальня Адріана дістала назву "Замок Святого Ангела", купол якого й досі прикрашає статуя божественного посланця.

У період понтифікату Григорія Великого в католицизм було обернено іспанських вестготів і народи Британії, а літургія поповнилася новими текстами та співами (служба за григоріанським статутом).

Зважаючи на численні заслуги цієї непересічної людини перед історією, варто зауважити й про те, що він був ворогом ученості й забороняв

духовенству читати стародавні книги (можливо, й не даремно). Крім того, як ідеолог антиюдаїзму посіяв зерно непримиренної ворожнечі до євреїв. В основу запропонованої ним концепції покладено таку ідею: насправді євреї знали, що Ісус Христос був Месією та Сином Божим, але навмисно не прийняли його, оскільки диявол вселився в їхні серця. Досить очистити народ від цієї погані, вигнати занепаłego ангела, що міцно вкоренився в слабких душах, — і справу буде зроблено. Чи варто говорити про те, що впродовж наступних століть Святий Престол, та й королі католицьких країн, наполегливо прагнули за допомогою грабездів, погромів, тортур і вогнищ повернути "чада, що заблукали", в лоно істинної Церкви.

Папа Григорій I і його послідовники Сабініан (604—606) і Боніфаций (606—607) всіляко піклувалися про Вічне місто, оздоблювали його та рятували від загарбників. Виявивши дипломатичну майстерність, не допустили руйнування Рима військами імператора Фоки, який, поваливши свого попередника на константинопольському троні, влаштував жакливу різанину в усій імперії, але Рим обійшов. Більше того, передав папам у володіння Пантеон, шедевр античної архітектури, зведений свого часу Мазкомом Агриппіном на честь Октавіана Августа.

Як головний результат славетного правління цих пап Рим прикрасили сім головних соборів, що стоять і понині:

- Латеранський собор, собори Святого Петра, Святого Павла, Святого Лаврентія;
- церква Санта-Марія-Маджоре;
- церква Святого Себастьяна на Аппієвому шляху;
- церква Святого Хреста.

За переказами, відвідування цих храмів очищає від гріхів. Наступний період папи провели в невпинних оборонних боях із лангобардськими вождями, які не залишали спроб підкорити Рим. Найстараннішим був король Ліутпранд, якому вдалося-таки об'єднати під своїм володарюванням всю Італію. Щоб хоч якось заспокоїти невгамовного вояку, Папа Григорій II (715—731) звернувся по допомогу до вождя франків Карла Мартелли, відколи й розпочалися сприятливі з усіх боків відносини Папського Престолу з франкськими вождями, що в підсумку сприяло їх повному відродженню.

У 754 р. Папа Стефан III (752—757) підтримав домагання Піпіна Короткого, сина Карла Мартелла, на франкський престол. На знак вдячності той здійснив два звияжні походи проти

лангобардів, захопив Равенну й інші міста Італії та передав церкві у вічну власність землі між Римом і Равенною. Ця територія стала основою церковної держави, де римський єпископ мав цілковиту повноту влади. Її першим володарем став Папа Павло I (757—767), чий наступник Лев III (795—816) коронував у Ватикані Карла Великого імператорською короною, юридично закріпивши факт відродження Римської імперії. За свідченнями істориків, Лев III пішов на цей крок, зокрема, і в прагненні висловити вдячність королю франків за те, що він повернув йому тіару після чергових міських протестів. Проте, мабуть, не лише цей факт вплинув на рішення понтифіка. Карл Великий насправді мав сакральне знання та був "обранцем Божим". Інакше важко пояснити його успіхи на полях баталій і перемоги у філософських суперечках щодо церковних догматів.

Загалом, у третій чверті I тис. н. е. папи спромоглися пережити й перехитрити всіх ворогів і зосередити у своїх руках право, що підносило їх над рештою правителів і вождів, — право духовного освячення обряду вінчання на царство. Відтоді жоден європейський монарх не міг вважати свій статус законним без благословення Папи, підтвердженого або безпосередньою участю намісника Святого Престолу в акті помазання претендента, або спеціальною папською буллою. Остаточо ж ідею особливого статусу римських єпископів ("папоцезаризм") сформулював Папа Микола I, за якого ватиканський проєкт увійшов до чергового періоду "малого процвітання".

Миколу I (858—867) сучасники назвали "Великим", оскільки він, не обмежившись претензіями на формальну першість серед решти ієрархів автокефальних церков (патріархів), наполягав на приматі папської юрисдикції, що давало йому змогу втручатися в справи єпископів інших епархій і судити їх за власним розумінням. Перебуваючи на престолі в період просвітницької діяльності Кирила та Мефодія у слов'янських країнах, він став активно втручатися в справи константинопольського патріарха, з благословення якого й діяли творці кирилиці. Микола I закріпив за папами право судити й світських владик (як прецедент було використано розлучення короля Лотаря II із законною дружиною та його повторний, протиправний із державної позиції, брак із коханкою Вальдрадою). Загалом, діяльність Миколи I сприяла подальшому зміцненню авторитету католицизму, затвердженню влади пап у Литві, Польщі, Чехії та Моравії, що раніше тяжіли до Царгорода.

Криза та порнократія (872—965)

Майже відразу після смерті Папи Миколи I Рим занурився в морок важкої кризи, що тривала майже століття (872—965). Упродовж цього періоду на Святому Престолі змінилися 24 папи. Понтифік перетворився на маріонетку тосканських, сполетських, неаполітанських і беневентських володарів. У цій боротьбі було зруйновано всі основи моралі й моральності. Свідченням тому може служити так званий "Трупний синод" (лат. Synodus Hortenda), що відбувся в січні 897 р. у Латерані, коли перед церковним трибуналом постала не жива людина, а труп Папи Формоса. Прибічник сполетського дому Стефан VII (896—897), який вступив після нього на Папський Престол, вирішив вчинити праведний суд над своїм ідейним супротивником. І все б нічого, якби йшлося про Папу живого, натомість судило лише відбулося над Папою покійним.

У 897 р. труп ексгумували, вбрали в папський одяг і провели ганебну церемонію, під час якої мерця позбавили влади, зірвали одяг і папські регалії, відрубали три пальці, котрі живі понтифіки використовують для благословення вірян, протягли через усе місто й жбурнули в Тибр.

Такого блюзнірства Всевишній, видно, виставити не міг, про що й сповістив паству красномовним знаком: без жодних на те причин Латеранський собор повалився. Восени того року в місті спалахнуло повстання, Стефана схопили, кинули у в'язницю, де згодом задушили. Врешті-решт ці події закінчилися ухваленням закону, що надалі забороняв судити померлих. Ось так виковувалося славнозвісне римське право!

Зауважимо, що Формоса таки витягли з Тибру й урочисто поховали в соборі Святого Петра, а за певний час реабілітували й організатора блюзнірського процесу Стефана VII. Заворушення, що відбулися після цього, розбудили потужну, але приховану силу — римський народ. Він не бажав більше імператорів, королів та пап і, здійснивши переворот, передав владу місцевій знаті на чолі із сенатором Феоділактом і його дружиною Феодорою, але, на жаль, помилився з вибором. Саме з цієї владної, хтивої та амбітної правительки розпочався особливий період в історії міста, що дістав назву "час правління непотрібних жінок", або "час порнократії", й тривав майже 60 років.

Після Феодори боротьбу за владу над містом, Святим Престолом і ключами від імператорських регалій продовжила її донька Мароція, коханка Папи Сергія III (904—911), натхненника вбивства

Папи Іоанна X (914—928), і мати Папи Іоанна XI (931—935). У цій боротьбі Мароції довелося зіткнутися з не менш владолубною особою — дружиною маркграфа Іврейського Адальбертою Ерменгардою, яку підтримував Папа Іоанн X. Після смерті батьків (Феодори та Феофілакта) повновладною господинею Рима стала Мароція, яка здобула перемогу над ворогами, домоглася ув'язнення Іоанна X у Замку Святого Ангела, звідки він вже не вийшов (відповідно до однієї з версій, його задушили за наказом Мароції). А на Папський Престол володарка звела сина Іоанна XI, батьком якого, з чуток, був Папа Сергій III (на момент їхнього зв'язку дівчині було лише 15 років).

Мароцію не задовольняла лише влада над містом — вона бажала стати імператрицею. На щастя, підтримку з боку Святого Престолу правителька здобула, а щоб повністю уникнути зайвих випадковостей, знову наважилася вийти заміж. Другий чоловік Мароції, Гвідо Тосканський, помер (першим чоловіком був маркграф Каме-ріно Альберік), і вона, аніскільки не вагаючись у виборі, 932 р. обвінчалася з братом покійного і його (своїм) ворогом Гуго Прованським!

Утім, Мароція з новим чоловіком насолоджувалися владою в Римі недовго, саме до того моменту, як її син від першого шлюбу, котрий був пажем при монаршому дворі, допомагаючи Гуго під час умивання, випадково щось пролив. Отримавши ляпас від невдоволеного правителя, гордий мешканець Півдня такої образи стерпіти, зрозуміло, не міг і організував повстання в Римі, внаслідок якого "солодку парочку" скинули з престолу. Гуго вдалося втекти з міста, а Мароцію та Папу Іоанна XI ув'язнили. Через п'ять років чоловік помер за ґратами, тоді як подальша доля Мароції залишилася невідомою. Влада в місті перейшла до її сина Альберіка.

Молодий правитель святкував тріумф, адже став главою та сенатором усіх римлян. І слід віддати йому належне, оскільки нарешті місто стало жити спокійно та заможнo. Щоправда, Гуго Прованський продовжував дошкуляти спробами здобути трон, але вони щоразу закінчувалися поразкою. Щоб повністю нейтралізувати настирливого претендента, Альберік узяв у дружини його доньку, красуню Альду. Вочевидь, ворожість до майбутнього тестя була настільки глибокою, що наречений не пустив Гуго на весілля. Той вирішив помститися й не вигадав нічого кращого, як відмовитися від італійської корони на користь свого сина Лотаря, людини надто слабкої й духовно, й фізично. Про нього й

взагалі не варто було б згадувати, якби не одна вкрай важлива обставина: одружений він був з Адельгейдою Бургундською, яка відрізнялася не лише казковою красою, а й незвичайним розумом, невгамовною енергією та непомірними амбіціями. Це була вже четверта жінка (після Феодори, Мароції й Ерменгарди), яка домоглася цілковитої влади над Римом. Після низки поразок та ув'язнення Адельгейди, спокусивши охоронців (!), втекла в Мілан, звідки вирішила звернутися по допомогу до германців та їхнього вождя.

Сказано — зроблено! Жінка особисто відправилася до Оттона I на уклін і справила на нього таке непереборне враження, що герцог не лише погодився допомогти, а й наважився запропонувати їй руку та серце. Спокусниці, вбраній у траур, що лише увиразнював звабливість її форм і красу, Оттон I дав згоду, і 951 р. вони справили пишне весілля в Павії. Як посаг наречена принесла обранцю успадковану від першого чоловіка Лотаря італійську корону й титул "короля Римського", який був першою сходинкою на шляху до імператорської влади. Недаремно через багато століть Наполеон Бонапарт, намагаючись закріпити імператорський титул за своїм сином, надав йому титул "король Римський"!

Після одруження з Адельгейдою Оттон виявив бажанням здобути й імператорський скіпетр. Проте доки Римом правив спадкоємець Мароції Альберік, це було неможливо: занадто розумним і талановитим був син розпусної правительки. Утім, ніщо не вічне у цьому світі! У 954 р. 43-річний Альберік несподівано помер. Несподівано для оточення, але, видно, не для себе, оскільки встиг посадити на Папський Престол 16-річного сина (й онука Мароції) Октавіана, який при сходженні на трон прийняв ім'я Іоанна XII (955—963). Так було покладено початок чинній і донині традиції, відповідно до якої папи змінюють ім'я, вступаючи на Святий Престол.

Проте син пішов не в батька, що, на жаль, зустрічаємо доволі часто, особливо в шляхетних родинах, де недолугі нащадки примудряються швидко знищити все цінне й гідне, що створювали їхні добродесні предки впродовж багатьох років. Молодий ієрарх, з властивою ненаситній молодості пристрастю, яку важко стримати авторитетом мудрого та люблячого батька, пустився в безоглядну розпусту, перетворивши резиденцію на місце проведення найвитонченіших оргій. Водночас він намагався вести активну політичну діяльність, зокрема прагнув приєднати до своїх володінь південні області Італії, але не зміг досягти мети: забракувало і батьківської

енергії, і його авторитету, і військового таланту. Зазнавши поразки на військовій ниві, Октавіан вирішив вдатися до методів дипломатичного мистецтва, нацькувавши на супротивників германців. Пам'ятаючи про бажання Оттона I відвідати Рим, він запросив його, але не для візиту доброї волі, а для прийняття з рук первосвященника імператорської корони.

Отже, постійні конфлікти зазначеного періоду, що призвели до падіння не лише усталеного порядку, а й життєвого рівня громадян, а також політична та економічна кризи, посилені порнократією, підготували умови й фактично спровокували створення германцями Священної Римської імперії.

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. Ачлей А. Битва глобальных проектов. В 3 ч. Часть 1. Евреи, католики, шииты, "васпы" / Александр Ачлей. — Москва : Вольт, 2011. — 240 с.
2. Браун Д. Ангелы и демоны / Д. Браун ; перевод с английского Г. Б. Косов. — Москва : АСТ : Люкс, 2005. — 606 с.
3. Фраттини Э. Священный Альянс. Палачи и шпионы Ватикана / Эрик Фраттини. — Москва : Эксмо, 2007. — 576 с.

Mykola Senchenko,
Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor
**Civilization project "Papal Empire of Rome":
from the catacomb period to the Holy Roman Empire**

The second article on the Vatican's aspirations for world domination examines the period from the birth of the civilizational project "Papal Empire of Rome" to the creation of the Holy Roman Empire by the Germans.

Keywords: Vatican; Catholics; Uniates; Jesuits; congregations; order; Rothschild; civilization projects; world domination; policy; money

References

1. Achlej A. (2011). *Bitva globalnyh projektov. V 3 ch. Chast 1. Evrei, katoliki, shiity, "vaspy"*. Moskva: Volant.
2. Braun D. (2005). *Angely i demony*. Moskva: AST: Lyuks.
3. Frattini E. (2007). *Svyashennyj Alyans. Palachi i shpiony Vatikana*. Moskva: Eksmo.

Надійшла до редакції 10 травня 2022 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 655.4:015](477)"2021"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.5(310).9-17

Лідія Очеретяна,
старший науковий співробітник відділу наукової підготовки
державних бібліографічних покажчиків Книжкової палати України,
e-mail: litopys@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5894-2955>

Книги України у дзеркалі державної бібліографії (за матеріалами бази даних державної бібліографії "Літопис книг" за 2021 рік)

У сучасному суспільстві за умов стрімкого зростання значущості інформації, її постійного оновлення та оперативності доступу до інформаційних ресурсів на перший план виходить проблема орієнтації в загальному потоці вітчизняної друкованої продукції. Важливим і соціально значущим елементом книжкової справи є покажчик "Літопис книг", що містить вичерпну бібліографічну інформацію про книги та брошури з усіх галузей знань.

Сучасні тенденції розвитку книговидавничої галузі, науки та культури віддзеркалює бібліометричний аналіз бази даних державної бібліографії книжкових видань "Літопис книг". У пропонованому аналітичному огляді репрезентовано тематичний розподіл видань у базі даних за 2021 р., що містить 15 390 бібліографічних записів відповідно до класів УДК.

Ключові слова: база даних; бібліографічна інформація; бібліометричний аналіз; книги; брошури; неперіодичні видання

Мета дослідження: аналіз тематичної спрямованості книговидавництва в Україні на основі кількісного розподілу записів у базі даних "Літопис книг" за 2021 р. за класами та розділами УДК.

Методи дослідження: бібліометричний аналіз.

Об'єкт дослідження: база даних "Літопис книг" за 2021 р.

Постановка проблеми. Система бібліографічної інформації Книжкової палати України всебічно охоплює різні види вітчизняної друкованої продукції та слугує ґрунтовною базою для створення й видання державних бібліографічних покажчиків. Найважливішим елементом системи державної поточної бібліографії є "Літопис книг" — перший орган державної бібліографії України, випуск якого було розпочато 1924 р. Джерелом його формування є база даних (БД) державної бібліографії, створена на основі бібліографічного опису й систематизації обов'язкового примірника (ОП) книжкових видань, що надходять у Книжкову палату України відповідно до Закону України "Про обов'язковий примірник документів" [1]. Покажчик виходить друком двічі на місяць і надає вичерпну бібліографічну інформацію про видані в Україні книги та брошури з усіх галузей знань: наукові, науково-популярні, навчальні, довідкові, релігійні, офіційні, суспільно-політичні, виробничо-практичні, літературно-художні й популярні, видання для дітей та юнацтва тощо.

"Літопис книг" містить у структурі допоміжні покажчики (іменний, предметний, географічний, покажчик назв, помилкових ISBN, перелік мов, якими надруковано книги), що надають додаткову інформацію та призначені для вдосконалення пошуку інформації про видання. Бібліографічні записи групують за класами, розділами та підрозділами Універсальної десятикової класифікації (УДК) відповідно до таблиць "Розташування бібліографічних записів у державних бібліографічних покажчиках на основі Універсальної десятикової класифікації" та інструкції "Використання Універсальної десятикової класифікації при формуванні структури бібліографічних покажчиків" [2—15]. Відбір книг і брошур для відображення в державному бібліографічному покажчику "Літопис книг" здійснюється з урахуванням призначення й значущості згідно з вимогами однойменної інструкції, розробленої фахівцями Книжкової палати України.

Сучасні тенденції розвитку книговидавничої галузі, науки та культури зумовлюють потребу в дослідженні повноти тематичного наповнення книжкового ринку, віддзеркалення якого є одержаний Книжковою палатою України ОП.

Найефективніше дослідити тематику книжкових видань, випущених вітчизняними видавцями, дає змогу метод бібліометричного аналізу БД державної бібліографії книжкових видань "Літопис книг".

Виклад основного матеріалу дослідження. До БД "Літопис книг" за 2021 р. увійшло 15 390 бібліографічних записів. У пропонованому огляді проаналізовано розподіл записів за галузями знань відповідно до класів УДК (діагр. 1, 2 і табл. 1—10).

На діагр. 1 наведено тематичний розподіл бібліографічних записів на книги та брошури за класами УДК у відсотках до загальної кількості записів:

- 0 Загальний клас — 1308 записів, або 8,50%;
- 1 Філософія. Психологія — 661 запис, або 4,29%;
- 2 Релігія. Теологія (богослов'я) — 385 записів, або 2,50%;
- 3 Суспільні науки — 3082 записи, або 20,03%, — за кількісним розподілом посідає друге місце;
- 5 Математика та природничі науки — 894 записи, або 5,81%;
- 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка — 1421 запис, або 9,23%, — на третьому місці;
- 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт — 338 записів, або 2,20%;
- 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література — 6432 записи, або 41,79% — на першому місці за кількістю опрацьованих видань;
- 9 Географія. Біографії. Історія — 869 записів, або 5,65%.

Діагр. 1. Розподіл книг і брошур за класами УДК

Результати бібліометричного аналізу бібліографічної інформації про книги та брошури в межах класів УДК наведено в табл. 1—10 (кількісний і відсотковий розподіл відповідно до загальної кількості записів у класі).

До класу 0 Загальний клас увійшли записи з питань науково-технічної інформації, бібліографії й бібліотечної справи, журналістики тощо. Поміж них значну частину становлять видання розділів 087.5 Публікації для молоді — 598 записів, або 45,70%, 00 Прологомена. Загальні питання науки та культури — 561 назва, або

42,89%, та 01 Бібліографія і бібліографічні покажчики. Каталоги — 57 записів, або 4,36%; найменше видань відображено у розділах 050 Серійні видання. Періодика та 08 Видання змішаного змісту. Збірники — по 1 запису, або 0,08%. У табл. 1 наведено розподіл бібліографічних записів за розділами цього класу.

Таблиця 1

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 0 Загальний клас

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
00 Прологомена. Загальні питання науки та культури	561	42,89
01 Бібліографія і бібліографічні покажчики. Каталоги	57	4,36
02 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство	29	2,22
030 Довідкові видання загального типу	7	0,54
050 Серійні видання. Періодика	1	0,08
06 Організації загального типу	35	2,68
07 Медіа. Засоби масової інформації (ЗМІ). Масова комунікація. Дослідження засобів масової інформації та комунікації	19	1,45
08 Видання змішаного змісту. Збірники	1	0,08
087.5 Публікації для молоді	598	45,70
Усього	1 308	100

У табл. 2 подано результати аналізу тематичного розподілу публікацій розділу 00 Загальні питання науки та культури. У цьому класі переважають видання підрозділу 005 Управління. Менеджмент — 244 записи, або 45,49%; друге місце посідає підрозділ 004 Комп'ютерна наука і технологія. Застосування комп'ютера. Оброблення даних — 185 записів, або 31,65%; третє — підрозділ 001 Наука та знання загалом. Організація розумової праці — 91 запис, або 16,22%; найменше записів зафіксовано в підрозділах

002 Друк загалом. Документація. Книги. Авторство — 6 записів, або 0,70%, та 003 Системи письма і писемності — 5 записів, або 0,40%.

За кількістю записів у класі 1 Філософія. Психологія переважають видання з психології — 480 записів, або 72,62%, та філософських наук — 138 записів, або 20,88%. Найменшу частку записів містить розділ 17 Філософія моралі. Етика. Практична філософія — 16 записів, або 2,42%. Тематичний розподіл видань у зазначеному класі наведено в табл. 3.

Таблиця 2

Розподіл книг і брошур за підрозділами УДК розділу 00 Загальні питання науки та культури

Назва підрозділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
001 Наука та знання загалом. Організація розумової праці	91	16,22
002 Друк загалом. Документація. Книги. Авторство	6	0,70
003 Системи письма і писемності	5	0,40
004 Комп'ютерна наука і технологія. Застосування комп'ютера. Оброблення даних	185	31,65
005 Управління. Менеджмент	244	45,49
006 Стандартизація та стандарти	12	2,14
008 Цивілізація. Культура. Прогрес	18	3,40
Усього	561	100

Таблиця 3

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 1 Філософія. Психологія

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
1/14 Філософія	138	20,88
159.9 Психологія	480	72,62
16 Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки	27	4,08
17 Філософія моралі. Етика. Практична філософія	16	2,42
Усього	661	100

Клас 2 *Релігія. Теологія (богослов'я)* містить 385 записів, з яких найбільшу кількість становлять видання, присвячені християнству, — 296 назв, або 75,59%, а найменшу — з питань релігії, які виникли на Далекому Сході, — 1 запис, або 0,20%. Результати аналізу розподілу книг і брошур цієї тематики відображено в табл. 4.

Клас 3 *Суспільні науки* є одним із найбільших за обсягом — 3082 записи, його значну частину становлять книги з питань освіти, навчання та виховання — 1267 записів, або 41,11%;

права — 691 запис, або 24,23%, та економіки — 471 запис, або 15,28%. Результати аналізу розподілу видань наведено в табл. 5.

У класі 5 *Математика та природничі науки* переважають видання з питань математики — 358 записів, або 39,23%, біологічних наук — 143 записи, або 16,00%, фізики — 113 записів, або 12,30%, та хімії — 110 записів, або 12,14%. У табл. 6 наведено результати аналізу розподілу книг і брошур за розділами УДК зазначеного класу.

Таблиця 4

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 2 Релігія. Теологія (богослов'я)

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
2 Релігія. Теологія (богослов'я)	6	1,56
22 Релігії, які виникли на Далекому Сході	1	0,20
23 Релігії, які виникли на Індійському субконтиненті. Індійська релігія в широкому розумінні	11	2,86
24 Буддизм	2	0,52
26 Іудаїзм	7	1,82
27 Християнство	296	75,59
28 Іслам	50	12,99
29 Сучасні духовні рухи	12	4,46
Усього	385	100

Таблиця 5

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 3 Суспільні науки

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
30 Теорія, методологія та методи суспільних наук. Соціографія	17	0,55
31 Демографія. Соціологія. Статистика	157	5,09
32 Політика	130	4,22
33 Економіка. Економічні науки	471	15,28
34 Право. Юриспруденція	691	24,23
35 Державне адміністративне управління. Військова справа	175	5,68
36 Забезпечення духовних і матеріальних життєвих потреб	34	1,10
37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля	1 267	41,11
39 Етнографія. Звичаї. Традиції. Спосіб життя. Фольклор	140	2,74
Усього	3 082	100

Таблиця 6

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 5 Математика та природничі науки

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
5 Математика. Природничі науки	1	0,20
502/504 Наука про навколишнє середовище. Енвіронментологія. Екологія	63	8,01
51 Математика	358	39,23
52 Астрономія. Астрофізика. Космічні дослідження. Геодезія	28	3,13
53 Фізика	113	12,30
54 Хімія. Кристалографія. Мінералогія	110	12,14
55 Геологія. Науки про Землю	17	1,90
56 Палеонтологія	3	0,60
57 Біологічні науки загалом	143	16,00
58 Ботаніка	22	2,46
59 Зоологія	36	4,03
Усього	894	100

У класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* відображено книги та брошури з питань технології різних галузей промисловості, роботи транспорту, сільського господарства, медицини, а також видання з практичного використання загальних законів фізики, хімії, біології для отримання необхідних для життя людини матеріалів і продуктів, використання природних багатств тощо. За результатами бібліометричного

аналізу, за кількістю записів у зазначеному класі переважають видання з питань медицини та охорони здоров'я — 507 записів, або 35,68%, техніки та інженерної справи — 314 записів, або 22,10%, сільського господарства — 231 запис, або 16,26%; найменша кількість назв — із питань біотехнології та будівельної промисловості — по 6 записів, або 0,42%. Результати аналізу тематичного розподілу видань наведено в табл. 7.

Таблиця 7

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
60 Біотехнологія	6	0,42
61 Медичні науки	507	35,68
62 Інженерна справа. Техніка загалом	314	22,10
63 Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Землеробство. Тваринництво. Полювання. Мисливство. Рибне господарство	231	16,26
64 Домоведення. Домашнє господарство. Комунальне господарство. Служба побуту	94	6,62
65 Організація та управління підприємствами зв'язку, транспорту, торгівлі, поліграфії. Бухгалтерська справа, рахівництво. Зв'язок з громадськістю	163	11,47
66 Хімічна технологія. Хімічна промисловість і споріднені галузі	65	4,57
67/68 Різні галузі промисловості та ремесла. Легка промисловість загалом	35	2,46
69 Будівельна промисловість. Будівельні матеріали. Будівельно-монтажні роботи	6	0,42
Усього	1 421	100

У класі 7 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт* згруповано книги та брошури з питань архітектури, образотворчого мистецтва, музики, спорту тощо. Розділ 79 *Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт* налічує 130 записів, або 39,03%; 73/76 *Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво* — 59 записів, або 17,46%, а найменшу кількість назв містить розділ 77 *Фотографія, техніка кінематографії* — 2 записи, або 0,02%. У табл. 8 наведено результати аналізу розподілу книг та брошур за розділами УДК зазначеного класу.

Під час аналізу з'ясовано, що найбільше записів на книги та брошури — 6432 — припадає на клас 8 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література*. Переважну частину становлять бібліографічні записи на книги та брошури розділів 82 *Література. Літературознавство* — 5543 записи, або 86,17%, і 81 *Лінгвістика. Мовознавство. Мови* — 859 записів, що становить 13,36%. Незначною кількістю репрезентовано видання із загальних питань лінгвістики та літератури — 30 записів, або 0,47%. Результати аналізу розподілу видань наведено в табл. 9.

Таблиця 8

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
7.01/.09 Теорія та філософія мистецтва, методи, періоди, стилі, способи представлення зображення	58	17,16
71 Планування у межах адміністративно-територіальних одиниць. Планування у міській та сільській місцевостях. Ландшафти, парки. Сади.	13	3,85
72 Архітектура	19	5,62
73/76 Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво	59	17,46
77 Фотографія, техніка кінематографії та подібні процеси	2	0,02
78 Музика. Музичні інструменти	57	16,86
79 Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт	130	39,03
Усього	338	100

**Розподіл книг і брошур за розділами УДК
класу 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література**

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
80 Загальні питання лінгвістики та літератури. Філологія	30	0,47
81 Лінгвістика. Мовознавство. Мови	859	13,36
82 Література. Літературознавство	5 543	86,17
Усього	6 432	100

Матеріали з питань археології, географічних, історичних наук тощо подано у класі 9 *Географія. Біографії. Історія*. Він охоплює 869 бібліографічних записів на книги та брошури, поміж яких найбільшу кількість становлять видання з історії — 490 записів, або 59,38%. Видань із краєзнавства зафіксовано 165 записів, або 15,99%, із питань географії, географічних досліджень Землі та окремих країн — 96 записів, або 11,05%. Тематичний розподіл публікацій наведено в табл. 10.

На підставі бібліометричного аналізу кількісних показників видань, опрацьованих у БД "Літопис книг" 2021 р. за розділами УДК, проведено порівняльний аналіз (діагр. 2).

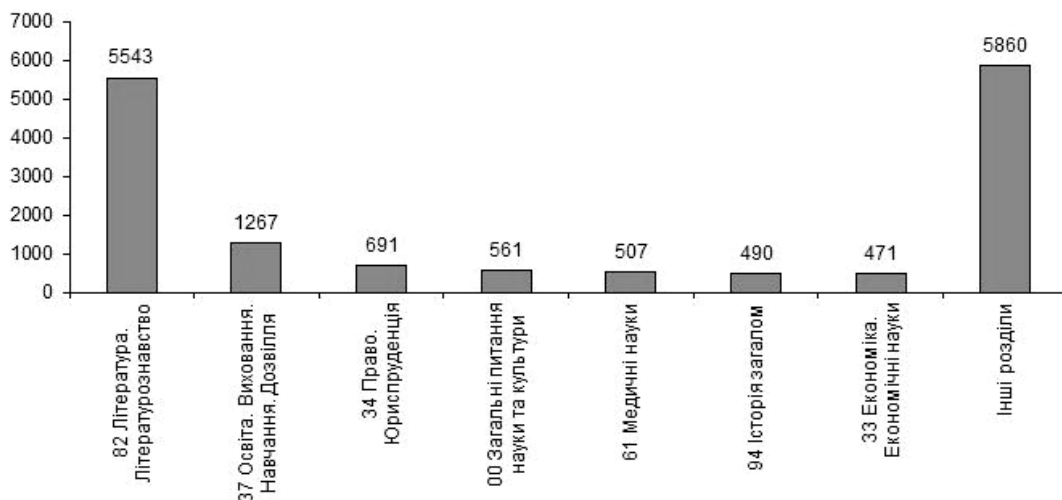
Найбільшу кількість книг і брошур зафіксовано в розділі 82 *Література. Літературо-*

знавство (5543 записи, або 36,02% загальної кількості). Друге місце посідає розділ 37 *Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля* (1267 записів, або 8,23%), третє — розділ 34 *Право. Юриспруденція* (691 запис, або 4,49%), четверте — розділ 00 *Загальні питання науки та культури* (561 запис, або 3,64%), п'яте — 61 *Медицинські науки* (507 записів, або 3,29%), шосте — розділ 94 *Історія загалом* (490 записів, або 3,18%), сьоме — розділ 33 *Економіка. Економічні науки* (471 запис, або 3,07%). Зазначені розділи становлять понад половину всіх записів у БД "Літопис книг", що у відсотковому відношенні відповідає 61,92%, або 9530 записам. Решта розділів разом налічують менш як половину всіх записів БД — 38,08%, або 5860 записів.

Таблиця 10

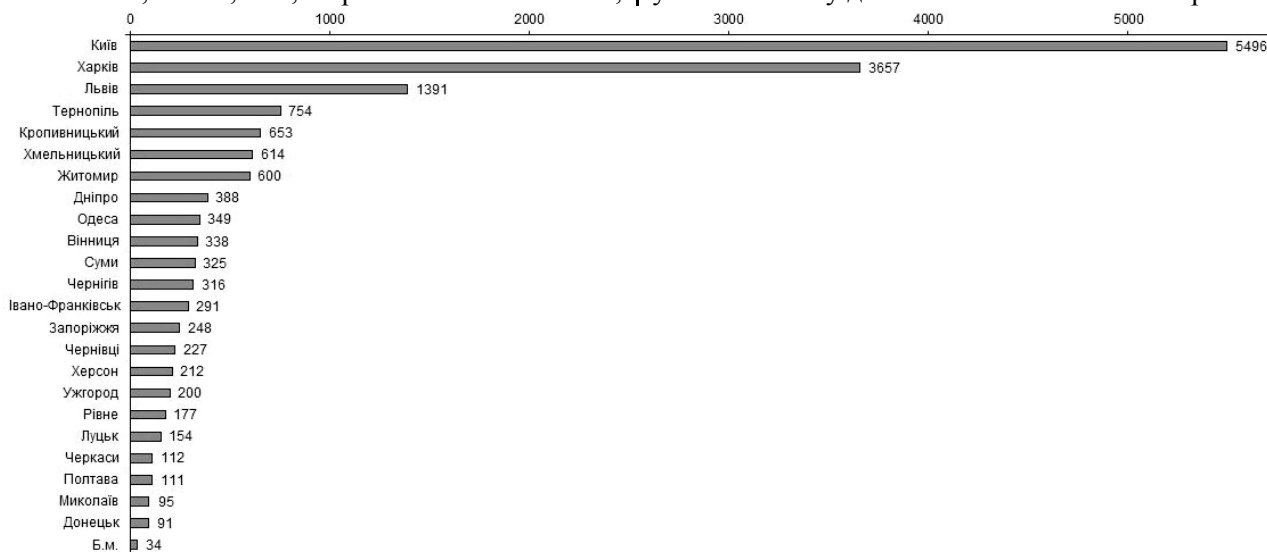
Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 9 Географія. Біографії. Історія

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
902/904 Археологія. Передісторія. Артефакти. Археологічні пам'ятки	30	3,45
908 Краєзнавство	165	15,99
91 Географія. Географічні дослідження Землі та окремих країн	96	11,05
92 Біографічні дослідження. Генеалогія. Геральдика (гербознавство). Прапори, стяги	35	4,03
930 Історична наука. Історіографія	53	6,10
94 Історія загалом	490	59,38
Усього	869	100

Діагр. 2. Кількісний розподіл книг і брошур за розділами

Результати кількісного аналізу книг і брошур за місцем видання свідчать про те, що більшість друкованої продукції репрезентовано видавництвами та видавничими організаціями Києва та області — 5496 записів, або 33,45%, Харкова та області — 3657 записів, або 19,57%, у 2,5 раза менше їх видано у Львові та області — 1391 запис, або 7,04%. По інших областях та їхніх центрах маємо такі показники: Тернопіль — 754 назви, або 4,90%, Кропивницький — 653 записи, або 3,98%, Хмельницький — 614 записів, або 3,90%, Житомир — 600 записів, або 3,87%, Дніпро — 388 записів, або 2,52%, Одеса — 349 записів, або 2,26%, Вінниця — 338 записів, або 2,19%, Суми — 325 записів, або 2,11%, Чернігів — 316 записів,

Діагр. 3. Кількісний розподіл книг і брошур за територіальною ознакою

Висновки. За результатами аналізу БД державної бібліографії книжкових видань "Літопис книг" за 2021 р. із застосуванням методу бібліометричного аналізу виявлено, що найбільше книжкових видань випущено за тематикою, яка належить до класів УДК 0 *Загальний клас*, 3 *Суспільні науки*, 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка*, 8 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література* — разом 12 243, або 79,00% загальної кількості видань (художні й літературознавчі твори та книги з питань освіти, юриспруденції, економіки, медицини, науки). Решта видань, що належать до інших класів, сукупно налічують 3147 записів, або 21,00%. Докладніший розподіл книг і брошур у зазначених класах і розділах УДК наведено нижче:

— понад третину записів БД становлять видання класу 8 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література* — 6432 записи, або 41,79%, — художні та літературознавчі твори;

— у класі 3 *Суспільні науки* (3082 записи, або 20,02%) значну частку становлять видання розділів: 37 *Освіта. Виховання. Навчання. Дозвіл-*

або 2,05%, Івано-Франківськ — 291 запис, або 1,76%, Запоріжжя — 248 записів, або 1,61%, Чернівці — 227 записів, або 1,40%, Херсон — 212 записів, або 1,38%, та Ужгород — 200 записів, або 1,29%. Незначна частина книжкової продукції належить видавництвам центру та області Рівного — 177 записів, або 1,15%, Луцька — 154 записи, або 1,00%, Черкас — 112 записів, або 0,72%, Полтави — 111 записів, або 0,70%, Миколаєва — 95 записів, або 0,55%, і Донецька — 91 запис, або 0,45%. Книг і брошур без зазначення місця випуску — 34 записи, або 0,15%.

На діагр. 3 наведено кількісний розподіл книг і брошур за місцем випуску видань, що увійшли в базу даних "Літопис книг" 2021 р.

ля — 1267 записів, або 8,23%; 34 *Право. Юриспруденція* — 691 запис, або 4,49%; 33 *Економіка. Економічні науки* — 471 запис, або 3,06%;

— у класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* зареєстровано 1421 запис, або 9,23%, що належать до таких розділів: 61 *Медицині науки* — 507 записів, або 3,29%; 62 *Інженерна справа. Техніка загалом* — 314 записів, або 2,04%; 63 *Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Землеробство. Тваринництво. Полювання. Мисливство. Рибне господарство* — 231 запис, або 1,5%;

— у класі 0 *Загальний клас* зареєстровано 1308 записів, або 8,50%, найбільшу частку становлять видання розділу 087.5 *Публікації для молоді* — 598 записів, або 3,88%.

За територіальною ознакою, а саме за областями та їхніми центрами, лідирують Київська, Харківська й Львівська області; також зберігається тенденція до збільшення випуску книг і брошур у Тернопільській, Кіровоградській, Хмельницькій, Житомирській та Дніпропетровській областях; найменша кількість видань припадає на Полтавську, Миколаївську та Донецьку області.

Список використаних літератури та джерел

1. *Про обов'язковий примірник документів* : закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22/23. — Ст. 199.
2. *Універсальна десяткова класифікація (УДК)* : Основна таблиця. 0/3 Загальний клас. Філософія. Психологія. Релігія. Суспільні науки / [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України ім. Івана Федорова, 2008. — 383 с.
3. *Універсальна десяткова класифікація (УДК)* : Основна таблиця. 5 Математика та природничі науки. 60 Біотехнологія. 61 Медичні науки / [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України ім. Івана Федорова, 2008. — 419 с.
4. *Універсальна десяткова класифікація (УДК)* : Основна таблиця. 62 Машинобудування. Техніка в цілому / [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України ім. Івана Федорова, 2008. — 303 с.
5. *Універсальна десяткова класифікація (УДК)* : Основна таблиця. 63/65 Сільське, лісове, рибне та мисливське господарство. Комунально-побутове господарство. Організація виробництва, торгівлі, транспорту, зв'язку, поліграфії. Бухгалтерія. Реклама : [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України, 2011. — 151 с.
6. *Універсальна десяткова класифікація (УДК)* : Основна таблиця. 66/69 Хімічна технологія. Хімічна промисловість. Різні галузі промисловості та ремесла. Будівельна промисловість : [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. Установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України, 2012. — 263 с.
7. *Універсальна десяткова класифікація (УДК)* : Основна таблиця. 7/9 Мистецтво. Ігри. Спорт. Мовознавство. Художня література. Літературознавство. Географія. Історія : [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. Палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України, 2011. — 147 с.
8. *Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1—2003, IDT) : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006.* — Чинний від 2007—07—01. — Київ : Держспоживстандарт України, 2007. — 47 с. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
9. *Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.80—2000, IDT) : ДСТУ ГОСТ 7.80:2007.* — [Чинний від 2008—04—01]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — III, III, 7 с., вкл. обкл. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
10. *Бібліографічний запис. Скорочення слів і словосполук, поданих іноземними європейськими мовами (ГОСТ 7.11—2004, MOD) : ДСТУ ГОСТ 7093:2009.* — [Чинний від 2009—10—19]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — 82 с., вкл. обкл. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
11. *Видання. Основні види. Терміни та визначення понять* : ДСТУ 3017:2015. — [На заміну ДСТУ 3017—95 ; чинний від 2016—07—01]. — Київ : УкрНДНЦ, 2016. — IV, 38 с.
12. *Використання Універсальної десяткової класифікації при формуванні структури бібліографічних покажчиків* : інструкція / [уклад.: О. М. Устіннікова, О. В. Ключніченко, М. Й. Ахвердова]. — Вид. 2-ге, випр. та допов. — Київ : Кн. палата України, 2019. — 43 с.
13. *Підготовка та редагування бібліографічних посібників у виданнях [Текст] : метод. рек. / [уклад.: П. М. Сенько, О. М. Устіннікова] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова".* — Вид. 2-ге, без змін. — Київ : Кн. Палата України, 2017. — 66, [1] с. : табл.
14. *Складання бібліографічного запису на книги та брошури для каталогів і картотек [Текст] : метод. рек. / [уклад.: Л. В. Вербицька, О. М. Устіннікова] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова".* — 2-ге вид., випр. — Київ : Кн. палата України, 2017. — 63 с.
15. *Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування (ГОСТ 7.90—2007, MOD) : ДСТУ 6096:2009.* — [Чинний від 2009—07—01]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — III, III, 21, [1] с. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).

Lydiia Ocheretiana,

*Senior Researcher of the Department of Scientific Training
State Bibliographic Indexes of the Book Chamber of Ukraine*

***Books of Ukraine in the mirror of the state bibliography
(according to materials of database of the state bibliography "Book Chronicle" 2021)***

In modern society, with the rapid growth of the importance of information, its constant updating and rapid access to information resources comes to the fore the problem of orientation to provide an opportunity to navigate the general flow of domestic printed products. An important and socially significant element of the book business is the index "Chronicle of Books", which contains comprehensive bibliographic information about books and brochures from all fields of knowledge.

The bibliographic analysis of the database of the state bibliography of book editions "Chronicle of Books" provides an idea of current trends in the development of the book publishing industry, science and culture. The proposed analytical review demonstrates the thematic distribution of publications in the database for 2021, which contains 15 390 bibliographic records according to UDC classes.

Keywords: database; bibliographic information; bibliometric analysis; books; brochures; non-periodicals

References

1. Pro obov'yazkovij primirmik dokumentiv : zakon Ukraini vid 9 kvit. 1999 r. № 595-XIV. (1999). *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini*, 22/23, st. 199.
2. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2008). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 0/3 Zagalni klas. Filosofiya. Psihologiya. Religiya. Suspilni nauki*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini im. Ivana Fedorova.
3. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2008). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 5 Matematika ta prirodnichi nauki. 60 Biotehnologiya. 61 Medichni nauki*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini im. Ivana Fedorova.
4. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2008). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 62 Mashinobuduvannya. Tehnika v cilomu*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini im. Ivana Fedorova.
5. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2011). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 63/65 Silske, lisove, ribne ta mislivske gospodarstvo. Komunalno-pobutove gospodarstvo. Organizaciya virobnictva, trgovli, transportu, zv'yazku, poligrafii. Buhgalteriya. Reklama*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
6. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2012). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 66/69 Himichna tehnologiya. Himichna promislovist. Rizni galuzi promislovosti ta remesla. Budivelna promislovist*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
7. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2011). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 7/9 Mistectvo. Iгри. Sport. Movožnavstvo. Hudozhnya literatura. Literaturožnavstvo. Geografiya. Istorija*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
8. *Bibliografichnij zapis. Bibliografichnij opis. Zagalni vimogi ta pravila skladannya (GOST 7.1—2003, IDT) : DSTU GOST 7.1:2006*. (2007). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraini.
9. *Bibliografichnij zapis. Zagolovok. Zagalni vimogi ta pravila skladannya (GOST 7.80—2000, IDT) : DSTU GOST 7.80:2007*. (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraini.
10. *Bibliografichnij zapis. Skorochennya sliv i slovospoluk, podanih inozemnimi yevropejskimi movami (GOST 7.11—2004, MOD) : DSTU GOST 7093:2009*. (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraini.
11. *Vidannya. Osnovni vidi. Termini ta viznachennya ponyat : DSTU 3017:2015*. (2016). Kyiv: UkrNDNC.
12. Ustinnikova O. M., Klyushnichenko O. V. and M. J. Ahverdova. [uklad.]. (2019). *Vikoristannya Universalnoyi desyatkovoyi klasifikaciyi pri formuvanni strukturi bibliografichnih pokazhchikiv : instrukciya*. Vid. 2-ge, vipr. ta dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
13. Senko P. M. and O. M. Ustinnikova [uklad.]. (2017). *Pidgotovka ta redaguvannya bibliografichnih posibnikiv u vidannyah : metod. rek*. Vid. 2-ge, bez zmin. Kyiv: Kn. Palata Ukraini.
14. Verbicka L. V. and O. M. Ustinnikova [uklad.]. (2017). *Skladannya bibliografichnogo zapisu na knigi ta broshuri dlya katalogiv i kartotek : metod. rek*. 2-ge vid., vipr. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
15. *Universalna desyatkova klasifikaciya. Struktura, pravila vedennya ta indeksuvannya (GOST 7.90—2007, MOD) : DSTU 6096:2009*. (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraini.

Надійшла до редакції 17 травня 2022 року

РЕЦЕНЗІЇ

Новий посібник із загального документознавства

Палеха Ю. І. Методи та засоби документування : навч.-практ. посіб. / Палеха Ю. І., Алексеева К. М. ; Нац. транспорт. ун-т. — Київ : Ліра-К, 2022. — 343 с. : іл.

Навчальна література із загального документознавства, що вийшла друком до нашого часу, на

жалю, нечисленна. Початок 1997 р. поклав підручник Н. Кушнарєнко¹, що витримав вісім видань. У 2007 р. вийшов у світ навчальний посібник М. Комової "Документознавство", у якому загальні питання документознавства доповнено коротким викладом історії книги². Власну версію документознавства подала Г. Швецова-Водка³.

¹ Кушнарєнко Н. Н. Документоведение : учеб. для студ. вузов культуры. 8-е изд., стер. Киев : Знання, 2008. 459 с. (Высшее образование XXI века).

² Комова М. В. Документознавство. Львів : Тріада плюс, 2007. 294 с.

³ Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 398 с. (Вища освіта XXI століття).

Узагальнення й перспективи подальшого розвитку загального документознавства наведено в навчальному посібнику Ю. Палехи і Н. Леміш, що вийшов двома виданнями⁴. Конкретною спрямованістю відрізняється навчальний посібник С. Лісіної "Документні ресурси"⁵, що також містить загальнотеоретичні знання. Згодом із деякими змінами у змісті та новою назвою було перевидано навчальний посібник Г. Швецової-Водки⁶.

Наразі викладачі відчувають потребу у висвітленні в підручнику як чітко визначених положень теорії документознавства, так і нових підходів та методів документування, що стосуються будь-якого документа, незалежно від його особливої функції й сфери використання. Саме таку місію взяв на себе новий посібник Юрія Палехи й Катерини Алексєєнко "Методи та засоби документування".

Автори трактують документування як процес створення документа з використанням різних методів, способів і засобів фіксування інформації на матеріальному носії (с. 78). Виходячи з такого тлумачення, необхідним є розгляд як практичних способів та засобів фіксування інформації, так і визначення теоретичного підґрунтя цього процесу. Відповідно до цього завдання автори поділяють зміст посібника на шість розділів, з яких перші три мають обґрунтувати теоретичні засади документування, а три наступних — надати практичні вказівки щодо способів документування.

На відміну від багатьох інших документознавчих праць, у рецензованому посібнику головну увагу приділено не матеріальному та інформаційному складникам документа, а його знаковій, або семіотичній, системі. Автори наголошують, що документ являє собою системне триєдинство, що охоплює соціальну та семіотичну інформацію й матеріально-конструктивне (технологічне) втілення (с. 74). У виданні послідовно розкрито питання побудови знакових систем і кодування знаків. Теоретичні підвалини семіотичного підходу викладено в розділі 1 "Знаки та знакові системи".

У першому підрозділі розділу 2 "Документування як процес створення документа" стисло й чітко розглянуто теоретичні основи визначення

документа, формування різних значень поняття "документ", підсумки досліджень, присвячених дефініції документа. Ці відомості неодноразово повторюються в різних документознавчих працях, але досвід переконає, що багатьом нефакхівцям, які нібито мають справу з документами, вони залишаються невідомими. Тому матеріал цього підрозділу можна використовувати не тільки в навчальному процесі, а й із метою наукової популяризації теорії документа.

Другий підрозділ розділу 2 присвячено термінологічній характеристиці найчастіше вживаних понять, що позначають окремі види документа. Серед них — службовий, офіційний, управлінський, електронний документи та деякі супутні терміни (документація, документаційний фонд, документообіг, керування документаційними процесами тощо). Ці поняття не є однопорядковими, тобто не підкорюються вимогам класифікації документа, але для процесів документування кожне з них є дуже важливим.

Третій підрозділ має назву "Документ як системне триєдинство" й містить вимоги до визначення документа як системи, характеристику специфіки документної інформації та властивостей документа як знакової системи. Визначено також поняття способу, засобу та методу документування й різновиди знаків, які використовують у документах для запису інформації. Окрім найчастіше згадуваних у навчальній літературі (словесний, іконічний, ідеографічний запис), схарактеризовано такі знакові методи, як рельєфно-крапковий, формульний (алфавітно-цифровий), цифровий, у тому числі двійковий, матричний (система отворів).

У четвертому підрозділі розглянуто основні форми документування як запису інформації: предметну (протописемний різновид запису — вузликівий тощо), зображувальну (у тому числі писемний і неписемний запис з їхніми різновидами), аудіальну, технікокодовану та комбіновану (наприклад, аудіовізуальну чи картографічну). Зауважимо, що кожен форму запису подано з історичного погляду: коли вона виникла та як використовується в наш час.

Розділ 3 "Основні способи та методи документування" має такі підрозділи: 1. Ручні способи документування; 2. Механічні способи документування; 3. Електромагнітні способи документування; 4. Електронно-цифрові способи документування.

Цікаво, що до ручних способів документування автори відносять не лише традиційне письмо, а й висікання на пам'ятниках, мемо-

⁴ Палеха Ю. І, Леміш Н. О. Загальне документознавство : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2008. 395 с.; Палеха Ю. І, Леміш Н. О. Загальне документознавство : навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб. і доповн. Київ : Ліра-К, 2009. 430 с.

⁵ Лісіна С. О. Документні ресурси : навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2013. 240 с. (Сер. "Інформація. Комунікація. Документація"; вип. 1).

⁶ Швецова-Водка Г. М. Загальна теорія документа і книги : навч. посіб. Київ : Знання, 2014. 405 с. (Вища освіта XXI століття).

ріальних дошках тощо; різьблення, тиснення, випалювання, стенографію. У цій категорії також репрезентовано так зване технічне документування — графічні способи відображення технічної творчості; картографічне й нотне документування.

Серед механічних способів документування схарактеризовано друкарство та поліграфію; машинописне документування, фонографічне документування (механічний звукозапис), фотографічне й кінографічне документування.

Наведено також кілька способів електромагнітного документування. Найперший — електромеханічний спосіб запису звукової інформації через створення механічної фонограми на поверхні магнітного диска, який застосовували для виробництва грамплатівок. Наступний — магнітний запис інформації, що здійснюється через запис електричних сигналів на магнітному диску чи стрічці. Цей спосіб стимулював винахід запису інформації для електронно-обчислювальної техніки, спочатку на жорсткому магнітному диску, розташованому в комп'ютері, а відтак — на гнучкому магнітному диску (флорі), який дав змогу зберігати електронну інформацію окремо від комп'ютера.

Як подальший ступінь розвитку електромагнітних способів документування схарактеризовано оптичний спосіб — запис цифрової інформації на оптичний лазерний диск. Таку назву він дістав через особливості запису даних, під час якого роль джерела світла виконує лазерний промінь. Об'єднання магнітної та оптичної технологій сприяло винайденню магнітооптичного способу документування. Найвищим досягненням ХХ ст. автори вважають відкриття голографічного способу документування.

У посібнику докладно пояснено особливості застосування в комп'ютерній техніці електронно-цифрових способів документування текстової, зображувальної та звукової інформації. Крім того, характеризують цифровий метод друкування, методи електрографії, струменевого друку, іонографії (електростатичний друк), магнітографії, термального друку, нанографічного друку.

Варто зазначити, що, крім опису технологічних особливостей кожного способу документування, подано короткі й точні відомості про час його винайдення та авторські дані.

Розділ 4 присвячено характеристиці засобів документування — від рукописних до системного та прикладного програмного забезпечення. Зазвичай у документознавчій літературі ці питання було розглянуто дуже побіжно, тому ґрунтовний аналіз та об'єднання їх у цьому розділі є цінним доповненням теорії документування.

Розділ 5 цілком присвячено методиці створення текстового документа засобами текстового процесора Microsoft Word. Зміст розділу — це майже покрокова інструкція для документознавця, який працює на комп'ютері, від найпростіших елементів запису текстової інформації до таких, що можна виконати тільки за допомогою спеціальних програм. Саме цей розділ якнайкраще підтверджує жанр посібника — навчально-практичний.

Наступним етапом удосконалення методу документування за допомогою комп'ютера є використання так званих хмарних сервісів Google, якому присвячено розділ 6. Користувачі дістануть поради щодо ознайомлення з можливостями Google Диска та мережевим офісним пакетом Google Docs, зокрема із засобами створення текстових документів, електронних таблиць, презентацій, форм опитувань і тестів. Особливе значення цього розділу автори вбачають у тому, що "при використанні сервісів Google в управлінській та професійній діяльності відбувається процес розвитку особистості внаслідок того, що вона набуває навичок мережевої співпраці, колективного редагування, рефлексії, спільного планування, тайм-менеджменту тощо" (с. 271—272).

Навчально-практичний посібник Ю. Палехи й К. Алексеєнко "Методи та засоби документування" є цінним доповненням до навчальної літератури з документознавства, корисним не тільки для здобувачів вищої освіти, а й для викладачів. Зокрема, привертає увагу можливість на базі посібника значно доповнити теоретичні розділи класифікації документа за матеріальною основою носія інформації (розкрити види документа з природною матеріальною основою); за способом фіксування інформації, а також поміркувати над узгодженням класифікації за характером знакових засобів передачі інформації.

Посібник нещодавно вийшов із друку та доступний для замовлення на сайті видавництва.

Галина Швецова-Водка,

доктор історичних наук,

професор кафедри документальних комунікацій і бібліотечної справи Рівненського державного гуманітарного університету

Надійшла до редакції 16 травня 2022 року

УДК 316.77(045)=111

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.5(310).20-25

Valentyna Ilganayeva,

Professor, Doctor of Historical Sciences,

Department of Humanities

Integrated World Research Institute, Switzerland,

e-mail: ilganayeva.v@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8577-2442>

Communication and social interaction in conditions of increasing sociality as a factor in the development of society

Modern society is a multidimensional, multipolar, and fragmented in many constituent aspects, community. The society lacks a unified understanding of historical retrospect and prospects, development strategies, approaches to solving life problems, including global warming, environmental pollution, threats of hunger, and depletion of resources, pandemics and conflicts. However, the most important reason for the imbalance of the world is the inability to agree.

The purpose of the article is to present a constructive and conceptual picture of the interconnectedness of social communication and social interaction as medial conditions for achieving integrity and dynamic balance in society.

It is noted that systemic violations of public relations and relations between people have formed a global situation of inability to carry out normal interaction in a positive vector. The communication saturation of social interaction is only a consequence of the evolutionary need of society to move to a new level of interaction of social attractors, all elementary and institutional subjects of social action. It is proposed to consider interaction in the social system as a medial factor of integration and development of society and its subsystems in the vector of achieving the necessary integrity and dynamic equilibrium. At the same time, social communication is a systemic tool for achieving the desired state, the possibilities, features and conditions for social interaction to fulfill its evolutionary functional purpose as a medial factor of the functioning and development of the social system are formulated.

Keywords: communication; social interaction; constructive-conceptual synthesis; medial function; integrity; dynamic equilibrium; stability

Introduction. Due to the modern achievements of science in the unity of its natural, technical, and socio-humanitarian components, there are grounds for considering social communication and social interaction as interrelated and interdependent phenomena. The entire system of social interaction in modern society is experiencing complex conditions caused by the disruption of the connections of all structural elements. The resulting state of the sphere of social interaction violates its essential purpose — to bring the whole society to co-action as a single mechanism for achieving relative or dynamic equilibrium. Therefore, there are two most important questions concerning the possibility of influencing the deterioration of the planetary climate (natural and social). First question: What is the secret of the continued inaccessibility of dynamic equilibrium in Society and its subsystems? Second question: Can we interact normally in the world? The problem situation is that our community is a multidimensional, multipolar, fragmented in numerous component aspects, has no common understanding of a historical retrospective and prospect, development strategies, approaches for solving life problems, including global warming, environmental pollution, famine, resource depletion,

pandemics, and most importantly the main thing is the inability to agree.

The aim of this article is to present a constructive and conceptual picture of the interconnectedness of social communication and social interaction as a necessary condition for achieving dynamic balance in society.

The methodological substantiation of the main provisions of the study includes a toolkit of widely used trends in scientific research that reflect the inter-scientific integration of all existing scientific complexes and interdisciplinary connections: historical-evolutionary, systemic, communication approaches. The core of our study is an integration approach, which allows us to identify the dependencies of the results obtained during a multidimensional research, which allowed us to bring an explanatory and evidentiary basis for considering the sphere of social interaction as one of the modes of being. We proceeded from the fact that by the middle of the XXth century, the natural connection and universal integrity of systems of different nature had been clarified. She received a solid evidence base in the natural sciences, including biological and social sciences, forming a cluster of research complexity science [1—4]. However, thanks to a new level of awareness of the

interconnection of all the objects of the Universe and the unified laws operating in it, it became possible to apply a constructive and conceptual synthesis. These laws allow us to trace the cause-and-effect relationships of a particular set of concepts describing the processes of the interrelation of phenomena and the systemic purpose of communication interaction in society. At the same time, we rely on the hypothesis that dynamic equilibrium is achieved through a conscious choice of the path to a balanced, safe, prosperous life for the whole society. The construction of the conceptual integrity of all systems, including nature, society, and humanity, the unity of the laws of the physical, biological and social worlds, unfortunately, had no effect on the activities of the decision-making structures of society. Also, it was not the basis for the revision of the general social policy, and they were not included in the program of reforming the system of human socialization on the eve of significant changes in sociality [4]. It is assumed that the universal principle of interaction can be fully applied in the projection to provide solutions to the problems of survival of systems: social — Society and biosocial — Humanity. First, it is necessary to explain the importance of including the concepts of "sociality" and "society" in the context of our consideration. These concepts make it possible to link together the state of the modern community of people as representatives of a single civilization that is in the process of systemic transformation. From the rudimentary prasoial forms of organization of the life of a natural biological human being, "many interconnected social groups" were formed. They differ from each other by multiple qualitative parameters of the individuals included in them, endowed with peculiarities of mentality, upbringing, religion, racial and ethnonational characteristics, level of education, social statuses, and attitude to the means of production, the position regarding the method of appropriation and distribution of social benefits. At the same time, according to the established scientific, political, ideological, and socio-economic traditions, society is considered the leading system in relation to man and humanity.

The "society" is understood as a human community, the specifics of which, ultimately, are people's relationships with each other, their forms of interaction, and association [5]. The content of the concept "society" is close to the description of a social system, characterized by the unity of living conditions in some essential respects and, consequently, the community of culture [ibid.]. Thus, the "society" is its highest form of the integral social system. [ibid.]. Thus, the concept "society" is adequate for the systemic results of psychological,

anthropological, and evolutionary research. Human individuals (individuals, personalities) are the main elementary particles in the space of social interaction. They form the subjects of social action as the unification of individuals in social groups, associations, and organizations for various social purposes and constitute the organizational and functional framework of society and its institutional basis.

Sociality is currently the most substantial part of the description of the inherent properties of society and man. The adjective "social" has been added to the descriptions of facts, processes, and phenomena related to the activities of people in the natural and social environment, including the sphere of interaction and relationships between people. Sociality manifests itself not just as an additional property of individuals but also because of human evolution in an artificial in relation to Nature environment. The modern global society is currently acquiring the features of a single subject of social action and determines the nature of the functioning of the entire human civilization. The society also becomes a single social institution, subjected to the global unification, standardization, establishment of uniform rules and norms of social life, and uniform behavioral stereotypes. The formation of signs, which characterizes sociality, occurs due to the emergence and institutionalization of its various forms. Integration processes in society have affected all aspects of sociality, including man as a carrier of this sociality. The violation of public relations, established traditions, and norms affects the quality of sociality itself, which represents the desired result of human activity.

Thus, the significance of the universal principle of interaction is revealed in the conditions of integration processes, which explains the increasing role of social interaction in the life of society. The vector of integration of its forms concerning the aspirations of the social system is determined by the "+" sign for achieving system-wide goals or the "-" sign for their absence. Social interaction, accordingly, can fulfill its evolutionary function to contribute to the achievement of the system of its integrity and dynamic balance.

The use of universal laws in our consideration of phenomena related to human activity makes it possible to make significant progress in understanding the processes of interaction and communication in their highest form [6]. In our reasoning, we rely on the philosophical understanding of the concept "interaction" as an objective and universal form of movement and development, which determines the existence and structural organization of any material system, including social. Interaction

occurs at the level of aggregation of systems of different nature and manifests itself through a specific mechanism of connections between elementary particles. It is a factor and condition for the integration of systems and develops with the formation and development of the system. The determining factor in the formation of interaction processes is the connections and relationships of those elementary formations of matter that determine its nature and qualitative states. All of them are subordinated to ensuring the implementation of the system's program, which initially provides for its progressive development and its development in co-evolution with other systems.

Thus, social interaction is a process and the result of unification between people when it leads to an integral state of the subjects that participate in it (groups or communities of people, the whole of humanity). Just as in natural systems, interaction in the social system should be considered as a systemic medial factor of integration and a condition for society to reach a new level of social organization. The forms of interaction acquire their specific parameters, identified in accordance with cultural and historical epochs. At the present stage, these forms are integrated into the media space system.

Considering different forms of interaction regarding the evolution of sociality, we attribute interconnection and communication to the main forms of social interaction in society [6; 7]. The difference between interconnection in society is the presence of language, thinking, and freedom of choice. Communication is considered as a form of social interaction preceding communication, as a condition and a way to achieve understanding between members of groups and communities, coordination of joint actions, and activities of social organizations. By communicating, we acquire one level of language and understanding. Communication has a communicative function but does not provide deep, internal connections between interacting subjects. Communication manifests itself as a way and condition for achieving common goals for groups and communities. Only with communication interaction, we expect changes in the state of the participants in the communication process, achieving a relatively stable equilibrium of relations between people for a long period.

According to the ideas of the integration of social and communication process, the main elements in it are content, goals, and intentions of its dissemination. In the communication process, there is purposeful dissemination of information, knowledge, and a new state of consciousness of people is formed based on the unity of the universe and humanity as a single organism. It refers to the

formation of co-knowledge that has been acquired in the existing system of upbringing and education based on the traditions of serving people's consumer properties, competition for material goods, using everyone to achieve their personal or small-group goals, and considering Nature only as a resource habitat for people.

No coincidence that there was a recognition that communication is an accomplished act if its participants achieve unity in their states and feelings. This is also its characteristic feature. It ensures the integrity and survival of any system. Violation of the communicative chain, its orientation, and quality, as compliance with the life program of the social form of human existence, causes violations in society and all its subsystems. This reveals the root of the problems of social interaction, which by definition is a factor and condition for the integration of society and, under certain conditions, ensures that it achieves a state of dynamic equilibrium of functioning and development.

The quality of communication interaction, that is, its compliance with the parameters of achieving the integrity of society through a positive vector of connections and relationships, affects the quality of the entire system of interactions that supports society. Violation of ties and relationships between people is considered the most serious "disease" of society in its "biosocial essence" [8].

The peculiarity of communication in the social space is manifested in the most direct connection with the social consciousness of disparate individuals and social associations. At the current historical moment, the direction of communication determines the vector of formation of a unified social consciousness of the global superorganism [9]. The connection between communication and consciousness is repeatedly mentioned in theoretical discussions. In particular, it is possible to cite statements by J. G. Mead about the fact that "communication arises as a relationship between the consciousness of one individual and the consciousness of another" [10, p. 10], as well as the statement of Yu. Habermas says that "communicative action is based on a common (or unified) interpretation of the circumstances of interaction" [ibid.]. Communication in the social space is a controlled process and can either contribute to or inhibit the formation and qualitative characteristics of public consciousness. In the modern media space, all conditions have been created to block awareness of the behavior of subjects of social action. This situation multiplies depending on the expansion and strengthening of network contacts. It is reproduced in the interaction in the network environment of the modern media space.

In this context, significance of media communications only from the point of view of their technical aspects leaves in the shade their essential significance regarding the importance of their consideration as a necessary condition for the release of the integral force of interaction between people based on the effect of communication unity [6]. The emergence of the modern media system of society indicates a new level of social interaction, which means the emancipation of its integration function, which can potentially provide a new state of social relations and new qualitative parameters. This was facilitated by the emergence of the phenomenon of "social media", which significantly expanded the possibility of communication [11—13]. Social media researchers are generally unanimous in assessing their importance in liberating the activity of the mass user in creating content, expanding the communication space, and achieving a high level of communication by creating network communities. At the same time, the expansion and strengthening of communication and information exchange in the horizontal plane of the media space is a very important characteristic of social media [13].

In the new social and communication situation, it becomes predictable to implement the law of reducing information entropy by increasing the conservation of social energy spent on overcoming contradictions that arise between communication participants. The modern media space has formed the conditions for the functioning of society, in which the uniqueness and limitations of human perceiving and reflective capabilities are overcome. The new trend gives hope for achieving dynamic balance in society, which is not just a collection of communicating disconnected individuals and groups of people, but as emerging new integrity, the appearance of which is inevitable according to the law of development. It is clear that these elements of the interaction system coexist and function in a non-linear complementarity.

The cultural and civilizational parameters of the elements of social interaction currently correspond not only to the level of development of human abilities and capabilities for interaction. In their expression, they owe everything to the preceding period of socialization and to the fact that the entire system of social interaction is in the same crisis state as other modes of social life. It, in particular, is evidenced by the increasing disruption of connections between people who, thanks to communication media technologies, have a high level of equipment, but at the same time lead to the opposite effect — the destruction of natural-intuitive, natural-genetic connections in human society. It is manifested primarily in violations of family-generic, gender, biological and genetic relationships.

The essence of human atomization moves from the material-objective sphere of status possession in the hierarchy of social structures and manifests itself at the level of atomized consciousness of individuals seeking and satisfied with their comfort. The following *unity indicators* determine the new states of the participants of the interaction:

— all interaction agents feel their common world equally (local living environment, the influence of internal and external factors);

— identify themselves with common values (despite their race, gender, age, language and other characteristics);

— understanding the unity of tasks, roles, equality in relation to obtaining a common result;

— recognize the same goals and ways of their achievement.

The convergence of these states ensures the internalization of human relations as a condition for achieving dynamic equilibrium in society and the necessary level of visibility of the social system as a whole. This process is the opposite of the disintegration of relations between the subjects of communication interaction.

The growth of the virtual conflict results in very concrete actions on the streets, on the fronts of military operations, in sanctions relations in the economy. It gives us grounds to consider social interaction as a strong biosocial signal about violations in the system of interaction in society, requiring a qualitative transformation of the entire system of connections and relationships. In the traditional race for leadership in the physical and virtual spaces of people's lives, the world is striving to turn the latest technological developments into instruments of domination not just over every human being but also over all humanity. Manipulation of public consciousness is currently the most harmful weapon against humanity. It leads to a gradual polarization of opinions on the verge of Good and Evil in defining cultural oppositions, the ultimate states of social consciousness.

Of course, we can hope that the balance of social relations, as a manifestation of equality of all parts of a single social organism, can be achieved through special communicative practices covering the entire spectrum of necessary skills to identify, establish the right connections in the multicultural, multi-functional, multi-mental living space of modern society. Given the speed of changes in the socio-cultural landscape of global society, it should be noted that the very possibility of implementing interaction functions and communication principles of interaction between the parties is under attack. We observe this online in the media space of society. Social interactions are not "frozen" social forms but "living" social practices of people who are condi-

tioned, guided, structured, and regulated by social relations but can influence social forms of relations and change them. In a global society, interaction reaches the value of a regulator of the social life of all mankind as a single subject of social action.

Conclusion. Thus, social interaction is considered by us as a system of interdependent social actions connected by cyclic dependence, in which the action of one subject is both the cause and consequence of the response actions of other subjects. Social interaction involves mutually directed actions in a vector in which goals, understanding of action, chosen ways, and means of achieving the goal merge. If this is not the case, there are hidden motives and goals of participants in social interaction, the result will be doubtful and will inevitably cause conflicts. The communication saturation of modern society is a consequence of the evolutionary need of society to move to a new level of interaction between social actors, all elementary and institutional subjects of social action. Therefore, communication interaction in the social space manifests itself as a process of establishing purposeful, actually programmed (consciously controlled communication between interacting subjects) communication relations, the result of which is a change in behavior or state of consciousness [6]. This understanding of communication interaction explains the fact that social communication is the subject and technology of management in all social structures and institutions of society and is used in the struggle for the mastery of public consciousness for manipulation and seizure of social consciousness by opposing parties. Therefore, it is impossible to ignore the possibility of further strengthening the manipulation of mass consciousness with the help of network technologies.

The study of communication and social interaction in conditions of increasing sociality as a factor in the development of society allows us to draw certain conclusions and approach the answer to the questions posed at the beginning of the article:

— interaction at this stage of the development of society is considered a medial factor of integration and development of society and its subsystems in the vector of achieving dynamic equilibrium and a condition for solving urgent and urgent social problems. Social interaction, which implements a medial function in a social human-sized system, is evolutionarily designed to bring society to a new level of social organization, functioning, and development;

— we continue to cooperate and unite when we want to implement some global project or group against someone who hinders the achievement of any personal goals. They are completely unable to connect in order to balance their condition. The whole society is simply obliged to realize the importance and the need to unite in the immaterial, to unite in the knowledge of the laws of nature and the nature of their desires, which no longer receive fulfillment and are transformed into different types of anti-social actions. Without correlating the goals and means of achieving them with a single benefit for the whole society, it is simply a waste of society's resources and aggravation of crisis conditions in all social agglomerations without exception. It is the effect of the universal law of development, under which all-social objects and societal subjects fall;

— we need to know how its laws work in our relations and within the human system and relations with the system of the Universe. Our inconsistency with universal laws manifests itself in the form of natural disasters, signals of environmental degradation, pandemics, collective ecstasy or schizoid states. In general, this is the result of our negative interactions with nature and between people;

— carrying out further negative communication interactions, those that do not lead to unity in all the common indicators of unity, society is practically doomed to constant and growing manifestations of the crisis states of society as a social institutional system that contradicts the laws of nature in its development.

References

1. Forsman J., Moll R. & Linder C. (2014). Extending the theoretical framing for physics education research: An illustrative application of complexity science. *Physical Review Special Topics — Physics Education Research*, 10 (2), pp. 020122 (13).
2. Waldrop M. (1992). *Complexity: The Emerging Science at the Edge of Chaos*. New York: Simon & Shuster.
3. Jerram L. Brown & Jae C. Choe. (2019). *Behavioral Ecology and Sociobiology. Encyclopedia of Animal Behavior*. Available at: <https://www.sciencedirect.com/referencework/9780128132524/encyclopedia-of-animal-behavior> (Second Edition), pp. 103—108.
4. Heidegren C.-G. & Lundberg H. (2010). Towards a Sociology of Philosophy. *Acta Sociologica*, 53 (1), pp. 3—18.
5. *Society*. (2022). Available at: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/society>.
6. Ilganaeva V. O. (2022). *Social'ni komunikacii: slovnik-dovidnik*. Kyiv: Lira-K.
7. Ilganaeva V.O. (2019). Integral'na konceptualizacija jak shljah do rozkrittja sutnosti social'noï komunikacii. *Visnik Knizhkovoi palati*, 5, pp.14—17.
8. Hameroff S. & Penrose R. (2014). Consciousness in the universe: A review of the "Orch OR" theory. *Elsevier Physics of Life Reviews*, 11 (1), pp. 39—78.

9. Bauman Z. (2001). *The Individualized Society*. Polity.
10. Navrockij V. V. (2005). *Logika social'noi vzaemodii*. Harkiv: Konsum.
11. Garnyte M. & Perez A. (2009). *Exploring Social Media Marketing Towards a Richer Understanding of Social Media in Postmodernity*. Aarhus: Denmark: Aarhus School of Business: University of Aarhus.
12. Baruah T. D. (2012). Effectiveness of Social Media as a tool of communication and its potential for technology enabled connections: A micro-level study. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 2 (5), pp. 1—10.
13. Miller K. D., Fabian F. & Lin S.-J. (2009). Strategies for online communities. *Strategic Management Journal*, 30 (3), pp. 305—322.

Валентина Ільганаєва,
доктор історичних наук,
професор відділу гуманітарних наук
Integral World Research Institute, Швейцарія

Спілкування та соціальна взаємодія в умовах зростаючої соціальності як фактор розвитку суспільства

Сучасне суспільство є багатовимірною, багатополлярною та фрагментованою в багатьох аспектах спільнотою. У суспільстві немає єдиного розуміння історичної ретроспективи й перспективи, стратегій розвитку, підходів до вирішення життєвих проблем, зокрема глобального потепління, забруднення навколишнього середовища, загрози голоду та виснаження ресурсів, пандемій і конфліктів. Найважливішою причиною дисбалансу у світі є нездатність домовитися.

Мета статті — репрезентувати конструктивну й концептуальну картину взаємозв'язку соціальної комунікації та соціальної взаємодії як медіальних умов досягнення цілісності та динамічної рівноваги в суспільстві.

Зауважено, що системні порушення суспільних відносин і відносин між людьми сформували глобальну ситуацію неможливості здійснення нормальної взаємодії в позитивному векторі. Комунікаційна насиченість соціальної взаємодії є лише наслідком еволюційної потреби суспільства перейти на новий рівень комунікації соціальних аттракторів, усіх елементарних та інституційних суб'єктів соціальної дії. Запропоновано розглядати взаємодію в соціальній системі як медіальний фактор інтеграції й розвитку суспільства та його підсистем у векторі досягнення необхідної цілісності й динамічної рівноваги. Водночас соціальна комунікація є системним інструментом досягнення бажаного стану. Розглянуто можливості, особливості та умови соціальної взаємодії для виконання її еволюційного функціонального призначення як медіального чинника функціонування й розвитку соціальної системи.

Ключові слова: комунікація; соціальна взаємодія; конструктивно-концептуальний синтез; медіальна функція; цілісність; динамічна рівновага; стабільність

Список використаних літератури та джерел

1. Forsman J. Extending the theoretical framing for physics education research: An illustrative application of complexity science. / J. Forsman, R. Moll, C. Linder // *Physical Review Special Topics — Physics Education Research*. — 2014. — № 10 (2). — P. 020122 (13).
2. Waldrop M. *Complexity: The Emerging Science at the Edge of Chaos* / M. Waldrop. — New York : Simon & Shuster, 1992. — 383 p.
3. Jerram L. B. Behavioral Ecology and Sociobiology. *Encyclopedia of Animal Behavior* / Brown L. Jerram, Choe C. Jae. — Mode of access: <https://www.sciencedirect.com/referencework/9780128132524/encyclopedia-of-animal-behavior>. (Second Edition), P. 103—108. — Title from the screen.
4. Heidegren C.-G. Towards a Sociology of Philosophy / C.-G. Heidegren, H. Lundberg // *Acta Sociologica*. — 2010. Vol. 53 (1). — P. 3—18.
5. *Society*. — Mode of access: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/society>. — Title from the screen.
6. Ільганаєва В. О. Соціальні комунікації : словник-довідник / В. О. Ільганаєва. — Київ : Ліра-К, 2022. — 328 с.
7. Ільганаєва В. Інтегральна концептуалізація як шлях до розкриття сутності соціальної комунікації / Валентина Ільганаєва // *Вісник Книжкової Палати*. — 2019. — № 5. — С. 14—17.
8. Hameroff S. Consciousness in the universe: A review of the "Orch OR" theory / S. Hameroff, R. Penrose // *Elsevier Physics of Life Reviews*. — 2014. — № 11 (1). — P. 39—78.
9. Bauman Z. *The Individualized Society* / Z. Bauman. — Cambridge : Polity, 2001. — 272 p.
10. Навроцький В. В. Логіка соціальної взаємодії / В. В. Навроцький. — Харків : Консум, 2005. — 204 с.
11. Garnyte M. *Exploring Social Media Marketing Towards a Richer Understanding of Social Media in Postmodernity* / M. Garnyte, A. Perez. — Denmark : Aarhus School of Business : University of Aarhus, 2009.
12. Baruah T. D. Effectiveness of Social Media as a tool of communication and its potential for technology enabled connections: A micro-level study / T. D. Baruah // *International Journal of Scientific and Research Publications*. — 2012. — № 2 (5). — P. 1—10.
13. Miller K. D. Strategies for online communities / K. D. Miller, F. Fabian, S.-J. Lin // *Strategic Management Journal*. — 2009. — № 30 (3). — P. 305—322.

Надійшла до редакції 10 травня 2022 року

УДК 659.44:001.98](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.5(310).26-33

Оксана Сенченко,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач КНУКіМ,
e-mail: okline.www@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3587-394X>

Псевдонаукові дослідження на службі піар-компаній

Статтю присвячено псевдонауковим дослідженням, які виконують на замовлення піар-компаній. Доведено, що задля отримання прибутків фінансові олігархи нехтують будь-якими нормами й правилами, зокрема вдаються до фальсифікації і прагнуть нажитися навіть на здоров'ї людей. А чом би й ні? Усе продається та купується. Ідеологія лібералізму надає право заробляти на всьому без моральних чи етичних обмежень, адже головними для неї є гроші, гроші, гроші...

Ключові слова: пропаганда; піар-компанії; псевдонаукові дослідження; свинець у бензині; рентгенівські промені; шкідливі медикаменти; фармацевтичні компанії

Постановка проблеми. У статті зосереджено увагу на особливостях застосування псевдонаукових досліджень для проведення заходів із рекламування товарів, технологій, медичних препаратів тощо з огляду на потреби замовників — потужних світових корпорацій [1; 2].

Мета статті — розглянути аспекти використання псевдонаукових досліджень у діяльності піар-компаній і навести приклади, що ілюструють порушену в дослідженні проблематику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні піар-компанії застосовують надзвичайно витончені технології створення й впровадження поміж цільової аудиторії іміджу клієнта за допомогою фальшивих "наукових досліджень". Фахівці зі зв'язків із громадськістю дедалі ширше залучають імена відомих учених до схвалення результатів міфічних досліджень, про які вони й гадки не мають, тобто експлуатують авторитетні імена на власний розсуд, але в такий спосіб, щоб уникнути юридичної відповідальності. Це загальноприйнята практика. Часто навіть редактори газет і телевізійних новин чітко не знають (чи принаймні вдають це), що певний випуск є результатом діяльності "піар-кухарів". Наведемо кілька прикладів псевдонаукових досліджень, які допомогли компаніям-виробникам отримати великі прибутки, проте водночас зашкодили здоров'ю людей.

Бензин із домішками свинцю

У книзі "Вірте нам, ми — експерти" дослідник Штаубер наводить цікаві факти щодо того, як з'явився бензин із домішками свинцю. "Ефективний винахід", якщо врахувати, що люди мають, окрім парів бензину, вдихати ще й пари свинцю — високотоксичної нервової отрути!

У 1922 р. компанія "Дженерал моторс" (General Motors, GM) виявила, що додавання свинцю до

бензину дає змогу здобути з авто більше кінських сил. Коли виникли підозри щодо дії небезпечної сполуки на здоров'я людей, фірма щедро заплатила "Бюро рудорозроблень" за проведення псевдонаукових "досліджень" та оприлюднення фальшивих результатів, які переконливо доводили, що свинцеві викиди цілковито безпечні!

Далі варто перейти до діяльності найвідомішого у США Меморіального онкологічного центру Sloan Kettering (Memorial Sloan Kettering Cancer Center, MSKCC). Його засновник Ч. Кетерінг був одним із директорів "Дженерал Моторс". І раптом MSKCC розпочинає публікувати "наукові статті", в яких стверджувалося, що свинець — це елемент, який у природних концентраціях міститься в організмі людини й без зусиль із нього виводиться. Упродовж багатьох років американський Онкологічний центр Sloan Kettering спільно з Фондом індустріальної гігієни й піарівським гігантом — компанією Hill & Knowlton всіляко перешкоджав об'єктивним дослідженням про згубний вплив свинцю на здоров'я людини.

Унаслідок піар-стратегії цієї мафії протягом наступних 60 років народ довірливо вдихав бензин зі свинцевими домішками й страждав через хронічну інтоксикацію, що призводила до стрімкого розвитку раку легень.

Це наочний приклад, як установи, покликані стояти на варті здоров'я, виконують прямо протилежну функцію. А скільки мільйонів людей передчасно померло через цю аферу?

Минули десятиріччя, перш ніж стало очевидно, що люди масово й швидко вмиратимуть від сурогатного бензину і що свинець — це потужний канцероген. Тільки наприкінці 1980-х рр. у США заборонили використовувати небезпечну суміш. Скільки сотень мільйонів осіб за 60 років заплатили за цей "вдалий і надприбутковий

винахід" власним здоров'ям? Ніхто цю статистику не вивчав і не вивчатиме — списали на дослідницькі витрати, закрили справу й знищили компромат.

Це характерна особливість сучасного наукового розвитку: жоден учений не зацікавлений у проведенні досліджень, що не пов'язані з матеріальним зиском і прямо чи дотично опікуються здоров'ям людей. Останній складник взагалі не враховують в американських наукових дослідженнях, що мають значну фінансову підтримку. Проте загальну цифру свинцю, випущеного в атмосферу й поглиненого легенями людей, усе-таки визначили — 30 млн (!) т. Постає лише одне запитання: як населення США ще й досі не вимерло?

Рентгенівські промені вбивають

На початку минулого століття також набула розголосу історія з широким застосуванням рентгенівського методу дослідження без елементарного захисту від опромінення. Упродовж кількох десятиріч — від моменту відкриття X-променів — через політику фірм, що відразу розпочали заповнювати ринок рентгенівськими апаратами, ані виробники, ані громадськість не цікавилися питаннями безпеки хворих і персоналу, який застосовував діагностичну техніку. Першорядне значення мав максимальний прибуток, оскільки виробляти апаратуру без захисту було вигідно й дуже дешево за собівартістю.

Одному Богові відомо, скільки мільйонів медичних працівників, рентгенотехніків, рентгенологів, хірургів померло через те, що X-промені спершу вважали безпечними. І лише коли медичний персонал розпочав масово хворіти, слабнути та непритомніти, звернули увагу на правила техніки безпеки й стали застосовувати захисні фартухи та ізолювати рентгенологічні кабінети.

А скільки народу загинуло! Значно більше, ніж цим рентгеном врятували. І гадаєте, хто-небудь досліджував чи оприлюднював ці дані? Ні, певні структури теж доклали чимало зусиль, аби зам'яти, так би мовити, "невеликий інцидент".

Інформаційна траса має лише односторонній рух: усе, що працює на гроші, — їде, а що матеріальної вигоди не має — стоїть. Цим інформаційним хайвеем безоплатно не їздить навіть правда.

Тепер історія повторюється з генетично змінними продуктами. Хто-небудь досліджував їхню безпечність? Ні, нікому навіть і на думку не спало. Хто-небудь досліджував віддалені наслідки? Ні, ніхто навіть і не обмовився на цю тему. Так працює піар!

Медикаменти — причина багатьох хвороб

Цей висновок відомий багатьом лікарям, але вони продовжують виписувати небезпечні препарати, попри надзвичайно шкідливий вплив цих сполук. Чому так відбувається? Тому, що фармацевтичні компанії демонструють споживачам цифри, які доводять: витрати на медикаменти не перевищують 5% загальних видатків на здоров'я, а більшу частину цих коштів спрямовують на дослідження. Водночас забувають уточнити, що інвестиції в рекламу втричі перевищують інвестиції в дослідження. Експерименти ж здебільшого проводять із метою модифікації препаратів, що приносять прибуток, а не для пошуку нових ліків для окремих категорій хворих. І споживачам не повідомляють, що медикаменти — причина багатьох хвороб — становлять третину витрат під час госпіталізації й також є причиною багатьох смертей, до того ж безкарних.

Усі члени офіційної медицини підтримують один одного, щоб створювати хвороби там, де їх немає. Цей факт блискуче доведено в книгах американської дослідниці Л. Пейер "Медицина і культура. Як лікують у США, Англії, Західній Німеччині та Франції" та "Торговці хворобами — як лікарі, фармакологічні й страхові компанії роблять вас хворими". Про це зауважує і французький лікар Л. Броуер у книзі "Фармацевтична й продовольча мафія" та багато інших фахівців.

Щоб досягти монополізації алопатичної (негомеопатичної) медицини та отримувати величезні прибутки від фармацевтичної промисловості, фінансовий інтернаціонал інвестує в наукові дослідження, спрямовані на дискредитацію народної (м'якої) медицини.

Упродовж 1920—1925 рр. через правила, встановлені "доповіддю Флекснера", Американською медичною асоціацією й Асоціацією американських медичних коледжів, від лікарської практики було відсторонено більшість персоналу, який наглядав за хворими, а саме жінок і негрів.

В ім'я науки та якості охорони здоров'я від медичних шкіл стали вимагати, аби вони прийняли рекомендації, що містилися в "довіді Флекснера" й під страхом знищення перейшли на нові "наукові основи". Це був режим медичного терору. Широкомасштабну кампанію фінансував Фонд Рокфеллера. Отже, у той час було вдвічі більше лікарів, які практикували м'яку медицину, ніж лікарів ортодоксальної (алопатичної) медицини. Тоді вивчали гомеопатію, фітотерапію й маніпулятивну медицину, як-от остеопатія та масаж. Медична реформа їх викоренила, скоро-

тивши кількість профільних навчальних закладів із 650 до 50, а студентів — із 7500 до 2500. Здоров'я нації потрапило до рук заможної еліти. Медицина стала інструментом на службі капіталу: фонди Карнегі й Рокфеллера щедро фінансували програму Флекснера та її втілення в життя.

Відтоді "великі гроші" узяли контроль над медициною, яку експлуатують із доведеними жахливими наслідками. Лікарі, котрі користуються такими привілеями, як влада, гроші, престиж, дедалі менше опікуються здоров'ям пацієнтів. Це північноамериканська монополія. Будь-які спроби практики м'якої медицини пригнічують, а лікарів звинувачують у шарлатанстві, піддають гонінням, залякуванню, позбавляють прав на діяльність, подають на них до суду. Інквізиція вічно жива, й "полювання на відьом" триває і 2022-го.

У світі налічується приблизно 220 фармацевтичних фірм. Утім, що відомо про їхню фінансову могутність? Про вплив на спеціалізовані й неспеціалізовані органи преси чи політичне життя держав? Про медикаментозне забруднення внаслідок їхньої діяльності? Про загальне забруднення, викликане результатом роботи їхніх лабораторій? Про залишкове забруднення організму від приймання їхніх медичних препаратів?

Будь-яка штучно створена хімічна субстанція виявляється у формі домішок у рослинах, м'ясі тварин, організмі людини та в підсумку — у мінералах, воді, повітрі, через що порушується природний цикл біорозпаду. Більше того, за допомогою реклами фармацевтичні фірми та аптеки переконують лікарів у доцільності призначення даремних і небезпечних для організму ліків, що знецінює священний дух медичного мистецтва й призводить до виродження покликання й фаху медпрацівника, який сьогодні здебільшого лише виписує рецепти на токсичні хімічні субстанції.

"Сміттєва наука"

У 1993 р. піарівець П. Хубер, автор книги "Помста Галілео", винайшов новий термін — "сміттєва наука". За визначенням автора, лише та наука, що рухає технологію й прогрес, гідна називатися наукою, решта — це "сміттєва наука".

Хоча творіння П. Хубера активно рекламував Манхеттенський інститут, публіка книгу проігнорувала. І не лише тому, що її жахливо написано, а й через самовпевненість автора, який цілковито знехтував елементарним правилом: реальне наукове дослідження не розпочинають із підрахунку баришів. Справжні вчені шукають правду, а не зиск. Справжні вчені розуміють, що результати можуть стати найнесподіванішими.

Справжні вчені формулюють гіпотезу, роблять припущення, збирають спостереження й ставлять досліди, спростовують чи підтверджують гіпотезу, і в цьому алгоритмі немає ланки "заробити якнайбільше". Отже, не вигода є точкою відліку фундаментального наукового дослідження. Проте більшість учених уже давно так не працюють — із них зробили горлохватів. Нині науковий процес відбувається за новою схемою: дослідники формулюють гіпотезу, яка дасть змогу заробити великі гроші; обчислюють, скільки потрібно вкласти коштів, аби "розкрутити" проєкт; якщо велике сальдо на користь прибутку, ідею реалізують за будь-яких умов. У наш час мірилом наукового дослідження є гроші, прибуток, до того ж незалежно від понять шкоди та збитків для людей, потреби яких сучасна наука не розглядає загалом.

Звідки взялася ця аномальна ситуація? З, власне, консолідації сучасного суспільства навколо понять "прибуток" і "відсоток". Псевдонауковець з університету Бостона Д. Озонофф дипломатично аргументує: наукові ідеї мають бути "підтримані грошима й культивовані для зростання та розквіту". Усе правильно, лише постає запитання: які наукові ідеї? Ймовірно, цей дослідник має на увазі власні темні та шкідливі ідеї, як хапнути гроші, та видає їх за наукові.

А скільки непересічних та оригінальних ідей померло лише тому, що вони не мали фінансового потенціалу, не були рентабельними! Наприклад, найдієвіші ліки, спроможні врятувати життя, можна знайти у природі: рослинах, мінералах, ґрунті... Вони у вільному доступі, а отже нікого не цікавлять. І найголовніші ліки: сонце, чисті повітря й вода — доступні всім, і теж нікого не цікавлять!

Ще один спосіб, з допомогою якого можна відрізнити справжню науку від фейкової: академічний звіт завжди містить зауваги щодо помилок чи невдалих спроб, недостатності чи обмеженості методу, тоді як фальшивий є бездоганним і насамперед декларує "прорив у науці".

Справжня "сміттєва наука"

На противагу здоровій науці, "сміттєву" розвивають корпорації та їхні піарні інститути. Усі корпоративні дослідження розпочинають із задалегідь визначеними цілями, над якими готує принцип "прибуток за будь-яку ціну".

Як давно це сталося з наукою у США? Насправді вона зазнала деформацій ще до початку Другої світової війни. Якщо фармацевтична компанія ініціює дослідження, аби довести корисність і нешкідливість нових ліків, проте

здобуває зворотні результати, то що відбувається? Правильно, експерименти припиняють фінансувати, а компанія намагається обрати інший спосіб нав'язування препаратів споживачам.

Будь-які ліки — це хімічна, чужорідна організмові речовина, тобто отрута. Питання лише в тому, яке дозування не викликає негайної смерті хворого, а віддалені ефекти нікого не обходять, оскільки людину за певний час, може, наприклад, збити автомобіль. Фармацевтичні компанії не цікавить завтрашній день пацієнтів — лише миттєвий прибуток, і вони, звісно, акцентують суто на перевагах своєї "отрути".

Штаубер документує стрімке зростання рівня фінансування університетських досліджень з боку корпорацій. Це не має нічого спільного з академічною наукою. Учені скаржаться, що дослідження стало звичайним товаром: якщо воно не продається, то й не проводиться — справжню науку знищено!

Основні цілі здорової науки

Книга Штаубера просто шокує, доводячи, як нахабно й безцеремонно корпоративний піар протидіє будь-яким науковим дослідженням, спрямованим на захист людського здоров'я чи довкілля.

Це нонсенс, коли згадки в пресі про "сміттеву науку" зазвичай стосуються саме тих досліджень, що покликані захищати здоров'я людини чи довкілля. Великі гроші заробляють тільки на продажу ілюзій здоров'я чи захисту навколишнього середовища, тільки на суцільній брехні у цій сфері. Справжнє здоров'я або чиста природа не мають виміру в ринковій цінності, їх складно охопити терміном "гроші", а ще складніше — придбати за них.

На думку Штаубера, така ситуація є доволі парадоксальною, адже самозвані — борці зі "сміттевою наукою" не є ученими априорі, а належать до дилерсько-маклерівського прошарку.

Сьогодні майже всі аспекти своєї життєдіяльності суспільство розміняло на гроші: здоров'я, чисту природу, честь і совість людини...

Словниковий запас тих, хто атакує

Коли піар атакує групи охорони довкілля чи людей, які займаються альтернативною медициною, то використовує специфічний арсенал слів: *обурені, здорова наука, сміттева наука, осмислений, залякування, відповідальний, фобія, брехня, панікери, істерія, перестраховальники*. Читаючи новини, зверніть увагу, як автори намагаються маніпулювати емоціями, застосовуючи надумані зв'язки між поняттями. Інша тактика

піару — використовувати риторику самих захисників довкілля, щоб виправдати й прорекламувати небезпечний продукт.

Узяти хоча б піарників генетично змінених продуктів, які наголошують на тому, що ГМО спроможні підвищити врожайність і допомогти тим, хто голодує. Легко зрозуміти, в чому річ, адже майже всі корпорації генетично модифікованих продуктів випускають одночасно гербіциди з пестицидами. Проте трансформовані рослини здатні всмоктувати набагато більші концентрації хімікатів, тому така їжа містить набагато більшу кількість шкідливих речовин. Споживач має чітко усвідомлювати: що вбиває гусінь, здатне знищити й людську клітину. Просто в людини значно більше клітин, ніж у гусені, проте, на жаль, лише до певного часу...

Міраж відгуків фахівців

"Публікуйся чи загинь" — це девіз будь-якого науковця. Якщо дослідник прагне отримати фінансування, то повинен публікуватися в авторитетному фаховому журналі на кшталт The Journal of the American Medical Association (JAMA), The New England Journal of Medicine (NEJM), The British Medical Journal (BMJ). Водночас відгуки фахівців-колег свідчать, що всі рецензії в цих, так би мовити, "наукових" журналах, публікують поміж сторінок з яскравою та помітною рекламою нових ліків і БАДів.

Власне, ці "авторитетні фахові" журнали є товстими рекламними проспектами медичних препаратів та інструментів із невеликою кількістю псевдонаукових статей. Вони повністю залежать від корпорацій, реклама яких охоплює понад половину площі видання. Чи платитиме фармацевтична кампанія журналу, що публікує негативні відгуки на їхній препарат? Ні. Видавці, які, може, й втратили будь-яку мораль, ще добре розуміють, як не зашкодити своїм гаманцям.

Інша проблема — це конфлікт інтересів. Є формальна вимога, згідно з якою автор має оголосити про будь-які зв'язки з виробником. Проте на практиці цього ніколи не відбувається. У 1997 р. спеціально з цією метою було досліджено 142 медичних журнали, і в жодному з них жоден автор не підтвердив фактів комерційної співпраці з корпораціями (The Wall Street Journal, 2.02.1999).

У 1998 р. дослідження, оприлюднене в "Медичному журналі Нової Англії" (The New England Journal of Medicine), виявило, що автори 96% статей, рецензованих фахівцями, мали фінансові зв'язки з компаніями, ліки яких рекламували (Stelfox, 1998). Думаєте, хоч один писака ого-

лосив задалегідь, що він найманий? Звісно, ні, всі працюють під маркою чесних науковців.

Окрім цих методів, є пряма купівля. Фармацевтична компанія може безпосередньо асигнувати 100 тис. дол. науковому журналу за те, що він надрукує потрібну статтю. Брехня, подробики й приписки — повсякденна практика псевдонаукових часописів. У 1987 р. "Медичний журнал Нової Англії" простежив лише за одним шахраєм від науки — доктором Р. Слуським (R. Slutsky). Редколегія з'ясувала, що за 7 років він опублікував 137 статей у різних медичних виданнях. Під час ґрунтовнішого аналізу виявилось, що зі 137 публікацій 60 були очевидним фальсифікатом, містили вигадані факти й результати наукових досліджень, які ніколи не проводилися.

Що практикують ці псевдонауковці? Подають повідомлення про експерименти, які ніхто ніколи не здійснював; про виміри показників, які ніхто ніколи не робив; про статистичні дані, які ніхто ніколи не збирав і не опрацьовував.

Декан, доктор філософії Блек описує те, що він називає ефектом Бабеля: коли один раз створену фальшивку починають цитувати інші автори, брехня стрімко шириться й незабаром її вже вважають незаперечною істиною, так би мовити, класикою. Брехня та ілюзії — це норма сучасних наукових досліджень, особливо у сфері медицини та охорони довкілля. До чого це сьогодні призвело? До того, що більшість статей у наукових журналах, не кажучи вже про інформаційне сміття, що потрапляє у звичайні новини, — подробка.

Для прикладу наведемо рекламу ресторанів "МакДональдз", що повторюється з номера в номер у "Журналі Американської медичної асоціації" (The Journal of the American Medical Association), виданні, яке, здавалося б, покликане стояти на варті здоров'я громадян. Пригадайте, що саме цей часопис упродовж 50 років у кожному числі рекламував тютюнові вироби й доводив їх незаперечну користь для здоров'я. Нещодавно один американець вирішив поекспериментувати й щодня харчувався лише в ресторанах "МакДональдз". Через місяць його довелося ушпиталити, оскільки суттєвої шкоди зазнав весь організм, про що переконливо свідчили біохімічні аналізи крові й сечі.

Хороша наука?

Хто ви, Чарльз Дарвін?

Піар вводить в оману, не лише просуваючи брехню, а й замовчуючи правду. Характерний приклад. Усім відомий Ч. Дарвін — творець теорії еволюції, з допомогою якою вже 150 років нас переконують, що людина пішла від мавпи. Якщо

стати на позицію дарвінізму, то вся дивна еволюція виявиться лише автоматичною, неминучою та оптимістичною для людства, але не для динозаврів, наприклад. На людині еволюція так само дивовижним чином автоматично зупиняється, й ніхто жодних запитань не ставить.

Усі знають, що Ч. Дарвін біолог. Правильно? Так от, розгляньмо цей постулат крізь призму дії піару — "всесвітньовідомий учений" насправді не мав біологічної освіти. Найцікавіше: Ч. Дарвін — священнослужитель. Так, батько теорії еволюції й нібито біолог — насправді звичайний піп, який закінчив теологічний факультет Кембриджа, тобто протестантську духовну семінарію, й жодної офіційної освіти більше не здобув. З таким самим успіхом можемо доручити будь-якому сучасному священникові розробити ґрунтовну біологічну теорію. Однак чому саме йому, й, власне, чи будуть його базові знання вичерпними для цього завдання?

Після закінчення духовної семінарії сталася доленосна подія, через яку Ч. Дарвін не потрапив до лона церкви. Юнак дістав змогу за протекцією вирушити на кораблі "Бігль" у навколосвітню подорож. Так-так, саме за протекцією. Скільки молодих людей мріяли опинитися на місці Дарвіна? Дуже багато, чи не так? Проте конкурсу не було: священник Ч. Дарвін дістав посаду корабельного натураліста завдяки впливовій підтримці, не маючи на те жодних законних підстав, і до того ж отримував зарплатню. Якби його оформили корабельним священником — тоді так, однак натуралістом? Дякувати знайомим його батьків!

Піар у той час шукав спроби завдати смертельного удару християнській церкві, й парадоксальні, без жодного сумніву, вкрай сумнівні нотатки християнського попа-розстриги стали вельми доречними. Якби Дарвін мав біологічну, а не духовну освіту, котру ненавидів, то не робив би таких безглузвих висновків. Проте оскільки він не був біологом, то в його голові юрмилися лише аматорські відсебеньки, які нічого, окрім прагнення дошкулити колишнім викладачам-духівникам, не відбивали.

Бажання Ч. Дарвіна дивним чином збіглося з бажанням піару, котрий уміть зробив із колишнього священника найвидатнішого вченого світу, а з некваліфікованих спостережень — науковий еталон, навіть більше — нову релігійну догму, відступництво від якої вважали ерессю, а до еретиків застосовували методи, набагато витонченіші, ніж спалювання на вогнищі. Усю попередню біологію заради нового світоча науки

відсунули вбік, і це була приголомшлива демонстрація сили. Варто додати, що до середини XIX ст. Велика Британія стала першою країною, де піар пустив глибокі корені.

Сьогодні в інтернеті можна легко знайти біографію Ч. Дарвіна, в якій є всі наведені факти, однак справу потрібно обернути так, щоб подати попа-розстригу як найавторитетнішого світового вченого-академіка! Це і є справжня сила піару та засобів масової інформації, а також їхніх цілком конкретних таємних власників!

Ефект ореолу

Ефект ореолу ґрунтується на підступній психологічній властивості — людській схильності мислити помилковими аналогіями, й складається із двох поширених стереотипів-помилкок:

1. "Поруч — означає разом". Якщо людина перебуває поряд із відомою чи можновладною особою, це певною мірою підвищує її статус в очах оточення. Недарма ті, хто зображений на фото разом із "великими" людьми, із задоволенням демонструють ці світліни друзям і знайомим, мовляв, я з ними на короткій нозі. Так само й політики обожають перебувати в компанії популярних артистів чи спортсменів. У цьому випадку частинка любові та обожавання, що їх народ дарує кумирам, автоматично проєктується й на непримітних "слуг народу".

2. "Талановитий у всьому". Людину, яка досягла вагомих успіхів у конкретній галузі, оточення вважає здатною на прорив і в інших сферах. Численні факти доводять, що це доволі поширена помилка. Є безліч прикладів, коли люди, які блискуче виконують одну справу, в решті завдань цілковито безпорадні.

Попри хибність, другий стереотип щосили експлуатують політики й бізнес-реклама. Досить згадати популярних артистів—спортсменів—журналістів—письменників—сатириків, яких наймають у свої ряди політичні партії напередодні виборів. Віднедавна цей метод активно використовують і бізнесмени, які прагнуть успішної політичної кар'єри. На підтвердження їхньої багатогранності лунають життєствердні гасла: "Ми успішні люди, які зробили себе самі, реалізували себе в цьому житті, зуміли вижити й досягти успіху в нинішніх непростих умовах! Маючи досвід позитивних рішень у різноманітних сферах соціального життя, ми готові транслювати свій успіх у масштабах усього суспільства! Ми були ефективними у своїй професійній діяльності, тому будемо ефективними й у політиці! Ми знаємо, що і як потрібно робити. Ми — нове та успішне покоління. За нами майбутнє!".

Насправді під виглядом "нового покоління успішних людей" електорату нав'язують нафта-лінове більшовицьке гасло, про те, що будь-яка куховарка здатна керувати державою. З тією лише різницею, що замість обслуги сьогодні піарять, наприклад, успішного бізнесмена, який спромігся відкрити у своєму місті мережу пралень і хімчисток!

Колишній олімпійський чемпіон, звияжний бойовий генерал, успішний власник пекарні чи керівник банку, які досягли високих результатів на професійній ниві, часто не здатні ухвалювати правильні й потрібні закони, сидячи в парламенті. Цю нехитру думку всіляко замовчують ті ЗМІ, що влаштовують пропагандистську істерію на честь чергового "рятівника вітчизни".

Використання медіаторів

Ця техніка ґрунтується на двох постулатах. По-перше, згідно зі спеціальними дослідженнями, найсильніше на формування думки з будь-якого питання у "середньостатистичної" людини впливають не масові пропагандистські кампанії в ЗМІ, а, як не дивно, міфи, чутки й плітки, що циркулюють у суспільстві. По-друге, наступний постулат впливає з попереднього: найефективнішу інформаційну дію на людину чинять не безпосередньо медіа, а значущі для неї, знайомі авторитетні особи (лідери думки) — власне, транслятори міфів, чуток і пліток. Неофіційні особисті комунікації мають для людей набагато більшу вагу, аніж офіційні повідомлення ЗМІ.

Думки та ставлення громадян щодо певної події чи явища формуються в процесі взаємодії в сім'ї, колективі, колі знайомих. Під час спілкування родичі, друзі, товариші по службі осмислюють нові факти, виробляють загальний підхід відповідно до звичних для них цінностей і норм. Думки з кожного питання (від простого — який пральний порошок купувати, до складного — за кого голосувати) люди формують й утверджують під впливом певних авторитетів. Це особи (батьки, подружжя, старші брати/сестри, керівник, лідер серед однодумців), які або формально посідають центральне місце у групі (лідери групи), або визнані експертами в цій сфері (лідери думки). Іншими словами, пропагандистський вплив ЗМІ завжди має опосередкований характер.

У близькому колі люди ніколи не переказують один одному, наприклад, політичні програми, а обговорюють теми, котрі вважають важливими й цікавими саме для свого оточення. ЗМІ значущі лише тією мірою, якою вони надають зміст, ідеологеми й фактуру (приводи) для масової "балаканини", тобто для реальної

політичної дискусії в низах. Трансляція політичних ініціатив і ситуацій здатна сягати низового рівня (масових комунікацій) настільки, наскільки вони драматургічні, тобто перетворюються на цікавий і доступний людині сюжет (плітку, анекдот, сценарій, міф).

Сучасні газети, журнали, радіо- й телепередачі, а останніми роками й спеціалізовані інтернет-проекти, під прикриттям поширення новин, здебільшого транслюють схожі на правду чутки, здатні досягти рівня міжособистісних комунікацій.

Розгляньмо докладніше механізм сприйняття такої інформації. Отримавши повідомлення, реципієнт не відразу вирішує, прийняти чи відкинути його. Свідомо чи підсвідомо він шукає поради в оточення й передусім у так званих лідерів думки його групи — високоавторитетних осіб, настанови яких мають особливу цінність для інших. Вони й відіграють вирішальну роль у формуванні ставлення основної маси населення до проблеми, що міститься в пропагандистському повідомленні.

Це явище віддзеркалено в моделі двоступеневого потоку комунікації, розробленій П. Лазарсфельдом у середині 1950-х рр. у США. Відповідно, двоступеневість пропагандистського процесу сприймають, по-перше, як взаємодію між джерелом і авторитетами мікросоціального рівня, котрих позначають як лідерів думки чи медіаторів (посередників), по-друге, як взаємодію лідерів думки чи медіаторів з окремими членами мікросоціальних груп.

У практиці інформаційно-психологічної дії ЗМІ це, зокрема, призвело, з одного боку, до того, що пропагандистські й рекламні повідомлення стали більше орієнтованими на лідерів мікросоціальних груп, а з іншого — у піар-кампаніях розпочали використовувати осіб, думки яких значущі для інших. Американські фахівці вважають: щоб сформувати позицію широкої аудиторії з будь-якого питання, досить обробити лише 10% її членів — лідерів думки (медіаторів), які й протранслюють повідомлення на масовий рівень. Медіаторами в різних ситуаціях і для різних соціальних груп та верств можуть стати неформальні лідери, політичні діячі, представники релігійних конфесій, діячі культури, науки, мистецтва, спортсмени, військові, секс-бомби тощо — для кожної категорії населення добирають відповідний авторитет. У психології впливу цей феномен має назву "фіксація на авторитетах".

З одного боку, більшість людей схильні до наслідувальної поведінки, орієнтуючись у вчинках

на дії лідерів думки. Тому вибір естрадних і спортивних зірок, інших популярних осіб для рекламно-пропагандистських передач та участі у виборчих кампаніях зумовлений передусім тим, що вони мають широку аудиторію шанувальників. Багато з них не зважають на компетентність своїх кумирів не лише в політичних, а й в інших питаннях, у межах яких ті надають оцінки чи здійснюють рекламне просування (наприклад, товарів, якими особисто не користуються тощо).

З іншого боку, в рекламних роликах і пропагандистських сюжетах широко використовують і "простих людей із народу", "таких, як усі". Стратегія залежить від специфіки рекламованого товару чи ідеї. Наприклад, найкраще переконає в тому, що певні препарати насправді потрібні, професійний лікар (а точніше — той набір ознак, котрі споживач сприймає як "авторитетні" показники професіоналізму: білий халат, лікарський кабінет, використання медичних термінів у розмові). А товари повсякденного попиту купуємо, спираючись насамперед на думку "таких, як ми", нашого найближчого оточення — друзів, родичів, сусідів.

Головне завдання рекламних і піар-акцій полягає в тому, щоб за допомогою "фіксації на авторитетах" змусити цільову аудиторію купувати потрібний товар або послугу. Наприклад, для цього можна знайти лідера групи й подарувати йому певний товар, зробивши його модним і престижним. Використання такого механізму фіксації яскраво ілюструє простий приклад із практики реклами. Годинник марки "Победа" потрібно було "розкрутити" в молодіжному середовищі. Щоб тінейджери його купували, слід було сформувати відчуття модності, ексклюзивності й одночасно доступності товару. Для цього в престижних клубах проводили цикл вечірок, під час яких нагороджували годинниками "Победа" всіх, хто мав певний авторитет у молодіжному середовищі, — найкращих діджеїв міста, учасників попгуртів, ведучих популярних молодіжних телепрограм тощо. Переможці різноманітних конкурсів також отримували годинник. У такий спосіб створювали ілюзію, що "найкращі" обов'язково матимуть "найкращий" годинник "Победа". Оскільки серед тінейджерів наслідувальна поведінка розвинена дуже сильно, то багато молодих людей намагалися придбати саме такий годинник і для себе, до того ж охоче цікавилися, які моделі дарували певним знаменитостям.

Висновки. Інструментарій сучасних піар-компаній доволі широкий, але одним із найдієвіших

є псевдонаукові дослідження, що з допомогою авторитетних імен дають змогу просувати потрібний товар. Проте застосування результатів цих

досліджень на практиці часто шкодить не лише ментальному, а й фізичному здоров'ю споживачів, що демонструють приклади, наведені у статті.

Список використаної літератури

1. Bernays L. E. Propaganda / Edward L. Bernays. — New-York : Horace Liveright, 1928. — 158 p.
2. Сенченко М. І. Масмедіа, піар як засоби маніпуляції / М. І. Сенченко, О. М. Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2022. — 200 с.

Oksana Senchenko,
PhD of Social Communications,
Senior Lecturer of the KNUCA

Pseudoscientific research in the service of PR companies

The article is devoted to pseudoscientific research commissioned by PR companies. It has been shown that financial oligarchs do not stop at anything to make a profit. They resort to falsifications and seek to profit even on human health. And why not? Everything is sold and bought. The ideology of liberalism gives the right to earn on everything without moral or ethical restrictions, because the main thing for it is money, money, money...

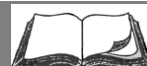
Keywords: propaganda; PR companies; fake research; lead in gasoline; X-rays; harmful drugs; pharmaceutical companies

References

1. Bernays L. E. (1928). *Propaganda*. New-York: Horace Liveright.
2. Senchenko M. I. & Senchenko O. M. (2022). *Mas-media, piar yak zasobi manipulyaciyi*. Kyiv: Lira-K.

Надійшла до редакції 4 травня 2022 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 025.7/9:[005.922.52:004.932](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.5(310).33-40

Галина Колоскова,

доктор філософії з інформаційної, бібліотечної та архівної справи,
провідний бібліотекар КЗК "Дніпровські міські публічні бібліотеки",
e-mail: romantik_@i.ua

ORSID: <https://orcid.org/0000-0001-5311-7518>

Олексій Кобелєв,

доктор наук із соціальних комунікацій,
професор кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи ХДАК,
e-mail: oleksii_kobieliev@xdak.ukr.education; k_a_n_@ukr.net
ORSID: <https://orcid.org/0000-0002-6322-0735>

Формування бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону в умовах цифровізації

У статті проаналізовано елементи цифрового інформаційного потенціалу регіону. Наголошено, що за умов переходу від традиційного до цифрового соціокомунікативного простору, потреби розвитку високотехнологічного виробництва, формування цифрової економіки регіону проблема акумуляції, зберігання, вдосконалення та ефективного використання бібліотечно-інформаційного потенціалу, особливо на місцевому та регіональному рівнях, є надзвичайно актуальною. Уточнено склад і структуру бібліотечно-інформаційного потенціалу як невіддільного складника інтелектуального капіталу й цифрової економіки регіону. Визначено стартовий (внутрішній) та інтеграційний (зовнішній) різновиди бібліотечно-інформаційного потенціалу. Розглянуто бібліотечно-інформаційний потенціал м. Дніпра та області в системі цифрового складника інформаційного потенціалу регіону. Схарактеризовано його сучасний стан і перспективи розвитку в умовах цифровізації регіону. Запропоновано інноваційну модель розбудови бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону, результатом упровадження якої може стати: створення регіонального консолідованого інформаційного ресурсу з єдиним форматом подання даних на базі сучасних цифрових платформ; підвищення ефективності використання бібліотечно-інформаційного потенціалу завдяки його синхронізації з процесами формування й застосування інформаційного та інтелектуального ресурсів регіону.

Ключові слова: цифровий інформаційний потенціал; регіон; бібліотечно-інформаційний потенціал; інформаційні ресурси; бібліотека

Постановка проблеми. Процеси цифровізації є вектором розвитку сучасного суспільства, що характеризується постійним зростанням інформаційних потоків у традиційному та електронному середовищах. Значно підвищується роль інформації та знань у життєдіяльності нашої країни, що супроводжується формуванням глобальної регіональної інформаційної інфраструктури та зростанням ролі інформаційно-комунікаційних технологій. З огляду на ці тенденції налагоджується й зміцнюється взаємодія між різними документно-інформаційними структурами, спрямована на створення спільних інформаційних ресурсів, продуктів, сервісів та організацію доступу до них із метою ефективного забезпечення широкого спектра інформаційних потреб сучасних користувачів.

Суттєву роль у процесі становлення електронного (цифрового) інформаційного середовища разом із документно-інформаційними структурами відіграють бібліотеки. Нині відбувається процес їх трансформації з традиційних книгозбірень у сучасні інформаційно-комунікативні центри, що стануть ефективними інформаційними посередниками. У контексті цифровізації міста та регіону основною місією бібліотечної діяльності є інноваційний розвиток інформаційних ресурсів із метою якнайповнішого забезпечення інформаційних потреб різних категорій віддалених користувачів. На сучасному етапі вважаємо актуальним і доцільним дослідження бібліотечно-інформаційного потенціалу м. Дніпра в системі цифрового складника інформаційного потенціалу регіону, визначення його нинішнього стану й перспектив розвитку.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій свідчить про те, що питання підвищення ефективності діяльності бібліотек в умовах цифровізації є головним у спеціальних бібліотекознавчих дослідженнях. Теоретичні аспекти розвитку електронних ресурсів бібліотек у сучасному інформаційному просторі, питання термінології, методів і засобів зберігання інформації у традиційній та електронній формах, сприяння налагодженню міжкультурних комунікацій, вільному доступові до глобальних ресурсів є актуальними як для бібліотекознавців, так і для практиків [7; 8].

Мета статті — розглянути бібліотечно-інформаційний потенціал у системі цифрового складника інформаційного потенціалу регіону в умовах цифровізації, визначити його сучасний стан та перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У формуванні сучасного цифрового інформацій-

ного простору регіону беруть участь центри інформації з відповідними ресурсами та послугами, архівні й музейні системи, державні та приватні установи, підприємства, бібліотеки міста й бібліотечні мережі області. Складниками інформаційного простору регіону також є бази та банки даних, депозитарії державних інформаційних ресурсів, регіональний сегмент інтернету, інформаційно-комунікативні технології, інтернет-провайдери, системи масової інформації, засобів зв'язку, інформатизації, телекомунікації, електронні мережі й комунікації, інформаційно-комунікаційні системи, інформаційні портали, інформаційні продукти, послуги державних, приватних установ та організацій, всі види технічного забезпечення й інформаційних комунікацій [5; 9].

У процесах трансформації традиційного простору та формування цифрового разом з іншими документно-інформаційними структурами вагому роль відіграють бібліотеки завдяки можливостям використання власного (традиційного та електронного) бібліотечно-інформаційного потенціалу відповідно до свого типу, виду та призначення. Термін "бібліотечно-інформаційний потенціал" визначають як комплекс бібліотечно-інформаційних ресурсів в єдності з управлінськими, техніко-технологічними й соціальними засобами, методами, структурами та умовами, які дають змогу бібліотекам сприяти відтворенню й розвитку інфосфери, підвищенню інформаційної культури та інтелектуального потенціалу суспільства [9]. У цьому сенсі слід розглядати можливість розроблення нової стратегії діяльності інформаційно-бібліографічних відділів в обласних універсальних наукових бібліотеках (ОУНБ), централізованих бібліотечних системах (ЦБС), наукових бібліотеках закладів вищої освіти (ЗВО), а також створення бібліотечних центрів інформаційно-аналітичної діяльності для формування спільного з іншими структурами ресурсного потенціалу, орієнтованого на забезпечення інформаційних потреб представників науки, освіти, культури, економіки та бізнесу регіону [4].

В умовах поступової цифровізації всіх галузей економіки бібліотечно-інформаційний потенціал доцільно розглядати в системі цифрового складника інформаційного потенціалу регіону. Елементами цієї системи є інформаційні ресурси, сервіси, корпоративні мережі, ресурси різних структур регіону, зокрема інтеграційний бібліотечно-інформаційний потенціал, що надалі розглянемо докладніше з допомогою моделі, поданої на схемі 1.

Сьогодні бібліотечно-інформаційний потенціал регіону функціонує як складна система з

взаємопов'язаними та взаємозалежними елементами. Його системними складниками є матеріальні (інформаційні та технологічні ресурси, матеріально-технічна база) і нематеріальні (кваліфікований персонал; організаційно-управлінські заходи, спрямовані на посилення міжбібліотечної взаємодії, співпраці бібліотечних установ регіону з іншими документно-інформаційними структурами) активи інформаційної інфраструктури [9].

Взаємозалежність складників цієї системи віддзеркалюють основні напрями:

1. Кадровий потенціал забезпечує виконання головної місії та завдань бібліотечних установ.

2. Функції управлінської діяльності, планування, контролю та звітності регулюють основні процеси в межах однієї бібліотеки чи мережі бібліотечних установ.

3. Наявність відповідної матеріально-технічної бази сприяє забезпеченню необхідними комп'ютерними й програмними активами, технічною підтримкою, що дає змогу створювати та позиціонувати електронні ресурси й продукти, надавати дистанційні послуги.

4. Електронний і традиційний складники виконують першорядну роль у розкритті та використанні бібліотечно-інформаційного потенціалу, оскільки бібліотеки в сучасних умовах мають забезпечувати інформаційні потреби і фізичних, і віддалених користувачів незалежно від відстані й часу.

5. Інформаційна інфраструктура є сучасним каналом, з допомогою якого здійснюють процеси взаємодії між бібліотеками та іншими документно-інформаційними структурами через обмін інформацією, створення спільних інформаційних ресурсів, надання доступу до них, забезпечення організації роботи дистанційних сервісів.

На процеси формування та використання бібліотечно-інформаційного потенціалу також впливають:

— соціальна політика щодо діяльності закладів культури й закони, які її регламентують;

— регіональні програми та стратегії діяльності, бюджетне фінансування на регіональному й державному рівнях, соціальні мережі, ЗМІ;

— діяльність соціальних структур — об'єднань, груп, трудових колективів установ та організацій;

— соціальні умови, якими є норми, закони, правила, що в сукупності та окремо дають змогу бібліотечним установам не лише створювати, а й розкривати, позиціонувати й ефективно використовувати бібліотечно-інформаційний потенціал.

Отже, всі складники зазначеної системи є взаємопов'язаними та взаємозалежними [9].

Розглянемо докладніше бібліотечно-інформаційний потенціал у системі цифрового складника інформаційного потенціалу Дніпропетровського регіону, визначимо його сучасний стан і перспективи розвитку в умовах цифровізації, адже це одна з найрозвиненіших економічних зон, а також один із найбільших ІТ-хабів України [13].

Основу бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону формують Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека, спеціалізовані бібліотеки, наукові бібліотеки закладів вищої освіти, публічні бібліотеки, бібліотеки технікумів, коледжів і шкіл. Ці структури є повноправними учасниками цифрового інформаційного простору, що концентрують і переробляють інформацію, створюють власні та спільні ресурси, сприяють забезпеченню інформаційних потреб користувачів [10; 11, с. 304; 12, с. 143].

У сучасних умовах бібліотечну мережу Дніпропетровського регіону слід аналізувати як важливий сегмент його інформаційної інфраструктури. Зі свого боку, бібліотечні інформаційні ресурси, продукти та сервіси досліджують як елемент бібліотечно-інформаційного потенціалу, а саме введені в дію всі види інформаційних ресурсів, продуктів і послуг — традиційних та електронних, із допомогою комплексу організаційних і технологічних засобів, які надають користувачам бібліотеки регіону для оперативного забезпечення інформаційних потреб.

Бібліотеки м. Дніпра виконують вагомий місію у розвиткові традиційного та цифрового інформаційного простору міста й регіону та посідають одне із головних місць в системі їхніх соціальних комунікацій. Головним напрямом діяльності бібліотечних установ, як зазначалося, є створення власних і спільних (з іншими документно-інформаційними структурами) інформаційних ресурсів, продуктів і послуг, що є результатом інформаційно-аналітичної діяльності, використання та впорядкування інформації [1; 4].

Бібліотечні інформаційні ресурси позиціонують і надають користувачам із допомогою традиційних і дистанційних форм роботи, технічних засобів, електронних інформаційних сервісів. Традиційні форми роботи є бібліотечними засобами, а дистанційні форми роботи, технічні засоби, електронні інформаційні сервіси — інструментами, що дають змогу повніше розкрити бібліотечно-інформаційний потенціал.

В умовах цифровізації бібліотечної галузі до традиційних інформаційних ресурсів і продуктів систематично додають електронні, що в сукупності й утворюють загальний бібліотечно-інформаційний потенціал. Завдяки впровадженню

новітніх технологій розширюється номенклатура послуг, призначених для різних категорій користувачів як у приміщенні бібліотеки, так і поза нею.

Дослідження інформаційного простору бібліотечних установ, аналіз їхніх річних звітів, сайтів у регіональному сегменті інтернету дають змогу констатувати, що традиційні форми й методи роботи зазнають суттєвих змін, що сприяє поступовій трансформації закладів у сучасні інформаційно-комунікаційні центри, інформаційний простір яких складається з двох частин:

1) фонд традиційних документів;

2) електронні колекції, репрезентовані на сайтах, дисках, інших носіях інформації, а також інформаційні ресурси, продукти та послуги.

Сучасні бібліотеки не лише приймають електронні документи як один з об'єктів, що входять до фондів, а й виконують функцію об'єднавчого чинника між традиційним та електронним (цифровим) сегментами документального простору. Тенденцією бібліотечного обслуговування на сучас-

ному етапі стає розширення системи доступу до інформації та документів. Режим доступу (локальний чи віддалений через мережі передавання даних) до цифрових документів, насамперед електронних каталогів бібліотеки, суттєво збільшує можливості обслуговування. Завдяки залученню віддаленої аудиторії відчутно зростає кількість користувачів. Розвиток сервісів у мережевому просторі спрямовано на персоналізацію обслуговування, введення нових форм, налагодження зворотного зв'язку з користувачами та, відповідно, на посилення онлайн-присутності бібліотек, що дає змогу оновити усталені погляди на їхню роль і перспективи розвитку [9].

Бібліотечні установи м. Дніпра пропонують віддаленим користувачам різноманітні види інформаційних ресурсів, продуктів і сервісів, залежно від запитів, а також свого типу, виду та призначення. Дані здобуто за результатами моніторингу бібліотечних сайтів міста та систематизовано в табл. 1 [7; 9].

Таблиця 1

Види електронних інформаційних ресурсів і послуг бібліотек м. Дніпра

Види електронних інформаційних ресурсів і послуг	Бібліотеки								
	Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека	ЦСПБ для дорослих	ЦБС для дітей	Дніпропетровська обласна дитяча бібліотека	Дніпропетровська обласна бібліотека для молоді ім. М. Светлова	Наукові бібліотеки ЗВО	Спеціалізовані бібліотеки	Бібліотеки технікумів і коледжів	Шкільні бібліотеки
Електронна бібліотека	+	-	-	-	-	+	-	-	-
База даних	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Електронна колекція	+	+	+	-	-	+	-	-	-
Електронний документ	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Електронна копія документа, електронний еквівалент документа	+	+	-	-	-	+	+	+	-
Імідж-каталог	+	+	-	-	-	+	-	-	-
Електронний каталог	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Корпоративний каталог	+	+	+	+	+	+	-	-	-
Вебсайт бібліотеки	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Вебсторінка бібліотеки	+	+	+	+	+	+	+	+	+
База даних періодичних видань	+	+	+	+	+	+	+	+	-
Електронна читальна зала	+	-	+	+	-	+	-	+	-
Віртуальна довідка	+	+	+	+	+	+	+	-	-
Віртуальна виставка	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Служба електронного доставляння документів (ЕДД)	+	+	-	-	-	+	+	-	-
Репозитарії, електронні колекції наукових бібліотек ЗВО, ліцензійні електронні інформаційні ресурси, ресурси науково-технічних бібліотек вищих навчальних закладів м. Дніпра	+	-	-	-	-	+	-	-	-

Аналіз даних, наведених у табл. 1, засвідчив, що технічні можливості бібліотек певною мірою відрізняються, наприклад, повнотекстові цифрові

колекції документів формують і надають до них онлайн-доступ лише ДОУНБ та наукові бібліотеки ЗВО; електронні колекції підручників і

посібників й електронні репозитарії є лише в бібліотеках ЗВО. Усі бібліотечні установи, крім шкільних, бібліотек технікумів і коледжів, пропонують послугу віртуальної довідки, а послугу ЕДД — лише ДОУНБ, Дніпровська центральна міська бібліотека та окремі бібліотеки ЗВО. Більшість установ є учасниками корпоративного проекту "Придніпровський корпоративний каталог" з аналітичного розпису статей періодичних видань України та надають користувачам доступ до нього. У публічних бібліотеках міста нині не має власних цифрових колекцій документів, але такі перспективи розглядають.

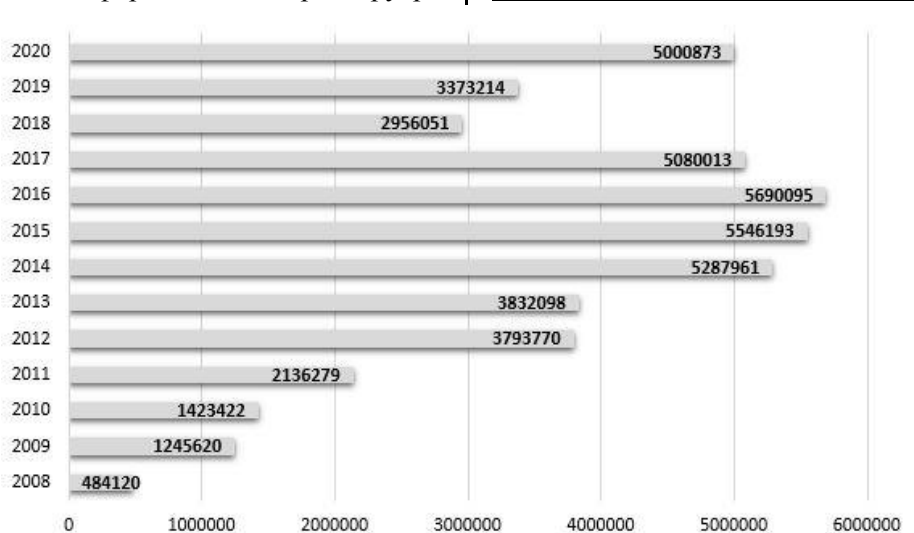
Основу бібліотечної мережі регіону становить Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека, що є центром інтеграції інформаційних ресурсів у традиційному та цифровому просторах регіону. Головним ресурсом, що розкриває власний бібліотечний потенціал, є сайт ДОУНБ — сучасний інформаційно-комунікаційний канал між бібліотекою та віддаленою аудиторією користувачів, що відіграє вагомий роль у створенні єдиного інформаційного простору ре-

гіону. Сайт ДОУНБ [2] містить найповніший перелік електронних (цифрових) ресурсів та послуг і пропонує інтерактивні елементи взаємодії. Практична цінність віддаленого інформаційного обслуговування користувачів останнім часом лише зростає, про що свідчать статистичні дані, подані в діагр. 1 і табл. 2 [3].

Таблиця 2

Статистика відвідувань сайта ДОУНБ за період 2011—2020 рр.

Рік	Хіти	Хости
2011	2 136 279	257 353
2012	3 793 770	274 382
2013	3 832 098	358 928
2014	5 287 961	339 604
2015	5 546 193	300 778
2016	5 690 095	262 746
2017	5 080 013	232 629
2018	2 956 051	186 482
2019	3 373 214	114 089
2020	5 000 873	100 638

Діагр. 1. Статистика відвідувань сайта ДОУНБ за період 2008—2020 рр. (хіти)

Упровадження новітніх інформаційних технологій у бібліотечну практику зумовлює потребу перегляду концепції обслуговування користувачів, розширює можливості бібліотек, що паралельно з традиційними сервісами й послугами забезпечують доступ до зовнішніх інформаційних ресурсів регіонального й міжнародного рівнів. Сучасні бібліотеки мають не тільки збирати й зберігати масиви документів на різноманітних носіях, а й створювати інформаційно-аналітичну продукцію, брати участь у регіональному обміні й формуванні єдиного інформаційного простору області та країни [3].

Аналіз річних звітів і статистики відвідувань сайтів бібліотек регіону виявив, що бібліотечно-

інформаційний потенціал є вагомим складником електронного інформаційного потенціалу регіону та важливим джерелом забезпечення інформаційних потреб його жителів. Підсумовуючи, зазначимо, що найпотужніший потенціал із надання електронних інформаційних ресурсів, продуктів і послуг наявний у КЗК ДОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила та Мефодія й у науково-технічних бібліотек ЗВО, що мають відповідні матеріально-технічну базу та кадри; на другому місці — інформаційні ресурси публічних бібліотек; на останньому — інформаційні ресурси та послуги бібліотек технікумів, коледжів і шкіл, що лише розпочинають працювати над створенням власних інформаційних ресурсів [9].

Сьогодні цифровізація діяльності підприємств регіонів є одним із головних напрямів, задекларованих у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 рр. Це стосується всіх галузей економіки регіонів України, не стала винятком і бібліотечна. Основними документами, що регламентують реалізацію заходів із цифрової трансформації, є постанова Кабінету Міністрів України про "Порядок формування та використання регіональної програми і проекту інформатизації", Концепція регіональної програми інформатизації "Електронна Дніпропетровщина" на 2020—2022 рр. [13], Програма цифрового розвитку регіонів, Концепція розвитку цифрової економіки на 2018—2020 роки, Цифрова стратегія для громади, Концепція розвитку цифрових компетентностей до 2025 року, Стратегія розвитку бібліотечної справи до 2025 року "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України".

Відповідно до цих документів на сучасному етапі виникла потреба з'ясувати перспективи розвитку бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації [9]. У цьому контексті насамперед слід розглядати співпрацю бібліотечних установ з архівами, музеями, іншими структурами з метою створення єдиного консолідованого інформаційного ресурсу [14; 15], розкриття та використання наявного стартового (внутрішнього) та інтеграційного (зовнішнього) бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону. Вважаємо, що для його підвищення доцільно запропонувати модель на основі кластерного підходу [6], подану на схемі 1 [9].

Елементами моделі інтелектуального потенціалу регіону в умовах цифровізації є бібліотечно-інформаційний потенціал, який поділяється на два види — стартовий (внутрішній), що охоплює інформаційні, матеріально-технічні та кадрові ресурси, й інтеграційний (зовнішній): інформаційна інфраструктура, ОУНБ, бібліотеки, архіви, музеї й інші структури.

Головним елементом моделі є обласна універсальна наукова бібліотека як центр координації та управління діяльністю установ, що об'єднані та взаємодіють з метою створення спільних ресурсів, розкриття й взаемовикористання власних ресурсів, а також формування єдиного інтегрованого інформаційного простору [9].

Основним засобом взаємодії та обміну інформаційними ресурсами є інформаційна інфраструктура. Стартовий та інтеграційний бібліотечно-інформаційний потенціал — це значущий ресурс, який позиціонують, розкривають і за-

стосовують з метою формування нових продуктів і послуг для забезпечення інформаційних потреб різноманітних категорій користувачів. Одночасно кластерний підхід розглядають як форму взаємодії різних структур. Результатом впровадження моделі бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації стане створення єдиного регіонального консолідованого інформаційного ресурсу з уніфікованим форматом подання даних на базі сучасних цифрових платформ, а також підвищення рівня розвитку та використання бібліотечно-інформаційного потенціалу загалом.

Схема 1. Модель бібліотечно-інформаційного потенціалу регіону в умовах цифровізації

Для реалізації зазначеного напрямку пропонуємо такі заходи: співпраця з різними структурами та органами місцевого самоврядування; розроблення стратегії діяльності відповідно до Концепції регіональної програми інформатизації; проектна діяльність із залученням бюджетних і грантових коштів; участь у міжрегіональних, державних і міжнародних проєктах, метою яких є створення спільних інформаційних ресурсів [9].

Висновки. Бібліотечно-інформаційний потенціал є потужним інтелектуальним ресурсом у системі цифрового складника інформаційного потенціалу міста й регіону та виконує вагомую функцію у забезпеченні інформаційних потреб користувачів.

Стратегічними напрямками його оптимізації в умовах цифровізації є:

- створення регіональної системи інформаційних ресурсів бібліотек;
- розвиток інформаційної інфраструктури регіону;
- розроблення комплексу заходів та організаційно-технологічних засобів, що надасть можливість вводити інформаційні ресурси в активний суспільний обіг;
- створення корпоративних об'єднань бібліотек із метою залучення книгозбірень музеїв, архівів до формування спільних інформаційних

ресурсів регіону на основі застосування технологій проектного, інноваційного й інформаційного менеджменту;

- забезпечення організаційно-функціональної, технологічної єдності бібліотек на базі використання інноваційних цифрових платформ;
- налагодження стійких зв'язків з органами місцевого самоврядування в напрямі реалізації програм сталого соціокультурного розвитку регіону.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розгляд бібліотечно-інформаційного потенціалу як складника цифрової економіки регіону.

Список використаних літератури та джерел

1. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства : монографія / В. М. Горовий. — Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2005. — 300 с.
2. *Дніпропетровська ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила та Мефодія* : офіційний вебсайт. — Режим доступу: <https://www.libr.dp.ua/>. — Назва з екрана.
3. *Інформаційно-аналітичний звіт ДООУНБ. 2020.* / Упорядн.: Т. О. Абраїмова, О. В. Шевченко, Ю. М. Зюлева. — Дніпро : КЗК "ДООУНБ", 2020.
4. *Кобелев О. М.* Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія / О. М. Кобелев. — Харків : ХДАК, 2012. — 246 с.
5. *Кобелев О. М.* Соціальна інформатика : конспект лекцій / О. М. Кобелев. — Харків : ХДАК, 2007. — 80 с.
6. *Колесникова Т. О.* Кластер як нова регіональна модель інтеграції бібліотек ВНЗ України: концептуальні характеристики та умови реалізації / Т. О. Колесникова // *Освіта регіону*. — 2010. — № 3. — С. 181—188.
7. *Колоскова Г. В.* Бібліотечно-інформаційний потенціал м. Дніпро: сучасний стан та перспективи розвитку / Г. В. Колоскова, О. М. Кобелев // *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. — 2021. — № 3 (31). — Режим доступу: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30092021/767. — Назва з екрана.
8. *Колоскова Г. В.* Бібліотечно-інформаційний потенціал м. Дніпра як складова електронного інформаційного потенціалу Дніпропетровського регіону / Г. В. Колоскова // *Короленківські читання 2019. "Бібліотеки, архіви, музеї: конвергентна цифрова комунікація, кросмедійність, клієнторієнтованість"* : матеріали XXII Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 24—25 жовтня 2019 р. — Режим доступу: <https://ru.calameo.com/read/0053371042cd8f19b17da>. — Назва з екрана.
9. *Колоскова Г. В.* Бібліотечно-інформаційний потенціал регіону: організаційно-функціональний аспект : дис. ... д-ра філософії з інформаційної, бібліотечної та архівної справи / Колоскова Галина Валеріївна ; ХДАК. — Харків, 2021. — 222 с. — Режим доступу: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/specrada/specrada/Koloskova/disKoloskova.pdf. — Назва з екрана.
10. *Колоскова Г. В.* Електронні колекції документів як складник бібліотечно-інформаційного потенціалу м. Дніпра / Галина Колоскова // *Вісник Книжкової палати*. — 2019. — № 1. — С. 30—35.
11. *Колоскова Г. В.* Електронні ресурси бібліотек м. Дніпропетровськ як складова інформаційного простору Дніпропетровського регіону / Г. В. Колоскова // *Культурологія та інформаційне суспільство XXI століття* : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 22—23 квіт. 2016 р. — Харків : ХДАК, 2016. — С. 304—305.
12. *Колоскова Г. В.* Особливості формування електронних ресурсів бібліотек як складової інформаційного простору українського сегменту Інтернету / Г. В. Колоскова // *Короленківські читання 2016. "Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору"* : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф. — Харків : ХДНБ, 2016. — Ч. 1. — С. 142—147.
13. *Концепція* регіональної програми інформатизації "Електронна Дніпропетровщина" на 2020—2022 роки. — Режим доступу: <https://rpi2020—22.dp.gov.ua/ua/proekt-rpi-2020-2022/tekst-proektu-programi> (Дата звернення 21.03.2022). — Назва з екрана.
14. *Кунанець Н.* Формування консолідованого інформаційного ресурсу розумного міста: бібліотечний аспект / Н. Кунанець, Г. Липак, В. Пасічник // *Бібліотечний вісник*. — 2017. — № 2. — С. 3—8.
15. *Шемаєв С. О.* Співробітництво бібліотек, архівів, музеїв в сучасних умовах / С. О. Шемаєв // *Вісник Харківської державної академії культури*. — 2012. — Вип. 36. — С. 166—174.

Galina Koloskova,
Doctor of Philosophy in Information, Library and Archival Affairs
Leading Librarian of the CPC "Dnieper City Public Libraries"

Oleksii Kobieliev,
Doctor of Social Communications,
Professor of the Department of Information, Library and Archival Affairs KhSAC

Formation of library and information potential of the region in terms of digitalization

The article analyzes the elements of digital information potential of the region. It is emphasized that today in the transition from traditional to digital socio-communicative space, the need for high-tech production, digital economy of the region, the problem of formation, storage, development and effective use of library and information potential, especially at local and regional levels, is extremely relevant. The composition and structure of the library and information potential as an integral part of the intellectual capital and digital economy of the region have been clarified. The starting (internal) and integration (external) types of library and information potential are determined. The library and information potential of Dnipro and the region in the system of digital component of information potential is considered. Its current state and prospects of further development in the conditions of digitalization of the region are characterized. An innovative model of building library and information potential of the region is proposed, the implementation of which may result in: creation of a regional consolidated information resource with a single data presentation format based on modern digital platforms, improving the efficiency of library and information potential by synchronizing it with and intellectual potential of the region.

Keywords: digital information potential; region; library and information potential; information resources; library

References

1. Horovyy V. M. (2005). *Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiynykh baz suchasnoho ukrayins'koho suspilstva*. Kiyiv: NBU im. V. I. Vernadskogo.
2. *Dnipropetrovskaya OUNB im. Pervouchyteliv slovyanskykh Kyryla ta Mefodiya* (2022). Oficijnij vebсайт, [online]. Available at: <https://www.lib.dp.ua/>.
3. Abrayimova T. O., Shevchenko O. V. & Zyuleva Yu. M. [uporyadn.]. (2020). *Informatsiyno-analitychnyy zvit DOUNB*. Dnipro: KZK "DOUNB".
4. Kobylev O. M. (2012). *Informatsiyna analityka v strukturi bibliotечноy diyalnosti v Ukrayiny : monohrafiya*. Harkiv: HDAK.
5. Kobylev O. M. (2007). *Sotsialna informatyka : konspekt lektsiy*. Harkiv: HDAK.
6. Kolesnykova T. O. (2010). Klaster yak nova rehional'na model' intehtatsiyi bibliotek VNZ Ukrayiny: kontseptualni kharakterystyky ta umovy realizatsiyi. *Osvita rehionu*, 3, pp. 181—188.
7. Koloskova H. V. & Kobylev O. M. (2021). Bibliotечно-informatsiynyy potentsial m. Dnipro: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 3 (31), [online]. Available at: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30092021/7670.
8. Koloskova H. V. (2019). Bibliotечно-informatsiynyy potentsial m. Dnipra yak skladova elektronnoho informatsiynoho potentsialu Dnipropetrovs'koho rehionu. *Korolenkivs'ki chytannya 2019. "Biblioteky, arkhivy, muzeyi: konverhentna tsyfrova komunikatsiya, krosmedyynist', kliyent oriyentovanist'" : materialy XXII Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Kharkiv, 24—25 zhovtnya 2019 r., [online]. Available at: <https://ru.calameo.com/read/0053371042cd8f19b17da>.*
9. Koloskova H. V. (2021). *Bibliotечно-informatsiynyy potentsial rehionu: orhanizatsiyno-funktsional'nyy aspekt*. PhD. Harkiv. HDAK, [online]. Available at: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/specrada/specrada/Koloskova/disKoloskova.pdf.
10. Koloskova H. V. (2019). Elektronni kolekciiy dokumentiv yak skladnik bibliotечно-informacijnogo potentsialu m. Dnipra. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 30—35.
11. Koloskova H. V. (2016). *Elektronni resursy bibliotek m. Dnipropetrovsk yak skladova informatsiynoho prostoru Dnipropetrovs'koho rehionu. Kulturolohiya ta informatsiynе suspilstvo XXI stolittya : materialy Vseukr. nauk.-teoret. konf. molodykh uchenykh, 22—23 kvit.* Kharkiv: HDAK, pp. 304—305.
12. Koloskova H. V. (2016). Osoblyvosti formuvannya elektronnykh resursiv bibliotek yak skladovoyi informatsiynoho prostoru ukrayins'koho sehmentu Internetu. *Korolenkivski chytannya 2016. "Biblioteky, arkhivy, muzeyi: intehtatsiya do svitovoho naukovoho ta istoriko-kul'turnoho prostoru" : materialy XIX Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kharkiv: KHDNB, Ch. 1, pp. 142—147.
13. *Kontseptsiya rehionalnoyi prohramy informatyzatsiyi "Elektronna Dnipropetrovshchyna" na 2020—2022 roky*, [online]. Available at: <https://rpi2020—22.dp.gov.ua/ua/proekt-rpi-2020-2022/tekst-proektu-programi>.
14. Ruzanets N., Lypak H. & Pasichnyk V. (2017). Formuvannya konsolidovanoho informatsiynoho resursu rozumnogo mista: bibliotечноyy aspekt. *Bibliotечноyy visnyk*, 2, pp. 3—8.
15. Shemayev S. O. (2012). Spivrobitnytstvo bibliotek, arkhiviv, muzeyiv v suchasnykh umovakh. *Visnyk Kharkivs'koyi derzhavnoyi akademiyi kul'tury*, 36, pp. 166—174.

Надійшла до редакції 6 травня 2022 року

УДК 94-051(438)Ашк+012Ашк](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.5(310).41-46

Тетяна Якубова,

кандидат історичних наук, науковий співробітник НБУВ,
e-mail: tanyu.yakubova@ukr.net

Ярослав Матвійшин,

кандидат фізико-математичних наук (історія науки і техніки),
професор Міжнародної академії Сан-Маріно,
e-mail: matviyishyn_jaroslav@ukr.net

Професор Львівського університету Шимон Ашкеназі та його книги

У статті подано відомості про життєвий шлях і науково-педагогічну діяльність професора Львівського (далі — ЛУ) та Варшавського університетів, історика й дипломата Ш. Ашкеназі. Працюючи в ЛУ, він сформував львівську школу польських істориків ("школу Ашкеназі"), що не відставала від львівської української історичної школи М. Грушевського та конкурувала з краківською; заснував серію "Монографій" із новітньої історії; суттєво поглибив окремі аспекти історії XVIII—XIX ст.

Репрезентовано короткий огляд джерельної літератури про Ш. Ашкеназі та наголошено на значущості його праць для сучасних дослідників. Розпочавши кар'єру у Львові стажистом бібліотеки Осолоінеум (нині — Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника; далі — ЛННБУ), він ґрунтовно досліджував її фонди, пов'язані, зокрема, з історією західноукраїнських земель.

Автори подали історико-книгознавчу характеристику низки видань Ш. Ашкеназі, вперше зробили книгознавчий огляд його книг, що зберігаються у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ВБЗІК ІК НБУВ), Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — БЛНУ) та Центрального державного історичного архіву України у Львові (далі — ЦДАЛ), проаналізували джерелознавчий матеріал провенієнції на них. Виявлено імена окремих власників книг і наведено книгознавчі відомості щодо атрибуції книжкових знаків.

Ключові слова: Шимон Ашкеназі; Львівський університет; історична література; бібліотечні фонди; провенієнції; книжкові знаки; атрибуція

Постановка проблеми. У фондах літератури польською мовою ВБЗІК ІК НБУВ, БЛНУ та ЦДАЛ зберігаються книги видатного польського історика, професора Львівського та Варшавського університетів Ш. Ашкеназі, а частина рукописних матеріалів львівського періоду його наукової та педагогічної діяльності — у Державному архіві Львівської області (далі — ДАЛО). Науково-педагогічна діяльність ученого та його книжкова спадщина, що охоплює матеріали з історії Польщі й України, залишаються важливими для сучасних історичних досліджень і книгознавства. Видання Ш. Ашкеназі та провенієнції на них є бібліотечними пам'ятками, частиною історії книжкової культури України й потребують книгознавчого аналізу. Дослідження наукового спадку історика і збір матеріалів для вивчення та атрибуції книжкових знаків на його публікаціях є актуальним завданням.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В історичній науці Ш. Ашкеназі відомий як творець львівської польської школи істориків,

"школи Ашкеназі", тісно пов'язаної з варшавським академічним середовищем [1; 2]. На значному внескові вченого в історію наукового життя Львова наголосив М. Зеневич, підсумувавши, що польський період в історії культури міста — це надзвичайно важливий інтелектуальний доробок багатьох науковців, без якого неможливо уявити сучасну польську науку [3].

Про викладацьку діяльність Ш. Ашкеназі у Львівському університеті оповідає у "Спогадах"¹ І. Крип'якевич, який у 1904—1908 рр. був студентом цього закладу [4]. У рецензії² на статтю Ш. Ашкеназі про "Революційний Сенат" (1830—1831) автор зазначив, що для українських істориків цікавими мають бути згадки про участь у

¹ "Спогади" І. Крип'якевича, які досліджувала І. Заболотна [4], у папці 323 його родинного архіву, сьогодні зберігаються у відділі рукописів ЛНБУ. Історикиня звернула увагу на полеміку Ш. Ашкеназі з представниками краківської історичної школи, зауваживши, що він виступав за повернення Східної Галичини з Австрії до Польщі.

² Рецензія І. Крип'якевича: Szymon Askenazy. Senat rewolucyjny (Kwartalnik historyczny 1909, кн. 1—2, стор. 126—142. ЗНТШ. Т. ХСІІІ, Кн. І. С. 139.

польському повстанні уніатського Холмського єпископа Шумборського. Львівські дослідники Р. Шуст і Р. Тарнавський додають, що Ш. Ашкеназі викладав історію й на філософському факультеті³. В. Гуменний наголошує на вагомій ролі вченого не лише в історії Львова, а й у міжнародній політиці міжвоєнного періоду [5], однак, на його думку, постать історика й досі перебуває в забутті.

Спеціальну монографію, присвячену творчим контактам і листуванню⁴ Ш. Ашкеназі з його старшим колегою, істориком та бібліографом Л. Фінкелем оприлюднила польська історикinja М. Гошовська [6]. Авторка зауважила про плідну діяльність обох учених у ЛУ, а також про політичну активність Ш. Ашкеназі, зокрема як повноважного міністра та представника Польщі в Лізі Націй⁵ (1920—1923). Висвітлення цих питань частково знаходимо в її розвідці про учнів Ш. Ашкеназі [10], в якій, однак, головну увагу зосереджено на аналізі педагогічного та наукового хисту й організаторських здібностей професора.

Важливу інформацію про наукові зацікавлення Ш. Ашкеназі та роль бібліотеки Оссолінеум у формуванні його читачьких уподобань містить стаття книгознавця Р. Голика [7], котрий виокремив типові "знакові образи читачів", які користали з фондів книгозбірні в ХІХ — першій половині ХХ ст.

У спогадах С. Лемпійського зафіксовано постаті видатних читачів-українців: І. Франка, М. Грушевського, А. Петрушевича, В. Перетца.

Польський історик Т. Будревич зауважував, що на літературно-наукову творчість неоромантика Ш. Ашкеназі вплинули твори класиків

стародавнього Риму, романтична європейська література [8], зокрема англійська, французька й польська⁶, а також певною мірою контакти з варшавськими науковцями та працівниками ліберального наукового журналу "Ateneum"⁷.

На початку ХІХ ст., як слушно зауважив дрогобицький історик В. Тельвак, "жоден з молодих українських істориків ніколи не нарікав на упередженість польських професорів. Поглибленню співпраці істориків двох народів також сприяв той факт, що студенти відвідували наукові семінари як польських, так і українських професорів, де мали можливість урівноважити власне національне бачення минулого руських земель Речі Посполитої альтернативним поглядом"⁸.

Про важливість наукового спадку Ш. Ашкеназі для формування історичної пам'яті⁹ поляків та українців йдеться в статті польського історика М. Конрада "Прометеїзм...". Автор наголошує на важливості відтворення історичної пам'яті [26, с. 313] та, зокрема, потребі "виховання нових поколінь поляків і українців не лише в дусі свободи, а й усвідомлення про геополітичні реалії Східної Європи, що вимагають від цих двох народів співпраці" [9]. Отже, неоднозначну постать Ш. Ашкеназі, його наукову спадщину активно досліджують історики, архівісти, книгознавці Польщі та України, оскільки праці вченого залишаються актуальними в контексті сучасних досліджень європейської історії.

Мета статті — надання історичної та книгознавчої інформації щодо наукової діяльності та історичних праць Ш. Ашкеназі, а також книгознавчих відомостей, що стосуються вивчення й атрибуції книжкових знаків на його книгах у фондах ВБЗІК ІК НБУВ, БЛНУ та ЦДІАЛ.

³ Шуст Р., Тарнавський Р. Історична наука у Львівському університеті: 350 років розвитку. Вісник Львівського університету. Сер. історична. 2013. Вип. 49. С. 11—41.

⁴ У другій частині книги подано тексти 93 листів Ш. Ашкеназі (1898—1900 і 1920—1922), що нині зберігаються у фондах "з багатими джерельними матеріалами" [6] ДАЛЮ в "Теці Шимона Ашкеназі" (Ф. 26/ЛУ/Оп. 5. Спр. 35). Листи переважно приватного змісту, але містять цікаву інформацію щодо соціально-політичного життя, науки та науковців у Галичині.

⁵ У 1921 р. він також брав участь в обговоренні Брюссельської конвенції. "Ашкеназі не мав шарму, який був у Падеревського, — згадує Ян Гавронський, — і його не любили в колах Ліги, боялися його компетентності, глибокого знання проблем і його непохитної завзятості, коли йшлося про засадничі права Польщі. Вести з ним дискусію було незручно й неприємно. Де Падеревський чарував, там Ашкеназі погрожував, де один просив, другий стукав по столу кулаком. Він міг бути дивовижно наполегливим, майже наглим (bezczelny)". Gawroński J. Dyplomatyczne węgry. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1965. S. 55. Схожої думки дотримувався інший польський дипломат — К. Моравський: "У колах Секретаріату про нього говорили з повагою, але з певним ретроспективним страхом. Пам'яталося, що він, керований бойовим духом, знехтував новою міжнародною фразеологією та етикетом...". K. Morawski. Tamten brzeg. Londyn, 1996. S. 61. [17, с. 85].

⁶ У своїх працях Ш. Ашкеназі часто використовував "крилаті рядки" з поезій Д. Байрона, А. Міцкевича, Ю. Словацького, що сприяло формуванню його "літературизованого" історичного стилю. Англійці Т. Маколей і Т. Карлейль були серед тих, кого Ш. Ашкеназі наслідував, тоді як французькі історики І. Тейн та А. Сорель його повністю полонили, особливо А. Сорель, з яким Ш. Ашкеназі споріднювало "не лише спільне бачення історика, а й схожі погляди на діяльність Наполеона. Сорелю вдалося вразити Ашкеназі також своїм чудовим знанням польських справ" [17, с. 71].

⁷ Щоправда, опублікований у часопису фрагмент Mably (1709—1785) Ш. Ашкеназі з його ширшої праці, поданої на здобуття ступеня кандидата права "Державноправничі теорії енциклопедистів" (Polityka encyklopedystów; 1887), доволі критично сприйняв професор статистики Варшавського університету, відвертий русифікатор Г. Симоненко (Simonienko; 1838—1905) [17, с. 68]. Журнал "Ateneum" зберігається у фондах ВБЗІК ІК НБУВ.

⁸ Тельвак В. Михайло Грушевський та польсько-український конфлікт у Львівському університеті: спроба реконструкції. Східноєвропейський історичний вісник. 2017. Вип. 4. С. 24—35.

⁹ Автор статті зазначає, що для "великого польського історика Ш. Ашкеназі" історія — це не лише важлива "галузь гуманітарної науки", а й "вид публічної служби" [9].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Шимон Ашкеназі (Szymon Askenazy, 23.XII.1865—28.XII.1935) — історик, політик, дипломат, кавалер ордена Почесного легіону, професор Львівського та Варшавського університетів, творець львівської історичної школи, фахівець з історії Речі Посполитої (далі — РП), до складу якої входила значна частина українських земель, а також з історії права [26, с. 374—377] і міжнародних відносин середини XVIII — першої половини XIX ст., пристрасний шахіст¹⁰.

Ш. Ашкеназі народився¹¹ в містечку Завихост біля Сандомира в заможній купецькій родині Вольфа й Регіни Ашкеназі, що належала до давнього єврейського роду¹². У 1883 р. Шимон отримав атестат зрілості та золоту медаль у Другій варшавській класичній гімназії. Завершивши, за наполяганням батька, правничі студії (1887) на юридичному факультеті Варшавського університету, юнак працював у судових установах польської столиці. За порадою директора Головного архіву А. Павінського¹³, продовжив поглиблені студії, але вже переважно з історії¹⁴ в Геттінгенському університеті, де 1893 р. захистив докторський ступінь на основі дисертації¹⁵ "Останній польський вибір короля"¹⁶ [17,

с. 68; 25], у якій опублікував коротку автобіографію¹⁷ (Lebenslauf, с. 159).

Від 1890 р., за рекомендацією й сприяння керманіча варшавської історичної школи Т. Корзона, Ш. Ашкеназі розпочав писати низку статей для "Wielkiej Encyklopedii Pustrowanej" (WEI), продовжував вивчати історію Польщі XVIII ст., а саме період саксів і Станіслава-Августа Понятовського, та працював над "найважливішою... працею в цій галузі" — "Польсько-пруський союз"¹⁸, в якій, однак, переоцінив¹⁹ зовнішню політику Чотирирічного сейму, стверджуючи, що тодішній проросійський курс мав певні перспективи успіху.

У 1894—1897 рр. Ш. Ашкеназі проходив стажування в бібліотеці Оссолінеум у Львові, після завершення якого, за рекомендацією медієвіста Т. Войцеховського [26, с. 310—312] і протекцією власника Роздолу, історика та мецената К. Лянцкоронського [17, с. 76] влаштувався на роботу у Львівський університет (1897). Він успішно габілізувався у навчальному закладі, подавши зазначену працю "Польсько-пруський союз", що вже набула певного розголосу.

У ЛУ, обіймаючи посади доцента (від весни 1898 р.) і професора (надзвичайного — від лютого 1902, звичайного — від 1907), Ш. Ашкеназі здебільшого викладав²⁰ (1897/98—1914) істо-

¹⁰ Висловлювалася навіть думка, яку охоче підхопила низка енциклопедій, що його політична кар'єра розпочалася, ймовірно, тоді, коли 1912 р. він грав у шахи проти Й. Пілсудського в кафе Sans Souci у Львові. Kira Emil. Szymon Askenazy. Studia i szkice historyczne. Wrocław, 1959. S. 183—197. У будь-якому разі глибоке логічне мислення було притамане львівському історикові, який ґрунтовно цікавився й математикою.

¹¹ Найчастіше помилково зазначають 1866 р., попри те, що А. Сьрудка ще 1979 р. встановив на основі відшуканого дублікату "Акту цивільних визнань..." його точну дату народження, а саме 23 грудня 1865 р. Śródka, A. W sprawie daty urodzenia prof. Szymona Askenazygo. Kwartalnik Historyczny. 1979. R. 86. № 2. S. 574—575 [17, с. 67].

¹² У ньому також були "славні равнини у Львові, Любліні та Завихості" і лікарі [17, с. 67]. Один із них, як зауважував учень Ш. Ашкеназі, лікував короля Сигізмунда II Августа. W. Dzwonkowski. Szymon Askenazy. Droga. 1936. T. 15. № 2—3. S. 132—133.

¹³ А. Павінський (Pawiński; 1840—1896) захистив у цьому університеті докторську дисертацію у Вейтца (Waitz) про італійські середньовічні комуні. Співпрацював з редакціями "Ateneuma", "Biblioteki Warszawskiej" (далі — BW), WEI та іншими (де друкувався й Ш. Ашкеназі). У 1875 р. разом з А. Яблоновським ініціював багатотомні "Історичні джерела" з історії Польщі, у восьми томах яких ґрунтовно викладено історію України (зокрема, на основі київських архівів).

¹⁴ Учень Ш. Ашкеназі Я. Івашкевич, який бачив його щоденні записи, був здивований широким колом зацікавлень наставника, зокрема філософією, історією літератури (у тому числі "усіма згадками та статтями про Міцкевича" в тогочасній французькій пресі), точними науками, "особливо вищою математикою, яку він із захопленням вивчав до кінця життя". Iwaszkiewicz J. Szymon Askenazy. Ateneum Wileńskie. 1936. T. 11. S. 894 [17, с. 68].

¹⁵ Керівником був М. Леманн (Lehmann), з яким Ш. Ашкеназі згодом листувався і на семінар якого відправив А. Скалковського (Skalkowski) [23].

¹⁶ Праця вийшла друком повністю 1900 р., а частково — 1894 р. [25]. Примірник останньої, що зберігається у БЛУ, на звороті палітурки має дві паперові наліпки: перша вгорі з емблемою

"BIBLIOTHÈQUE DU PRINCE W. C. CZARTORYSKI" з відповідним шифром, вписаним чорнилом N. J. 2593/N. R. A/3 (тобто третя книга Ш. Ашкеназі в цій бібліотеці), друга — друкowana нижче з підтвердженням провенієнції цієї книги: "BIBLIOTEKA UNIwersytecka we Lwowie nr 183166. II. Z DARU X. ADAMA CZARTORYSKIEGO 1923".

¹⁷ Саме в ній він уточнює відомості щодо дворічної судової практики: "Потім я вступив до Варшавського окружного суду як адвокат-стажист (Referendar), де пропрацював до 1890 р., а потім увійшов до списку молодших юристів Варшавського апеляційного суду (Appellationshof bezirks)" [25, с. 159].

¹⁸ "Przymierze polsko-pruskie". Спочатку працю друкували частинами в часописі BW, згодом вона витримала три перевидання (1900, 1901 та 1918). На її сторінках Ш. Ашкеназі вступив у складну полеміку зі істориком і політиком Б. Дембінським (Demiński), який наполягав на тому, що Пруссія вороже ставилася до Польщі й не мала наміру дотримуватися з нею жодної угоди [2, с. 227]. Ш. Ашкеназі, проте, "помиляючись у своїх загальних оцінках, зумів встановити багато важливих фактів про взаємовідносини РП та Пруссії" [там само, с. 230]. Не мав Ш. Ашкеназі згодом рації і в суперечці з Є. Барвінським, котрий разом із В. Конопчинським (непокірливим учнем Ашкеназі) 1912 р. запропонувала організувати у Варшаві з'їзд істориків, програма якого охоплювала й поглиблену українсько-литовську проблематику [6, с. 285]. П'янкава Є. І. Становлення польських генеалогічних студій на прикладі наукової діяльності Владислава Семковича (1896—1982). Київ, 2021. С. 23, прим. 60.

¹⁹ Попри те, що у пруському питанні він поділяв погляди М. Леманна, який критикував пруський уряд і його політику [26, с. 341], не погоджуючись з примиренською тактикою колег, професорів Г. Сибеля і Г. Трайчке (Heinrich Sybel, Heinrich Treitschke), котрі, проте, певною мірою сприяли кар'єрному зростанню М. Леманна й Ш. Ашкеназі.

²⁰ На посаді професора Ш. Ашкеназі офіційно залишався до листопада 1919 р., перебуваючи, однак, від 1914 р. у відпустці.

рію Польщі та Європи XVIII—XIX ст. й одночасно очолював кафедру сучасної польської історії. Близько 1900 р. ученому "вдалося досягти одне з провідних місць у польській історіографії, яке він займав до початку Першої світової війни" [2, с. 239]. Професор швидко згуртував навколо себе талановитих студентів і молодих науковців, надаючи їм можливість систематично спілкуватися на організованих ним приватних семінарах та публікувати результати досліджень у створеній ним серії "Монографій"²¹. Ш. Ашкеназі майже завжди визначав теми²² цих досліджень та як керівник був надзвичайно вимогливим до результатів, наполягаючи передусім на критичному й повноцінному використанні архівних матеріалів²³ і рідкісних видань. До кожного з учнів у професора був творчий підхід, а тому про його талант й своєрідну педагогічну майстерність залишилося надзвичайно багато спогадів студентів²⁴, які високо оцінили здібності наставника [17, с. 80—81]. У 1910 р. ученого обрано дійсним членом Краківської академії наук і того самого

року — членом Варшавського наукового товариства. Ш. Ашкеназі, разом із К. Ліске, Л. Фінкелем і М. Грушевським, належав до четвірки істориків ЛУ, які виховали велику групу молодих науковців, серед них — "українських, як-от І. Крип'якевич, М. Кордуба, С. Томашівський²⁵ чи М. Чубатий...", "які розвивали свої історіографічні ідеї та зробили вагомий внесок у розвиток польської²⁶ та української історіографії" [2, с. 84]. У міжвоєнний час Ш. Ашкеназі отримав визнання та мав певний вплив на поетичну групу Skamandryci (до якої також входили Я. Івашкевич та Ю. Тувім). Знайшов він місце і в загальній історіографії²⁷, ставши першим польським ученим, який написав для "Кембридзької сучасної історії" (Cambridge Modern History) синтетичний нарис історії Росії та польських й українських земель 1815—1830 рр.

Від початку науково-педагогічної діяльності в ЛУ Ш. Ашкеназі одночасно вів творчу²⁸ полеміку з краківськими, на його думку, певною мірою старомодними істориками²⁹, що привело до формування власної львівської польської історичної школи "дидактичного" типу, яка виховала плеяду успішних дослідників нової та новітньої історії Польщі й України. У Львові було написано основні праці вченого, окремі з яких побачили світ у місцевому видавництві Г. Альтенберга, інколи — у спілці з варшавським Е. Вінде [22]. У 1914 р. Ш. Ашкеназі, зосібна,

Упродовж 1914—1918 рр. він був активним членом Генерального комітету допомоги жертвам війни в Польщі на чолі з Г. Сенкевичем у Швейцарії, а від 1916 р. видавав журнал "Польський оглядач" ("Moniteur Polonais").

²¹ Запуск серії "Monografie w zakresie dziejów nowożytnych" (1902—1919 рр., у 17 томах) став частковим виявом реалізації тих потреб, про які зазначав Ш. Ашкеназі як представник львівської польської історичної школи на III з'їзді польських істориків у Кракові (1900), маючи на увазі потребу активізувати історичні дослідження XVIII—XIX ст. Він вступив у полеміку зі старшим колегою Т. Корзоном, який прославляв Т. Костюшка, але негативно оцінював діяльність польських легіонів, політику герцогства Варшавського й Наполеона та його ставлення до поляків [2, с. 239; 26]. Askenazy S. Przegląd dziejów Polski. Epoka porozbiorowa 1795—1830. Pamiętnik III Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie. Kraków, 1900. T. 1. S. 1—19 (і відбитка). С. 6. Його ж. Stan i potrzeby historiografii polskiej w zakresie dziejów nowożytnych i najnowszych — Epoka saska — Epoka porozbiorowa. BW. 1900. № 2. S. 1—30 [10, с. 138].

²² Серед позауніверситетських учасників семінару був, наприклад, М. Сокольніцький (Sokolnicki), що до цього відвідував паризьку Школу політичних наук і слухав лекції А. Сореля в Сорбонні. Ш. Ашкеназі порадив йому підготувати публікацію про його предка, наполеонівського генерала. Sokolnicki M. Czternaście lat. Warszawa, 1936 [10, с. 131].

²³ За наполяганням Ш. Ашкеназі, наприклад, Філософський відділ ЛУ виділив фінансування на дослідження його учня М. Лоре (Loret) у Ватиканському архіві, де він зібрав важливі матеріали для своєї головної праці "Organizacja Arcybiskupstwa Mohylowskiego", котру згодом високо оцінив о. Більчевський (Bilczewski; до 1900 р. — професор теології та певний час ректор ЛУ, а згодом архієпископ львівських римо-католиків), як про це писав Ш. Ашкеназі до Л. Фінкеля у травні 1905 р. ДАЛЮ. Ф. 254. Оп. 1. Спр. 295, арк. 4 [2, с. 80; 6].

²⁴ Викладав Ш. Ашкеназі, за словами його слухача А. Пручка, "не могла замінити (zastąpić) жодна лектура". A. Próchnik. Wspomnienie o prof. Askenazym. Przegląd Historyczny. 1935. R. 32. S. 363—364. Також В. Студницький (Studnicki), що після студій у Гайдельберзі, Цюриху та Відні відвідував лекції Ш. Ашкеназі у Львові, вважав його за "найвідомішого" (najznakomitszego) історика. В. Дзвонковський (Dzwonkowski) писав про незвичку силу переконання у викладах Ш. Ашкеназі, адже він не користувався конспектами, а покладався лише на добру пам'ять [10, с. 130—131].

²⁵ С. Томашівський, наприклад, здобув ступінь доктора наук на кафедрі Л. Фінкеля й 1913—1914 рр. як доцент читав лекції з історії Австрії українською мовою, досліджував історію середньовічної та новітньої Русі-України. Він добре знав праці Ш. Ашкеназі. Боршняк Н. Степан Томашівський: Наукові початки громадської праці до 1914 р. Україна в минулому. Київ—Львів, 1992. Вип. 2. С. 93—115.

²⁶ Багато видатних польських істориків пройшли вишкіл на семінарах Ш. Ашкеназі у Львові, як-от А. Скалковський (Skałkowski), Г. Мосьціцький (Mościcki), Б. Павловський (Pawłowski), В. Дзвонковський, М. Кукель (Kukiel), Е. Кіпа, Я. Івашкевич, котрі згодом "створили окрему історичну школу, що продовжувала й розвивала основні наукові та світоглядні положення професора" [17, с. 83].

²⁷ Й. Матерніцький називає його видатним ученим, великою легендою польської історіографії, найбільшим неоромантиком польської історіографії ХХ ст. [2, с. 241].

²⁸ Тамтешній заклад був певним взірцем для ЛУ. За прикладом Ягеллонського університету, де функціонувала окрема кафедра допоміжних історичних дисциплін (успішно очолювана професором С. Кжижановським). У 1905 р. Комісія, до складу якої ввійшли Ш. Ашкеназі та Л. Фінкель, надіслала до австрійського Міністерства освіти листа з клопотанням заснувати аналогічну кафедру в ЛУ. Прохання, однак, не було задоволено. Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie do 1939 roku. Pod red. J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak. Rzeszów, 2016. С. 377.

²⁹ Критикуючи краківську історичну школу, Ш. Ашкеназі зауважує, зосібна, що її діяльність веде "до угодовства". Askenazy S. Pisma Włodzimierza Spasowicza. Wczasy historyczne. Warszawa, 1902. S. 367, 385. Сінкевич Є. Краківська історична школа в польській історіографії: рефлексія у польській історіографії 1900—1918 рр. Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України. Дніпропетровськ, 2008. С. 34—41.

опікувався³⁰ долею журналу "Kwartalnik Historyczny" — органу Історичного товариства у Львові [9].

Від 1915 р., разом із кількома іншими львів'янами (Б. Дембінський, І. Кошембар-Лисковський, Ю. Калленбах та Ю. Кляйнер), Ш. Ашкеназі докладав чимало зусиль до розвитку історичної науки у відродженому Варшавському університеті.

У фонді літератури польською мовою ВБЗІК ІК НБУВ виявлено 10 книг науковця. Серед них — друге "перероблене" видання "Studia historyczno-krytyczne" (шифр: Із пол. В 546) середнього формату [11]. Обкладинка картонна, обтягнута сірою тканиною. Форзац білий, містить круглу фіолетову печатку із зображенням польського шляхетського герба з короною та літерами "J", "D". На форзаці також наявна чотирикутна рожева наліпка малого розміру варшавської палітурної майстерні в Києві, на якій білими літерами надруковано "WARSZAWSKA INTROLIGATORNIA Kijów, Kreszcz 36". Книгу видано у Варшаві 1894 р. і є збірником раніше опублікованих статей з історії Європи XVIII—XIX ст.

Перший том книги Ш. Ашкеназі "Dwa stulecia XVIII i XIX badania i przyczynki" (шифр: Із пол. В 897/1) [12] середнього формату. Обкладинка картонна, з жовто-зеленим і коричневим орнаментом³¹. Форзац білий, на ньому збереглися цифри старого бібліотечного шифру "3301", нанесені чорним чорнилом. Корінець коричневий, шкіряний, має білу чотирикутну наліпку з цифрами старого бібліотечного шифру "3301" і друкований напис "SZYMON ASKENAZY DWA STULECIA XVIII i XIX".

Книгу науковця, що зберігається у фонді ВБЗІК ІК НБУВ, присвячено питанням політичної історії РП та Європи XVIII—XIX ст. У розділі "Sprawa Wschodnia przed Wielkim Sejmem" автор фрагментарно торкається історії Півдня України, зокрема Криму, згадуючи Кючук-Кайнарджійський мирний договір (1774) між Росією та Портою, після якого Крим, за його словами, "був відірваний" від Османської імперії за конвенціями 1779 р. Серед історичних по-

статей того часу польський історик виокремлює помічника князя Г. Потьомкіна О. Безбородька — канцлера Російської імперії, українця за походженням, ерудованого вихованця Київської академії та досвідченого дипломата доби Вольтера. Через руки талановитого політика проходили найважливіші справи, зокрема татарські й турецькі, від яких залежала і його особиста кар'єра. Так само як і князя Потьомкіна, який в одному з листів до Катерини II запевняв її, що маючи Крим, Росія пануватиме на Чорному морі. Ш. Ашкеназі зазначав, що боротьба за цю територію була темою кількох тисяч архівних документів, у тому числі донесень російських та іноземних послів чи консулів, зокрема зі Стамбула й Кафи. Історик зробив висновок, що така позиція щодо Криму хоча й була ризикованою, але трималася в межах політики Катерини II.

У фонді ВБЗІК ІК НБУВ зберігається й друге видання зазначеної праці Ш. Ашкеназі (Dwa stulecia; шифр: Із пол. В 4926/1) [13]. Це книга також середнього формату в м'якій сірій обкладинці³², на якій олівцем написано прізвище власника. На корінці надруковано назву "DWA STULECIA XVIII i XIX" і розміщено білу восьмикутну наліпку з надрукованим старим шифром книги "F V 26". Другий том цієї книги Ш. Ашкеназі (шифр: Із пол. В 3162/2) [14] також середнього формату, в м'якій обкладинці, на якій надруковано емблему видавництва Гебетнера і Вольфа — невелике зображення сови у круглій рамці, обабіч якої розміщено ініціали видавців "G" та "W". На корінці книги наявний напис "S. A. DWA STULECIA 1910", тобто ініціали автора, скорочена назва твору та рік видання.

Друге видання книги Ш. Ашкеназі "Przymierze polsko-pruskie" (шифр: Із пол. В 3129) [15] має сіру пошкоджену картонну обкладинку. Книга середнього формату. Форзац білий, містить круглу фіолетову печатку "PONTIFICIUM SEMINARIUM ORIENTALE DUBUAE". Поряд розміщено овальну фіолетову печатку "Biblioteka... w Lublinie". На титульному аркуші — чорна чотирикутна печатка "Історично-Археологічний музей Дубенщини. Дня 1948 № 254".

Автор наголошує на значущості польсько-прусського союзу 1790 р. в історії Польщі, зауважуючи, що це "акт політичної ваги", який

³⁰ На той час Ш. Ашкеназі листувався з Е. Кіпою, пов'язаним із цим часописом. Papiery Emila Kipy. Wrocław. Zbiory rękopiśmienne Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Sygn. 14008/II, 14010/II [2, с. 20].

³¹ Майже у всіх виданнях окремих творів Ш. Ашкеназі, переважно на сторінці перед титульним аркушем, надруковано бібліографічну інформацію про його книги з назвою видавництва та цінами на них, а також книгознавчі відомості про видання, що були ним редаговані чи вийшли під його керівництвом.

³² Рекламу книг видавництва Гебетнера і Вольфа розміщено на внутрішніх сторінках обкладинки. Варто виокремити в ній дослідження Й. Крашевського з передмовою Ш. Ашкеназі: Kraszewski Józef Ignacy (1812—1887). Polska w czasie trzech rozbiorów 1772—1799.

зачіпав польські інтереси. Водночас висловлює думку, що налагодженню польсько-пруських відносин завадив випадковий збіг непередбачених обставин. Фрагментарно йдеться про історію козацтва та подій в Україні другої половини XVIII ст. Нагадавши, зосібна, що Г. Потьомкін 1775 р. зруйнував Січ Низову, забрав її регалії, булаву та бунчук, Ш. Ашкеназі, однак, саме його, генерал-губернатора Новоросії, котрого часто називали "батьком Грицьком", вважав "могутнім паном козацького люду України", для якого козацтво стало "наріжним каменем" його "панства чорноморського" та далекосяжних планів організувати "козацьку людність" по всій етнічній Україні в західному напрямку, починаючи від задніпровських територій. Для військової організації козацтва в Україні було складено накази загального характеру й у такий спосіб, як зауважує Ш. Ашкеназі, Г. Потьомкін підготував для себе "посаду гетьмана" козаків чорноморських і катеринославських та мав намір організувати козацтво у східній частині Речі Посполитої, воєводствах руських і в землях Холмських. Ця політична думка побутувала й за часів фельдмаршала Б.-Х. Мініха.

Книга Ш. Ашкеназі "Książę Józef Poniatowski 1763—1813" (шифр: Із пол. В 1641) середнього формату [16]. Обкладинка з картону, обтягнута сірою тканиною. На корінці золотистими літерами надруковано "KSIĄŻĘ JÓZEF PONIATOWSKI 1763—1813. F. S.". Історик подав біографічні відомості та огляд військової, політичної й громадянської діяльності князя Ю. Понятовського, польського генерала, воєнного міністра Варшавського князівства та головнокомандувача польської армії, маршала Франції (1813), племінника польського короля Станіслава-Августа Понятовського [17]. Упродовж 1795—1805 рр. бібліотека³³ останнього зберігалася в небожа, князя Ю. Понятовського, головного персонажу розвідки.

³³ Нині ця королівська бібліотека (Collectio Regia) перебуває (після попереднього зберігання й суттєвого поповнення в Кременецькому ліцеї та Київському університеті) у фондах ВБЗК НБУВ. Кілька її рукописних каталогів передано до фондів ІР НБУВ (наприклад, ф. 1. № 6414. 749 арк.; № 6415: "Specimen catalogi bibliothecae) Reg. Pol.". Т. 1, 2. 678 арк.; ф. 300. № 1—11: Альбертранді Я. Б. Систематичний каталог бібліотеки Станіслава Августа Понятовського. Т. 1—10, додаток), що охоплює надзвичайно важливий опис наукових приладів та інструментів із колекції короля (ф. 1. № 5943. 1787: Celestyn Mękarcki. Catalogus instrumentorum mathematicorum ac physicorum [sic!] Serenissimi Stanislai Augusti Regis Poloniarum. 78 f.). "Ниткою Аріадни" серед її додаткових відділів є нещодавно виданий каталог: Деменко Л. М. "Supplementum": Додаткові відділи бібліотек польського короля Станіслава Августа Понятовського Collectio Regia та Волинського ліцею в Кременці: каталог. НАНУ; НБУВ. Київ, 2021. 380 с.

Нове, ювілейне, суттєво доповнене перевидання книги Ш. Ашкеназі "Książę Józef Poniatowski 1763—1813" (шифр: Із пол. В 4595) вийшло 1913 р. Його присвячено 150-річчю від дня народження та 100-річчю з дня смерті Ю. Понятовського, котрий, як автор вважає в передмові, залишився дорогим у пам'яті польського народу за чесноти та лицарський характер, що стало запорукою безсмертя його імені [18]. Обкладинка книги картонна, обтягнута сірою тканиною. На корінці надруковано "ASKENAZY KSIĄŻĘ JÓZEF" та розміщено чотирикутну білу наліпку зі старим бібліотечним шифром "P 92 — P 622k", нанесеним фіолетовими чорнилом. На обкладинці видруковано "Szymon Askenazy KSIĄŻĘ JÓZEF PONIATOWSKI" та розміщено зображення пам'ятника Ю. Понятовському в Ляйпцизі, а в зеленій рамці з рослинним орнаментом — друквані цифри "100" давнього бібліотечного шифру. На титульному аркуші книги наявні чотирикутна фіолетова печатка "Centralna Polska Biblioteka Państwowa na Ukrainie"³⁴. INW. № 63115" і старий шифр книги. Видання ілюстровано світлинами гравюр і картин, поміж яких: "Photogravure J. Löwy. Wien. Książę Józef Poniatowski" з друкваним автографом Ю. Понятовського, його портрети 1809, 1810 і 1813 рр., а також батька та матері, світлини "Родинного дому у Відні", пам'ятника Ю. Понятовському під Ляйпцигом, "Grobowiec na Wawelu", "Ks. Józef (Pinsk)", "Ks. Józef (Thorwaldsen)". На сторінці перед титульним аркушем розміщено велику світлину портрету (на той час належав Товариству³⁵ приятелів наук у Познані) Ю. Понятовського авторства художника А. Бродовського: "Książę Józef, naczelny wódz (1813). Antoni Brodowski. Fot. Atel. Rubens. Oryg. własn. Tow. Przyj. Nauk w Poznaniu". У книзі вміщено репродукції друкваних військових карт до історії російсько-польсько-французьких воєнних подій 1792 та 1812—1813 рр.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 17 лютого 2022 року

³⁴ Докладніше про бібліотеку: Соколов В. Діяльність Центральної польської державної бібліотеки у Києві (1925—1937). Бібліотечний вісник. 2020. № 2. С. 30—40.

³⁵ Товариству належав портрет "Książę Józef (1786)", виконаний Г. Грессі (Grassi; Gius Grassi), котрий більш відомий як співукладач англійсько-італійських словників (разом із W. James, 1873, 1893). Йому також належить зображення князя-кавалериста, виконане 1789 р. у Відні, що нині зберігається в Музеї Чарторийських у Кракові: "Książę Józef Poniatowski w mundurze austriackich chevaux-légers (Wiedeń, 1789)". У книзі також вміщено світлини особистих речей князя з колекцій різних музеїв і наукових товариств.

УДК 81'374.8'38-022.215(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.5(310).47-52

Єлизавета Мазніченко,завідувач науково-видавничого відділу
філологічної, художньої та словникової літератури
ДП "НВП «Видавництво "Наукова думка"» НАН України",
e-mail: encekl@ndumka.kiev.ua**Світлана Шарабанова,**науковий співробітник науково-видавничого відділу
філологічної, художньої та словникової літератури
ДП "НВП «Видавництво "Наукова думка"» НАН України",
e-mail: encekl@ndumka.kiev.ua**Вікторія Македон,**науковий співробітник науково-видавничого відділу
філологічної, художньої та словникової літератури
ДП "НВП «Видавництво "Наукова думка"» НАН України",
e-mail: encekl@ndumka.kiev.ua**Тетяна Міхальова,**науковий співробітник науково-видавничого відділу
філологічної, художньої та словникової літератури
ДП "НВП «Видавництво "Наукова думка"» НАН України",
e-mail: encekl@ndumka.kiev.ua

Деякі зауваги та рекомендації до побудови словникової статті у перекладному двомовному словнику (на прикладі "Латинсько-українського словника" В. Литвинова)

У статті розглянуто специфіку підготовки до друку словників різних типів і жанрів: одномовних та двомовних, енциклопедичних, тлумачних і лексичних, граматичних. Визначено етапи роботи над словником автора й редактора, особливості побудови словникових статей і подання власних назв, наведено приклади слововживання.

Проаналізовано певні відмінності "Латинсько-українського словника" у 4 томах В. Литвинова від аналогічного "Латинсько-руського словаря" Й. Дворецького, підготовленого за усталеною й не завжди виправданою традицією укладання перекладних двомовних словників.

Ключові слова: словникова стаття; лексикографія; гасло; тлумачення; переклад; ремарки; паспортизація ілюстрацій (прикладів слововживання); шрифтове виділення; інструкція

Постановка проблеми. Редагування словників — один із напрямів співпраці редакторського колективу науково-видавничого відділу філологічної, художньої та словникової літератури академічного видавництва "Наукова думка" з науковцями-лексикографами академічних інститутів мовознавства, української мови, філософії та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (УМІФ). Вважаємо за потрібне докладніше розглянути специфіку цієї діяльності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Під час дослідження автори спиралися на фахову літературу, дотичну до порушеної проблематики [1—6].

Мета статті — надати зауваги та рекомендації до побудови словникової статті в перекладному двомовному словнику (на прикладі "Латинсько-українського словника" В. Литвинова).

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні 25 років у відділі було відредаговано й підготовлено до друку словники різних типів і

жанрів: одномовні й двомовні, енциклопедичні, тлумачні й лексичні, граматичні. Зокрема, серед одномовних: "Словник української мови" у 20 томах (т. 1 — 2010; т. 2 — 2012); "Етимологічний словник української мови" у 7 томах (т. 4 — 2003; т. 5 — 2006; т. 6 — 2012); "Словник іншомовних слів" (2000), "Словник-довідник з релігієзнавства" (2004); словник-довідник В. Жайворонка "Велика чи мала?" (2004); словник-довідник Н. Лозової "Дзвона чи дзвону? або -А (-Я) чи -У (-Ю) в родовому відмінку" (2007; 2015); "Словник фразеологізмів української мови" (2008); словник-довідник В. Жайворонка "Антологія знаків української етнокультури" (2018); серед двомовних — "Російсько-український словник" (2003); "Українсько-російський словник" (2004); тритомне видання російсько-українських словників наукової термінології (т. 1 "Суспільні науки" — 1994; т. 2 "Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос" — 1998; т. 3 "Біологія. Хімія. Медицина" — 1996); "Російсько-україн-

ський словник сталих словосполучень" С. Головащука (2001); "Російсько-український словник з радіотехніки, радіоелектроніки та радіофізики" (2006) та інші.

Нині редакційний колектив відділу працює над другим і третім томами "Латинсько-українського словника" В. Литвинова (далі — ЛУС). Перший том вийшов 2018 р. Окрім власне словника (літери А, В, С), він містить довідник "Про латинську мову", найважливіші правила латинського віршування, римський календар, морфологічний покажчик і поради перекладачам-початківцям, а також крилаті вислови під заголовком "У мудрості сила" на літери А—Z. Видання розраховано на перекладачів-латиністів, і цей додатковий матеріал, на переконання укладача, стане для них корисним.

Кожен зі словників потребував індивідуального підходу під час редагування й підготовки до друку залежно від типу та жанру. Для кожного з видань було розроблено індивідуальну структуру словникових статей, різні системи ремарок і граматичних позначок, різні правила наведення ілюстративного матеріалу та його паспортизації. Особливо цікаві в цьому контексті словники авторські, оскільки відбивають індивідуальне розуміння лексикографічної мети видання, особисті вподобання, суб'єктивні погляди науковця-лексикографа. І завдання редактора, враховуючи побажання автора, узгодити ці нюанси з чинними правописними нормами та об'єктивними законами сучасної лексикографічної науки.

Робота над словником автора розпочинається зі складання реєстру слів, які будуть наведені у виданні, й розроблення структури словникової статті. Робота над словником редактора розпочинається з удосконалення структури (розроблення системи ремарок і позначок граматичних характеристик, уніфікації форм наведення тлумачення або перекладу, вивірення ілюстрацій, за потреби їхня паспортизація тощо). Інколи вимагає перегляду й реєстр. Словник створюють для читача, тобто для активного використання, тому розроблення шрифтового виділення різноманітних структурних елементів словникової статті — дуже важливе й відповідальне завдання як для автора, так і для редактора. Використання варіантів шрифтів систематизує лексикографічний матеріал статті й краще унаочнює її зміст.

На відміну від "Російсько-українського словника" та "Українсько-російського словника", що також є двомовними перекладними словниками загальної лексики, а словникові статті побудовано за гніздовим принципом, реєстрові лексичні одиниці "Латинсько-українського словника" подано суто за абеткою (буква за буквою). Така

структура простіша для сприйняття, а тому доцільніша, адже статті, крім перекладу, містять ілюстративний матеріал, авторські коментарі та пояснення, стали латинські словосполучення з реєстровим словом і термінологічні словосполучення.

Під час опрацювання словника обов'язково має бути складено інструкцію до конкретного лексикографічного видання із зазначенням структури статей, системи скорочень, ремарок і граматичних позначок, системи індексації та розділових знаків, шрифтів (а іноді й кеглів шрифту). Зразки словникових статей докладно описано з усіма прикладами їхніх варіантів (за наявності). Це вкрай важливо, коли йдеться про багатотомне видання, над яким колектив редакторів працюватиме кілька років. Інструкція має містити приклади наведення ілюстрацій та авторських, як у випадку з ЛУСом, зауважень і коментарів до статей. Спірні позиції (пункти) інструкції редактори обговорюють на виробничих нарадах за участі автора. Остаточне рішення фіксують в інструкції, в якій також задокументовано специфіку правопису власних назв. Зокрема, у ЛУСі імена та власні назви передають українською мовою з максимальним наближенням до вимови в латинській. А варіативна форма, часом уживана чи заведена в Український орфографічний словник, наводиться через скісну (/), напр.: *Athenae* — Атени / Афіни, *Thebae* — Теби / Фіви. Буквосполучення **th** послідовно передано як **t**: *Theophanes* — Теофан, *Borysthenes* — Бористен (Борис Ген), *Thomas* — Томас, *Scythia* — Скітія тощо.

До того, як Правописна комісія визначилася щодо розбіжностей, обговорення спірних питань відбувалося на наукових конференціях. Зокрема, на одній із них — "Українська наукова термінологія", проведеної 6 червня 2008 р. у видавництві "Наукова думка" (випущено збірник матеріалів науково-практичної конференції "Українська наукова термінологія. Стан та перспективи"), — виступив і автор "Латинсько-українського словника" В. Литвинов. Він виклав власне бачення питання й заперечень не дістав. Наприклад, йшлося про те, що грецьку літеру θ (θ) у латинській мові слід передавати через буквосполучення **th**, яке вимовляється [t]. Наведемо приклади: *thea* [теа] — "чай"; *rhythmus* [ритмус] — "ритм"; *theca* [тека] — "футляр, ящик" (бібліотека, карто-тека, фоно-тека тощо); *theatrum* [театрум] — "театр"; *mentha* [мента] — "мята". Це засвідчують усі без винятку українські, російські та європейські підручники латинської мови. Так вимовляє цю грецьку літеру (у латинській транскрипції **th**) Європа. Саме **t**, а не **ф** вимовляли та писали в Україні впродовж кількох

століть (гуманісти доби Відродження й полемісти) аж до сумнозвісного указу 1720 р. російського імператора Петра I, спрямованого на культурно-мовну асиміляцію; у російській мові це буквособолучення часом передавали літерою **ф**.

Чотири томний "Латинсько-український словник" В. Литвинова — це двомовний перекладний словник, що міститиме 120 тис. слів і словосполучень класичної, середньовічної латини та ренесансної лексики.

Під час створення будь-якого словника його автори або укладачі, безумовно, послуговуються досвідом попередників, але водночас намагаються відтворити й власне бачення лексикографічного опрацювання лексичного матеріалу. Наприклад, у статтях "Латинсько-українського словника", присвячених дієсловам, на першому місці замість традиційної 1 особи однини теперішнього часу активної форми подано інфінітив — так, як це заведено в усіх новітніх європейських мовах, власне, усунуто недоречність, коли дієслово у 1 особі однини перекладають інфінітивом.

Пор., у Й. Дворецького:

conjecto, āvi, ātum, āre [frequ. к conjicio] 1) бросать, ввергать (aliquem in carcerem AG); 2) вкладувать, вносить (ad cenulam aliquid AG); 3) *преим. перен.* соображать, заключать, предполагать, догадываться (de aliqua re Su): с. aliquid ex re aliqua T, AG etc. и aliqua re L догадываться о чем-л. на основании чего-л.; conjectans iter L идуший наугад; nescio quid conjectem Ter не знаю, что предположить (что и думать).

До речі, на місці **j** у цьому латинському слові в ЛУСі подано **i**, більш питоме для латини, хоча на початку слова перед голосним **i** всередині слова між двома голосними вимовляється як **й**: *ianua* — "двері", *maior* — "більший".

У ЛУСі:

coniectare, coniecto, avi, atum 1) кидати, ввергати (aliquem in carcerem); 2) вкладати, вносити (ad cenulam aliquid); 3) міркувати, укладати, передбачати, здогадуватися (de aliqua re); **св.** 1) гадати, робити висновок; 2) оцінювати; 3) кидати, докидати до чогось; 4) тлумачити сни; 5) ворожити.

До того ж у гаслах позначено короткість голосних (˘), а не довгість (ˉ).

Словникова стаття "Латинсько-українського словника" складається з гасла (лексеми, що перекладається) та перекладу, а також містить важливу довідкову інформацію: відмінкові закінчення, форми дієслів, граматичні, семантичні й стилістичні ремарки, авторські коментарі та

пояснення, посилання на інші статті, що містять синоніми чи антоніми перекладного слова тощо.

Укладаючи словник, В. Литвинов послуговувався бібліографічними та лексикографічними джерелами — не тільки російськими (зокрема, зазначеним "Латинско-русским словарем" Й. Дворецького), а й польськими (Słownik łacińsko-polski Pięciotomowy pod redakcją profesora Mariana Płęzi, 1959—1979; Jugan. Słownik kościelny łacińsko-polski, 1992; Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce (A—M), 1958—1995; Janusz Sondel. Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków, 2009), німецькими та іншими. Автор також користувався рукописною латиномовною спадщиною з архівів Львівського університету та Києво-Могилянської академії, а також епістолярною латиномовною спадщиною Б. Хмельницького, І. Виговського та інших. Саме тому в реєстрі ЛУСа трапляються власні назви з польських середньовічних джерел, інколи зі збереженням написання польських, турецьких і німецьких імен, як в архівному джерелі.

Aleksander Jagiellończyk пол.

Александр Ягеллончик (Великий князь литовський, 1461—1506, а в 1501—1505 рр. і король польський; син короля Казимира Ягайловича)

Barbara² z Tęczyna пол. Барбара з Тичина (дружина Яна Гарновського II)

Bari księżna пол. Барська княгиня (Бона Сфорца, польська королева, родом з італ. міста Барі)

Bolesław Mazowiecki пол. Болеслав Мазовецький (1289 р. переміг Генріха I Справедливого)

Abdül Hamid I Абдул-Гамід I (султан Османської імперії, 1774—1789)

Dürer Albrecht Дюрер Альбрехт (великий нім. художник доби Відродження, 1471—1528)

Середньовічну лексику подано із ремаркою **св.** До речі, в жодному перекладному латинському словнику пострадянських країн середньовічну латину не репрезентовано, не кажучи вже про латиномовну рукописну спадщину Львівського університету та Києво-Могилянської академії. Це надбання української культури XVII—XVIII ст. ще чекає на вивчення та опрацювання. У ЛУСі наведено багато прикладів слововживання латинської лексики з рукописів Києво-Могилянської академії, словосполучення або окремі лексеми подано після ремарки **КМА**.

abrocamentum, i n., св. посередництво

absconse таємно; **св.** приватно

absentatio, onis f. (= absentia)

1) відсутність; 2) розлучення (подружжя);

св. вигнання, заслання, виселення

abstraction *КМА*: абстрагування
abstractus¹, a, um не конкретний;
 далекий, відірваний від життя підхід;
КМА: нереальний, уявний (*образ*);
 теоретичний, метафізичний, непрактич-
 ний, умоглядний (*спосіб мислення*)

У ЛУСі широко репрезентовано юридичну лексику римського та германського права, зазвичай після позначки \diamond як словосполучення із перекладом, адже у перекладачів і дослідників історичних юридичних документів як класичної, так і середньовічної латини нерідко виникають труднощі чи проблеми з адекватним і точним формулюванням перекладу юридичних термінів.

a.a.² [aulus agerius] поняття, уживане римськими юристами в зразкових процесуальних формулах як назва позивача чи кредитора

absens², ntis adi. відсутній, відлюдний; самотній, віддалений;

\diamond <...> ~ **carens** *юр.* відсутній втрачає, відсутній сам собі завдає шкоди;
 ~ **heresnonerit** *юр.* відсутній не буде спадкоємцем (*принцип римського права, за яким особа, що мала права на спадок, але яка вчасно не реалізувала ці права, втрачала спадщину*)

ad praer. cit. ass.

<...>

\diamond <...> **св.** ~ **impossibilia nemo obligatur** / ~ **impossibilia nemo tenetur** *юр.* ніхто не зобов'язаний чинити неможливе; до неможливого нікого не зобов'язують (*положення римського права*)

agere¹ *юр.* керувати процесуальними діями; діяти, робити, судити, захищати, гнати;

\diamond <...> ~ **iniuriam** *юр.* висунути позов про відшкодування збитків

Словниковий матеріал у ЛУСі організовано за абетковим принципом, гасло — ліва частина словникової статті — за традицією увиразнено напівгрубим шрифтом. Права частина словникової статті — це переклад, який може бути дослівним, описовим, комбінованим або містити покликання на інше реєстрове слово. Останній випадок потребує обов'язкової редакторської перевірки, позаяк інколи це відсилання до відсутнього в реєстрі гасла.

Структурну форму словникової статті зумовлено належністю реєстрового слова до певної частини мови.

В іменникових статтях при гаслі мають бути закінчення родового відмінка однини (також набрані напівгрубим шрифтом) і граматичні ремарки, що зазначають рід (набрані курсивом: *m., f., n.*), іноді вказівка на число (*pl.*). Якщо іменник має варіативні форми, їх подають через скісну (/).

Bactria / Bactriana, ae f. Бактрія / Бактріана (*давнє царство по середній течії ріки Амудар'ї Oxus*)

bagaudae, arum f., pl. багауди
 (= заколотники, назва повстанців при Діоклетіані)

Якщо іменник є власною назвою, його переклад наводять з великої літери. Виняток — коли реєстрове слово є назвою жителів певної місцевості. У латині ці слова писали з великої літери, ми подаємо їх відповідно до українського правопису — з малої.

Badaiocium, ii n. Бадайоз (*місце в Іспанії, садиба єпископа від 1255 р., вікаріат Севільї*)

Athamanes, um m., pl. атаманці (*мешканці області Атаманія*)

Коли реєстрове слово — ім'я (напр., преномен — особисте ім'я) кількох осіб, його подаємо так:

Ioannes¹, is m. Йоан (*ім'я власне*)

Ioannes², is m. Марк Йоан (*святий*)

Ioannes³, is m. Йоан (*святий, мученик, брат і товариш святого Павла мученика, † 362*)

Особи біблійські:

Ioannes⁴, is m. Йоан (*син Симона*)

Ioannes⁵, is m. Йоан (*батько Еполема, який в сирійського царя допомагав гебреям*)

Ioannes⁶, is m. Йоан (*депутат Іуди Маккавея до Лисія сирійського*)

Ioannes⁷, is m. Йоан (*член Високої Ради в Єрусалимі*)

із наведенням за потреби номена (родового імені із закінченням на **-ius**) та когномена (прізвиська, наданого комусь із представників роду: Ціцерон, Цезар)

Caecina¹ ae m. Цеціна (*родове ім'я із Volaterrae (Етрурія)*)

Caecina³ / Aulus ~ Авл Цеціна (*друг Ціцерона*)

Caesar¹, aris m. Цезар (*когномен у роду Юліїв*)

Caesar² / [Gaius] Iulius ~ К. (Гай) Юлій Цезар (*політик, полководець, оратор і письменник, історик; цезар (титул) від часів Октавіана 63 р. до н. е. — 14 р. н. е.; 100—44 рр. до н. е.*)

У прикметникових статтях після слова-гасла в чоловічому роді подаємо закінчення жіночого й середнього роду, за потреби форми прикметників різних родів наведено повністю.

bacifer / baccifer, fera, ferum 1) який родить ягоди, багатий на ягоди (*taxus*); 2) який дає оливки (*Pallas*)

acer³, acris, acre 1) гострий (arma, ferrum); 2) туго напрутий, тугий (arcus); 3) гострозорий (oculi, sensus videndi)...

У дієсловах зазначено закінчення чи наведено повністю чотири форми: інфінітива, 1 особи однини теперішнього часу активної форми, 1 особи минулого часу активної форми, супіну. Їх наведено грубим шрифтом через кому. У випадках, якщо дієслово не має усіх названих форм, замість них стоїть довге тире (—).

cancellare, cancello, avi, atum

1) заградувати, закрити ґратами;
2) перекреслити (великим хрестом) (testamentum); **св.** 1) закреслювати щось написане з метою скасування;
2) перегороджувати; 3) схрестити руки (cancellare braccia); 4) *перен.* скасувати написане

candicare, candico, —, — біліти(ся), відливати білизою (populus folio superne candicans)

Права частина словникової статті ЛУСа містить переклад слова-гасла, набраний світлим шрифтом. Якщо перекладне слово багатозначне, кожне зі значень перекладається із нумерацією 1); 2); 3) тощо й подається через крапку з комою (;). Окрім перекладу, словникову статтю ЛУСа може бути доповнено: коментарем автора (поданий у круглих дужках і набраний курсивом); словосполученнями з цим словом, що трапляються в латинських літературних джерелах; окремими латинськими словами, з якими слово-гасло може поєднуватись у контекстах (подані у круглих дужках). Ці елементи словникової статті дуже важливі для читачів — перекладачів латини, адже унаочнюють, як й ілюстрації, стилістичні властивості слова, особливості лексичних, семантичних і стилістичних його поєднань.

Переклад за потреби може містити ремарки граматичні (*виг.*, *дієсл.*, *зб.*, *ит.* та інші) і стилістичні (*перен.*, *пестл.*, *розм.*, *юр.* та інші), а також ремарки, що вказують на походження слова (*гр.*, *скит.*, *сх.*, *фінік.* та інші), набрані курсивом.

caper, pri m. 1) цап, козел; 2) *перен.*

сморід, козячий запах, гострий запах людського поту; 3) *див.* Capricornus

capitulum, i n. 1) голівка (operto capitulo; ~ serae); 2) *жарт.* дружок (*про* ~ lepidissimum!)

cappari n., гр. брунька каперса, каперси

Після перекладної частини у ЛУСі відділені крапкою з комою (;) і подані під значком \diamond поширені словосполучення зі словом-гаслом, набрані напівгрубим курсивом, і з перекладом, набраним прямим світлим шрифтом. Словосполучення можуть ілюструвати різні значення багатозначних слів, тому подані під певною цифрою-вказівкою

на значення. Якщо слово у словосполученні наведено у тій самій граматичній формі, що й гасло, замість нього може стояти тильда (~); кілька словосполучень, які належать до одного значення слова-гасла, бажано подавати за абеткою.

Carchedonius, a, um картагенський;

\diamond ~ **carbunculus** картагенський

карбункул

alte 1) високо (~ extollere pugionem);

2) глибоко (penetrare, descendere; odia altissime sedent); 3) далеко, здалеку; *перен.* пишномовно, голосно;

\diamond 1) ~ **cadere** упасти з великої висоти;

2) **altius perspicere** глибше вдивлятися,

заглиблюватись; 3) ~ **petere, repetere**

(**aliquid**) почати мову здалеку; **altius**

expedire почати з самого початку;

~ **spectare** прагнути чого-небудь

Слова-омоніми марковано в реєстрі словника номером в індексі (1, 2 та інші) й подано окремими статтями. Першою наведено загальну назву (з малої літери), а потім — власну (з великої літери). У ЛУСі збережено латинський правопис назв племен, народів і мешканців певної місцевості (міста, провінції, землі, держави тощо) з великої літери у гаслі, переклад відповідно до українського правопису — з малої.

casatus¹, a, um який стосується васала

casatus², i m. 1) підданий, який має власний дім; 2) васал

castor, oris (*acc., sing. a, acc., pl. as*) *m., гр.* (fiber) бобер; **св.** податок бобровий;

dominus castorum дворовий урядник, що стоїть на чолі бобровників

Castor¹, oris m. 1) Кастор (*син Тіндарея і Леди, брат Поллукса, Єлени і Клітемнестри, "Діоскур", приборкувач коней і візник*); 2) *pl.* Castores Кастор і Поллукс

Castor², oris m. святий Кастор (*священик і відлюдник, † IV ст.*)

Castor³, oris m. Кастор (*назва судна (від мім. Кастора), на якому святий Павло відбув у подорож із Мальти до Риму*)

Висновки. Робота над "Латинсько-українським словником" триває, як і доповнення інструкції до нього, певна інформація уточнюється чи додається. Це творчий, пошуковий, водночас захопливий і відповідальний процес співпраці автора та редакторського колективу, адже йдеться про перше в Україні видання перекладного латинсько-українського словника такого рівня — зі значним обсягом реєстрової лексики (120 тис.), масштабним залученням ілюстративного матеріалу з класичної, середньовічної латини, а також із творів доби Відродження й латинських рукописів Києво-Могилянської академії.

Список використаної літератури

1. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь : около 50 000 слов / И. Х. Дворецкий. — 2-е изд., перераб. и допол. — Москва : Русский язык, 1976. — 1096 с.
2. Литвинов В. Латинсько-український словник : 10 тисяч найуживаніших латинських слів з максимальним відтворенням їхніх значень українською мовою / В. Литвинов. — Київ : Українські пропілеї; Фонд сприяння розвитку мистецтв України, 1998. — 712 с.
3. Литвинов В. Латинсько-український словник: у 4 т. Т. 1. А—С / Володимир Литвинов. — Київ : Наукова думка, 2018. — 1048 с.
4. Словник української мови: у 20 т. / НАН України, Укр. мовно-інф. Фонд ; за ред. В. М. Русанівського. — Київ : Наукова думка, 2010 ; УМІФ.
5. Український орфографічний словник : понад 175 000 слів / уклад.: В. В. Чумак, І. В. Шевченко, Л. Л. Шевченко та ін. ; за ред. В. Г. Скляренка. — Вид. 9-те, переробл. і доповн. — Київ : Довіра, 2009. — 1011 с.
6. Український правопис : довідкове видання / НАН України. — Київ : Наукова думка, 2019. — 392 с.

Yelysaveta Maznichenko,

*Head of the Scientific and Publishing Department
of Philological, Artistic and Lexical Literature*

of the SE "RPE «Publishing House "Naukova Dumka"» of the NAS of Ukraine"

Svitlana Sharabanova,

*Researcher of the Scientific and Publishing Department
of Philological, Artistic and Lexical Literature*

of the SE "RPE «Publishing House "Naukova Dumka"» of the NAS of Ukraine"

Viktoria Makedon,

*Researcher of the Scientific and Publishing Department
of Philological, Artistic and Lexical Literature*

of the SE "RPE «Publishing House "Naukova Dumka"» of the NAS of Ukraine"

Tetiana Mihaliova,

*Researcher of the Scientific and Publishing Department
of Philological, Artistic and Lexical Literature*

of the SE "RPE «Publishing House "Naukova Dumka"» of the NAS of Ukraine"

**Some remarks and recommendations for the construction
of a dictionary article in a translated bilingual dictionary
(on the example of the Latin-Ukrainian dictionary of Volodymyr Lytvynov)**

The article considers the peculiarities of preparation for printing dictionaries of different types and genres: monolingual and bilingual, encyclopedic, explanatory and lexical, grammatical. The stages of work on the dictionary of the author and editor, features of construction of dictionary articles and presentation of proper names are defined, examples of word usage are given.

The article considers some differences between the "Latin-Ukrainian Dictionary" in 4 volumes by V. Litvinov and the similar "Latin-Russian Dictionary" by J. Dvoretzky, written according to the established and not always justified tradition of compiling translated bilingual dictionaries.

Keywords: dictionary article; lexicography; motto; interpretation; translation; trailers; certification of illustrations (examples of word usage); font selection; instruction

References

1. Dvoretzky I. H. (1976). *Latinsko-russkij slovar : okolo 50 000 slov*. 2-e izd., pererab. i dopol. Moskva: Russkij yazyk.
2. Litvinov V. (1998). *Latinsko-ukrayinskij slovník : 10 tisyach najuzhivanishih latinskih sliv z maksimalnim vidtvorennyam yihnih znachen ukrayinskoyu movoyu*. Kyiv: Ukrayinski propileyi; Fond spriyannya rozvitku mistectv Ukrayini.
3. Litvinov V. (2018). *Latinsko-ukrayinskij slovník: u 4 t. T. 1. A—C*. Kyiv: Naukova dumka.
4. *Slovník ukrayinskoyi movi: u 20 t.* (2010). Kyiv: Naukova dumka ; UMIF.
5. Chumak V. V., Shevchenko I. V., Shevchenko L. L. ta in. [uklad.]. (2009). *Ukrayinskij orfografichnij slovník : ponad 175 000 sliv*. Vid. 9-te, pererobl. i dopovn. Kyiv: Dovira.
6. *Ukrayinskij pravopis : dovidkove vidannya*. (2019). Kyiv: Naukova dumka.

Надійшла до редакції 14 лютого 2022 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 105 пр. Зам. 26.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html